

‘BAMASEMOLA’: SERETOTUMIŠO SA E.M. RAMAILA

M.J. MOHLALA

2007

‘BAMASEMOLA’: SERETOTUMIŠO SA E.M. RAMAILA

KA

MANKGOKE JONAS MOHLALA

E neelwa go ya ka dinyakwa tša tikrii

ya

MAGISTER ARTIUM

KA

LEFAPHENG LA BOMOTHO

MOHLAHLI: PROF. M.J. MOJALEFA

YUNIBESITHI YA PRETORIA

PRETORIA

SETEMERE 2007

DITEBOGO

Go wena Mogale 'a Meetse, Profesa M. J. Mojalefa, ke leboga kgotlelelo ya gago tlhahlong ya ka o sa lape. Ke be ke hlhlatha, ke tlaruma, wa mphaolla, wa ntlheka bjale ke bona boniboni. Le ka moso! Yo godimo a re lotele wena.

E ka ba bošaedi ge nka se leboge Profesa Groenewald, yo bjale a lego maikhutšong a botšofe mmogo le Jacomien van Niekerk wa Kgoro ya Seafrikaans ge ba nthušitše ka phetolelo ya lengwalonyakišišo le.

Ke leboga gape bokgobapuku bja Yunibesethi ya Tshwane ka tsebo, le tlhohlo tšeo ke di hweditšego. Ke be ke hwanyolla mehutahuta ya dingwalo ntle le bothata. Ke ka fao nyakišišo ye e nonnego, ebile e hlapile mahlong. Tseleng ya ka ke sepetše bonolo, ka ge bokgobapuku bo be bo nkgolela malalaakwaetše ao a bego a ntikaneditše.

Ga ke rate go lebala Mamokgabo Paulinah motlanyi wa sengwalo se. Bjale Ditaba di hlapile, ga di sa rarane. Boroto le kgotlelelo ya gago di mmakaditše. A e se be Nna fela, le ba bangwe o ba thakge go swana le nna, Setsi.

Ga ka le lebala lena Dina-Marie Steyn le Nikki Haupt ba Kgoro ya Seisimane. Mešomo ya diatla tša lena peakanyong ya sengwalo se, gore e be sonasona e a retega.

Nka go lebala bjang Ngaka R. M. Thobakgale? A ka mantšu ke a go re malebo Ngwaketse! O be o re ge ke gopola go katakata o ntutuetša, ke tlale ka mafolofolo. Gabotse o montshepetšabošego wa borare.

Godimo ga malebo ka moka, ke kgothothela go wena Mologadi mogatšaka. Pelo ya gago e ntlabile. Ke be ke fela ke go katoga sebakanyana; ge ke boa wa se ntsupulele molomo, wa no ntsholela makako ka itia mpa ka lenono. A modimo a go šegofatše ngwana' Monnye.

DITENG	LETLAKALA
KGAOLO YA PELE	1
1.1 MATSENO	1
1.2 MAIKEMIŠETŠO	2
1.3 TLHALOŠO YA DIKGOPOLO	4
1.3.1 Seretotumišo	4
1.3.1.1 Seretotumišo sa bogologolo	6
1.3.1.2 Seretotumišo sa sebjalebjale	7
1.3.2 Seretokanegelo	8
1.3.3 Epiki	9
1.4 MOKGWA WA NYAKIŠIŠO	11
1.5 TAETŠONYAKIŠIŠO	13
1.5.1 Diteng	13
1.5.1.1 Sererwa (“topic”)	14
1.5.1.2 Bohlokwa bja sererwa	16
1.5.2 Thulaganyo	16
1.5.2.1 Moko wa ditaba	18
1.5.3 Mongwalelo	19
1.5.3.1 Atmosfere	21
1.6 TSHEPEDIŠO	22
KGAOLO YA BOBEDI	24
2.1 DITENG TŠA ‘BA MASEMOLA’	24
2.1.1 Matseno	24
2.1.1.1 Tlhatollo ya dikokwane tša dielemente tša diteng	25
2.1.1.1.1 Baanegwa	25
2.1.1.1.2 Ditiragalo	26
2.1.1.1.3 Nako	26
2.1.1.1.4 Felo	29
2.1.1.2 Tirišo ya dielemente tša diteng tša sereto sa ‘Ba Masemola’	30
2.1.1.2.1 Baanegwa	30
2.1.1.2.2 Ditiragalo	30
2.1.1.2.3 Nako	34
2.1.1.2.4 Felo	35
2.2 Kakaretšo	36
KGAOLO YA BORARO	37
3.1 TIRIŠO YA DIELEMENTE TŠA THULAGANYO YA SERETO SA ‘BA MASEMOLA’	37
3.1.1 Matseno	37
3.1.1.1 Moko wa ditaba	37
3.1.1.2 Thaetlele	39

3.1.1.3 Thulaganyo ya sengwala	44
3.1.1.3.1 Lehlakore la go rulaganya ditaba	44
3.1.1.3.2 Lehlakore la go rulaganya polelo	47
3.1.1.3.3 Thulano	49
3.1.1.3.4 Maatlakgogedi	50
3.1.1.3.5 Thekniki	52
3.1.1.4 Thulaganyo ya metara	54
3.1.1.4.1 Molawana wa kgaogano	55
3.1.1.4.2 Molawana wa kwano	58
3.1.2 Kakaretšo	60
KGAOLO YA BONE	62
4.1 TIRI ŠO YA THULAGANYO YA METARA	62
4.1.1 Matseno	62
4.1.2 Molao wa kgaogano	62
4.1.2.1 Khutšo ya karogano	62
4.1.2.2 Mafoko ao a se nago le dikarolometara	63
4.1.2.3 Mafoko ao a nago le dikarolometara	64
4.1.2.4 Kelelothalo	66
4.1.3 Molao wa kwano	67
4.1.3.1 Palo ya dinoko le dihloa tša mošito	67
4.1.3.2 Poeletšo ya mantšu	70
4.1.3.2.1 Mahlathi ao a swanago	70
4.1.3.2.2 Maina ao a swanago	71
4.1.3.2.3 Madiri ao a swanago	71
4.1.4 Thulaganyo ya dithekniki	72
4.1.4.1 Tlhalošo ya sereto	72
4.1.4.2 Tšhomišo ya dithekniki	76
4.1.5 kakaretšo	93
KGAOLO YA BOHLANO	95
5.1 MONGWALELO	95
5.1.1 Matseno	95
5.1.2 Polelo	95
5.1.3 Khuduego	97
5.1.3.1 Bontši	99
5.1.3.2 Tirišo ya ‘ba’ ka bontši (ka go phatlalatša)	100
5.1.3.3 Tirišo ya ‘ba’ ka bontši (ka go tswalana)	101
5.1.3.4 Go diriša hlogo ya ‘bo-’	101
5.1.3.5 Tšhomišo ya hlogo ya ‘ma-’	102
5.1.3.6 Tshwantšhišo	102
5.1.3.7 Pheteletšo	103
5.1.3.8 Mothofatšo	104

5.1.3.9 Kemedi (Sekai)	105
5.1.3.10 Poeletšo ya lentšu	106
5.1.3.11 Poeletšo ya mothaladi	106
5.1.3.12 Nyenyefatšo	108
5.1.3.13 Lehlaodi	108
5.1.4 Kakaretšo	111
KGAOLO YA BOSELELA	112
6.1 Thumo	112
6.1.1 Matseno	112
6.1.2 Kgaolo ya pele	112
6.1.3 Kgaolo ya bobedi	114
6.1.4 Kgaolo ya boraro	114
6.1.5 Kgaolo ya bone	115
6.1.6 Kgaolo ya bohloano	116
7 BIBLIOKRAFI	118
8 SUMMARY	127
9 OPSOMMING	130

KGAOLO YA PELE

1.1 MATSENO

Go ya ka Makwela (1977: 14), E. M Ramaila o ngwadile dikanegelo tša gagwe tša mathomothomo tše pedi, e lego *Borwa bo a foka* (1929) le *Ditaba tša South Africa* (1930). Dingwalo tseo tša gagwe ga se tša ka tša atlega kudu, ka gobane basekaseki ba bogologolo ga se ba lemoga bohlokwa bja gagwe. Le ge go le bjalo mongwadi yo o bohlokwa historing ya dingwalo tša Sepedi. Ke ka lebaka leo Mojalefa (1995: 4) (b) bolelago gore bongwadi bja E. M. Ramaila bo bonagetše gabotse ka 1935, ka gobane ka wona ngwaga woo, go tšweletše dingwalo tše pedi tše bohlokwa mo dingwalong tša Sepedi, e lego *Tša bophelo bja Moruti Abraham Serote*, ya go ngwalwa ke E. M. Ramaila le *Kxomo 'a thswa* ya go ngwalwa ke D. M. Phala.

Go ya ka Serudu (1987: 6), E. M. Ramaila o tšwetše pele go ngwala ye nngwe ya dikanegelo tša go hlaloša histori ya Babinatau (Barwa) ya go bitšwa *Setlogo sa Batau* ka 1938. A ngwala gape dikanegelokopana tše pedi, e lego *Molomatsebe* (1951) le *Taukobong* (1952). Ga se a eme fao ka gobane ngwageng woo o thadile gape le padi ya go bitšwa *Tsakata* (1953). Senatla se bongwading, se rumile bongwadi bja sona ka go kgoboketša direto tša bogologolo moo go retwago dikgoši, bakgoma, bakgomana, bagale, le ba bangwe mo pukung ya go bitšwa *Seriti sa Thabantsho* (1956).

Boto ya peleng ya Polelo ya Sesotho sa Leboa e hlomphele E. M. Ramaila ka go reela tše dingwe tša difoka tša yona tša dingwalo ka leina la gagwe. Ke ka fao go bego go le phadišano ya difoka tša E. M. Ramaila yeo e bego e rulaganywa ke lekgotla leo.

Go ya ka Makwela (1977: 156), Ramaila o thopile sefoka sa pele sa phadišano ya dingwalo tša Babaso sa “*Union-Wide*” sa go rulaganywa ke ba “*Afrikaanse*

Pers Boekhandel” ka kgoboketšo ya direto ya go bitšwa *Seriti sa Thabantsho* ya go gatišwa ka 1953. O hlatsela seo ka molomo wa gagwe ka go re:

Seriti sa Thabantsho was of such a high standing that it won a first prize award in the Union-Wide Bantu Literary competition which was organised by the Afrikaanse Pers Boekhandel in October, 1953.

Ge ba digela bohlokwa bja mongwadi yo, Gérard (1993: 15), Serudu (1987: 6), Groenewald (1983: 8) le Mojalefa (1995: 4) (b) ba feleletša ka go re E.M. Ramaila ke pulamadibogo dingwalong tša Sepedi. Ge a tšwetša pele taba yeo Mojalefa (1995: 4) o fo re:

Magareng ga bangwadi bao ba Sepedi, E.M. Ramaila re mmona e le yena pulamadibogo dingwalong tša Sepedi. Bangwadi ba bangwe bao ba ilego ba ngwala morago ga gagwe, e bile boMamogobo, Matsepe, Mminele le ba bangwe.

Ditaba tše di kgonthiša gore Ramaila o na le bokgoni. Bokgoni bjo bja gagwe bo yo lekolwa ka go tsinkela se sengwe sa direto tša gagwe sa go bitšwa ‘Ba Masemola’ sa go tšopolwa kgoboketšong ya go bitšwa *Seriti sa Thabantsho* (1956).

1.2 MAIKEMIŠETŠO

Maikemišetšomagolo a nyakišišo ye ke go sekaseka sebopego, setšo le histori (setlogo) tša sereto sa ‘Ba Masemola’. Nepišo e tla ba godimo ga direktotumišo tša bogologolo tša go kgoboketšwa ke Ramaila, tša go lebana le merafe ya go fapafapana ya Bathobaso bjalo ka Bapedi, Batau, Mapulana, bjalobjalo. Mo lesolong la kgoboketšo ya direto tše Ramaila o be a tšama a tsenatsena

ditšhabeng tšeo; go di šušumetša ka maikemišetšo a go re di fišegelwe ke go lota setšo le histori ya tšona.

Gare ga merafe yeo, go tla lebelelwa ditšhaba tša Batau, tšeo le tšona di arotšwego ka dihlopha tše tlhano tša ba Mphanama, ba Masemola, ba Nchabeleng, ba Makobe le Bakgaditsi.

Gona fao go tla nepišwa setšhaba sa ‘Ba Masemola’, ka lebaka la gore seretotumišo se se sekasekwago se lebane le morafe woo. Ge go tšwetša pele go tsinkela seretotumišo seo, go tla lemogwa gore go na le direto tša go reta magoši; Mokwene, Tseke, Mabowe, bjalobjalo le setšhaba se ka bosona. Diredotumišo tšeo tša ba GaMasemola ga se tša sekasekwa ka go tsenelela.

Makwela le Groenewald ke bona fela bao ba di kgwathilego, eupša le bona e sego ga go bonala. Makwela (1977: 143) ge a be a sekaseka Ramaila bjalo ka mongwadi o tsinketše mešomo ka moka ya mongwadi yo ka go e akaretša. Malebana le diredotumišo tša Ramaila, mosekaseki yo o file mohlala wa seretotumišo ka ‘Ba Masemola’. Mo seretong se o bontšhitše lešika la ‘Ba Masemola’.

Groenewald (1993: 35-37) ge a be a sekaseka metara o tsopotše mohlala wa sereto se sengwe sa diredotumišo tša Batau, e lego sa ‘Kgoši Makomane (Mabowe)¹. Go sona o tšweleditše tswalano le Batau ‘Ba Masemola’ (lešika) bjalo ka ge Ramaila a swaile lentšu le ‘Mabowi’ mo go tlaleletšotlhalošo (“*foot note*”).

Ramaila o re:

(1) Leina le lengwe la Kgoši Lobang wa Mphanama ke Mabowe o reetšwe motho o tee le Kgoši Mabowe wa Masemola.

Ka go realo basekaseki ba babedi ba, Makwela le Groenewald ga se ba fetleka 'Ba Masemola' ka botlalo. Ke ka fao nyakišišo ye e ikemišeditšego go sekaseka sereto se ka botlalo.

1.3 TLHALOŠO YA DIKGOPOLO

Dikgopolo tše di latelago di tla hlalošwa:

- Seretotumišo
- Seretokanegelo
- Epiki

Lebaka le legolo la tlhalošo ya dikgopolo tše ke go bea mollwane magareng ga tšona, ka ge di nyakile go swana, gagologolo ka gobane di lebane le sererwa sa nyakišišo ye.

1.3.1 Seretotumišo

Kunene (1971: 1) ge a hlaloša seretotumišo o re :

The heroic poems of the Basotho have, as their subject matter, mainly the heroic deeds of warriors and of kings. Their chief purpose is to praise to extol the virtues of manly prowess; of courage, of valour, and of fighting skill.

Ka mantšu a mangwe o re seretotumišo se lebane le go tumiša batho: magoši, baetapele le bagale, bjalobjalo. Maikemišetšomagolo a Kunene ke go tumiša magoši le bagale ka ge maemo a bona a fapana le a ba bangwe. Ge ba katološa taba ye Moloti le Legodi (1995: 5), Finnegan (1970: 122) le Schapera (1965: 1) gape ba re direti di bile di ka itumiša, goba di ka tumiša dilo: diruiwa, diphoofolo, bjala, dinonyana, dibata, dikgagara, dinoka, dithaba, melamo

bjalobjalo. Ka go realo se se bontšha bohlokwa bja dilo tše di retwago goba di ithetago go ya ka mehola ya tšona.

Ka lehlakoreng le lengwe go lemogwa gore ka gona go tumiša fao go tšwelela seswantšhokgopolo se sebotse, sa selo goba motho yo a itšego wa mafolofolo. Ka go realo go ka thwe ke bokgabo bja seretotumišo.

Kgobe (1994: 15) ge a godiša kgopolo ye ya seretotumišo o fo re:

Praise poetry is a fundamentally collective art. It is a communal property whose spiritual qualities are shared and experienced by all. In short, it is an art from that can and must communicate with people of all races and cultures and that should enjoy the ultimate fate of all great currents of human thought.

Go ya ka tlhalošo ye Kgobe o tšweletša mohola wa seo seretotumišo o se bonagatšago, e lego kgokagano. Se sengwe gape ke poledišano. Ke ka fao Mojalefa (1993: 23) a re go:

Bontši bja direto tše di diriša poledišano.

Mohuta ke se sengwe sa dinyakwa tša seretotumišo. Moloti le Legodi (1995: 3) Makwela (1977: 135), Mojalefa (1993: 20), Kgobe (1994: 196) le Groenewald (1993: 12) ba tsupolla mehuta ye mebedi ye bohlokwa ya seretotumišo, e lego seretotumišo sa bogologolo le sa sebjalebja.

1.3.1.1 Seretotumišo sa bogologolo

Mojalefa (1989: 1) ge a hlaloša seretotumišo sa bogologolo o re:

Praise poetry is verbal art which has been transmitted by word of mouth from generation to generation.

Se se gatelelwago fa ke gore mohutatheto wo ke mohutangwalwa wa molomo, ke go re tlhologo ya seretotumiši sa bogologolo go tiišwa gore tlhalošo ya ditaba e lebane le polelo ya molomo. Polelo yeo ya sona go ya ka Serudu (1989: 64-65) e tšweletša sebopego se se rilego. Ka mo gare ga sebopego seo go na le dibokantšu, tirišo ya leba le tirišo ya pitšo, mola seretwa seo se tumišwago se bewa pelepele. Go tšwela pele mo letlakaleng la masometshelapedi o re mo go thetotumišo gantši go bolelwa ka maonegwa o tee, gomme yena ke motho yo a tumišwago.

Ge ba godiša seo se bolelwago Serudu, Moloti le Legodi (1995: 6) ba re:

Direto tša setšo gantši di bolela ka ga kamano ya leloko (tšhimologo ya lešika). Re ka kgona go tseba batswadi (borakgolwagwe /makgolwagwe) ba gagwe..

Ka go realo ge go latišišwa leloko goba lešika leo ka batswadi, go bontšhwa tlhompho ka mainatheto a bona. Ka setšo go a ila go bitša motho yo mogolo ka leina, ka fao o hlomphiwa ka sereto. Groenewald (1993: 52), Serudu (1989: 63-64) le Mojalefa (1993: 14) ba tšwela pele go hlaloša sebopego sa sona ka go se nepiša le matseno, mmele le mafelelo. Matseno a seretotumišo sa bogologolo a na le fomula ya direto tša lebollo, e lego:

“Kgomo e a tsha/tshwa/swa”

“E gangwa ke mang?”

Ge e le bogare bja sona bo tšweletša dikgopolo tša kgale. Ge a hlaloša mmele, Serudu(1989:65) (b) o re bogare bo bonala ka **boitsebišo** le **phetogo**. Ge

basekaseki ba ba ka mo godimo ba lekodišiša morumo wa sereto se ba re o na le fomula ya setlwaedi ya go go re:

“Ke tšhaba mediti/baditi”

Ka go realo ponagalo ya sebopego seo sa sereto, e hlaloša mohuta wo wa seretotumišo sa bogologolo. Mojalefa (1993: 20) o ruma ka gore mohuta wo wa seretotumišo, o tsebega ka tllokego ya ditematheto.

1.3.1.2 Seretotumišo sa sebjalebja

Groenewald (1993: 12) le Kgobe (1994: 196) ge ba hlaloša kgopolo ye ba re motheo wa seretotumišo sa sebjalebja ke go ngwala, gagolo ge go lebantšhwa le mešomo ya baruti le ya dikereke. Seretotumišo sa sebjalebja go ka thwe se hlotšwe ke go tla ga baromiwa dinageng tša Babaso, ke ka fao diteng tša sona di lebanego le ditiragolo tša sebjalebja. Go ya ka Damane le Sandres (1974: 33) seretotumišo sa bogologolo se fefotšwe ke khuetšo ya baromiwa dingwalong tša mohuta woo:

Today, as the traditional patterns of sotho life are being steadily broken down, and as the powers and prestige of the chieftainship are inexorably whittled away, the lithoko's importance for the ordinary sotho is rapidly declining. They are neither composed nor chanted as commonly as in the past.

Go hwelela ga mokgwa wa tšona wa go reta go tswala seretotumišo sa sebjalebja. Theto yeo e nepiša batho le dilo ge e le tša selehono. Go ka akaretšwa ka go fapantšhwa ga mehuta ye mebedi ya direktotumišo ka tsela ye:

- Seretotumišo sa bogologolo se tumiša batho le dilo tša kgale, mola seretotumišo sa sebjalebja se tumiša batho le dilo ge di lebane le tša lehono.

- Seretotumišo sa bogologolo gantši se tšweletša sebopego sa go hloka ditematheto, mola seretotumišo sa sebjalebjae gantši se na le ditemana le merumokwano.
- Seretotumišo sa segologolo se tšweletša dikgopolo tša kgale, mola seretotumišo sa sebjalebjae se tšweletša dikgopolo tša lehono.

Go ka rungwa ka go akaretša seretotumišo ka dintlha tše nne fela:

- Se retotumišo se nepiša go tumiša legoro la batho, la dilo le la diakangwa tša tlhago.
- Seretotumišo se tumiša ka polelo ya bokgabo.
- Seretotumišo se arotšwe ka diripa tše pedi, e lego seretotumišo sa bogologolo le seretotumišo sa sebjalebjae.
- Seretotumišo gantši se na le moanegwa o tee yo a tumišwago.

Le ge go le bjalo tlhalošo ye ya seretotumišo ga se ye e tletšego, ka gobane go na le mareo a mangwe ao a nyalanago le kgopolo ye ka tlhalošo, e lego seretokanagelo le epiki.

1.3.2 Seretokanegelo

Seretokanegelo ke se setelele ge se bapetšwa le sereto, se se gatelelwa ke Mojalefa (1993: 29), Serudu (1989: 60) (b) le Pretorius (1989: 109). Pretorius o sa tšwela pele ka go re:

A narrative poem tells a story.

Ke ka lebaka leo sereto sa mohuta woo se sepelelanago le dikanegelo bjalo ka kanegelokopana, padi, bjalobjalo. Go tiišetša seo Mojalefa (1993: 15) o re le ge di anega, motho ga se a swanela go dio hlakahlakanya kanegelo le sereto; ka gobane se na le metara, fela diteng tša seretokanegelo di swana le tša kanego, ka

ge di na le dielemente tša go swana, e lego baanegwa, ditiragalo, nako le lefo, (Groenewald, 1993: 63).

Ge Mojalefa (1993: 29), Serudu (1989: 60) (b) gotee le Groenewald (1993: 63) ba bolela ka ga ditiragalo, ba re di na le tatelano ye e rilego. Ge e le elemente ya baanegwa ba mohuta wo wa sereto, e hlalošwa go ba batho ba mehleng, mola ka thokong ye nngwe e ka ba ba maemo a godimo. Ka go realo go ka thwe baanegwa ba dira ditiragalo ka tsela yeo e nago le talente yeo e rilego mo tikologong ye e itšego.

Go yo phethwa ditaba tše tša seretokanegelo le seretotumišo ka go tšweletša phapano magareng ga tšona.

- Seretotumišo gantši se gatelela moanegwa o tee, mola seretokanegelo gantši se bolela ka baanegwa ba go feta o tee.
- Gantši seretotumišo se na le matseno le mafelelo, mola seretokanegelo se se na le matseno le mafelelo a go tlwaelega, gape ke se setelele.

Mojalefa (1993: 23-24) ge a ruma o re ge go bolelwa ka ditiragalo mo go thetotumišo gona nepo ke go gatelela go tuma ga motho yoo a retwago. Ka tsela yeo ditiragalo tše ga di bohlokwa ka botšona, empa di bohlokwa bjalo ka dintlha tšeo di utollago bogale goba bogolo bja mogale yoo a tumišwago.

Ge a tšwela pele o re go thetotumišo, ditiragalo tšeo di laodišwago di bopa tokologano ya dintlha tšeo di latelanago ka nepagalo, gomme kua mafelelong go napile go rotoga tlhathollo ye e kwešišegago yeo e fago sereto leswao la sekai.

1.3.3 Epiki

Ge go hlalošwa epiki, Swedenberg (1944: 156) o re:

The English critics in general considered the epic as a unified poem concerning a great event, usually fabulous, designed with allegory, teaching morality and related by the poet

Se se gatelelwago fa ke gore epiki e ka tsebega ka go lomaganywa ga ditiragalo tše kgolo tše bohlokwa, tša go ruta maitshwaro. Ge a tšwetša taba ye pele Hawksworth (1753: 21-22) o re:

One may define epic poetry to be, a fable related in verse, to inspire an admiration and love of virtue, in representing to us the action of an hero, assisted by heaven, who executes some grand design, notwithstanding all the obstacles that oppose him.

Yena o lebanya epiki le sereto seo go laodišwago ka tša mogale yo a rilego yoo a diragatšago ditaba go nepiša didimo. Mogale yoo o kopana le mathata.

Merchant (1971: 1) o tšweletša karolo ye nngwe ye bohlokwa ya epiki, e lego gore e laodiša ka ga ditiragalo tše bohlokwa tša histori. Abrams (1981: 50) o re ditaba tše o tša histori di anegwa ka botelele, ka ga mogale goba mogaleadi yo ditiro tša gagwe di lebagane le go fedišwa ka mokgwa wa ntwaga ya batho, morafe goba sona setšhaba. Kedington (1759: 7-10) o nepiša epiki le ditiragalo tša go tswakatswakana tša therešo le tša maitirelo. Ke ka fao Finnegan (1970: 108) a amanyago epiki le dingwalo tša kgale. O tliša ka go re:

Epic is often assumed to be the typical poetic form of non-literate peoples, or at least non-literate peoples at a certain stage.

Mojalefa (1993: 25) le Groenewald (1993: 62) ba ruma ka go hlaloša gore epiki e lebane le tebelelo ya bophelo bja batho bao ba retwago, le ge e le gore kanegelo ya gona e nyalelane le nonwane ya kakanyotlhaloganyo.

Epiki e ka akaretšwa ka go re ke sereto se setelele sa go anega ditaba tše di lebanego le histori, ya go thewa godimo ga nonwane. Gape e tšweletša tatelano ya ditaba tše di itšego. Ge e le baanegwa ba gona ke batho le badimo, eupša morero wo mogolo wa yona ke boitshwaro.

Go tla ba bohlokwa kudu go ruma tlhalošo ya dikgopolo tše tharo tše, seretotumišo, seretokanegelo le epiki, ka go di akaretša ka nepo ya go tšwetša phapano magareng ga tšona.

Seretotumišo se gatelela go tuma ga motho yo a retwago, ebile ga se se setelele. Ge e le seretokanegelo sona se na le baanegwa ba go tširoga ka bjako, ba babe goba ba bolo, gape ke se setelele, mola epiki e na le baanegwa ba mehleng ba go iphetša, eupša mohuta wo wa sereto ke wo motelele kudu. Se sengwe seo se ka lemogwago ke gore ditiragalo tša epiki di a latelana ebile di a swantšha, mola tša seretokanegelo di latelana ka lebelo, gomme kamano ya tšona ga e hlalošege. Di na le dimakatšo. Go seretotumišo ditiragalo di latelana kgato ka kgato.

Bjale go lemogwa bohlokwa bja go bea mollwane magareng ga mehutatheto yeo ye meraro. Ka fao ge go yo sekasekwa sereto sa ‘Ba Masemola’, se yo hlalošwa ge e le seretotumišo, ka gobane se na le dipharologantšho tša mohutatheto woo.

1.4 MOKGWA WA NYAKIŠIŠO

Lengwalonyakišišo le le nepiša mekgwa ye mebedi ya go nyakišiša sengwalo, e lego (a) mokgwa wa go hlaloša (“*difine*”) le wa (b) go hlatholla (“*interpret*”).

Nyakišišo ye ga e yo diriša mareo a mabedi ao bjalo ka dikgopolo tša go swana, ka gobane ga se mahlalošetšagotee. Ke ka fao go tlogo ba maleba go hlaloša dikgopolo tšeo go ya ka moo di tlogo šomišwa ka gona mo nyakišišong ye.

Lebaka (1999: 8) o re go hlaloša go šupa dipharologantšho tša selo seo se hlalošwago, mohlala ke wa lefehlo. Dipharologantšho tše dingwe tša lefehlo ke phate ye tshesane ya go otlologa, ya mašobana a mabedi mo mafelelong, a go se lebane, ao mo go ona go tsenywago dikotana tše kopana tša go otlologa tše pedi. Ba bangwe mo mašobaneng ba diriša metato.

Go hlatholla go ya ka Phala (1999: 6) le Mampho (1999: 5) ke go tšweletša mehola ya dipharologantšho tša selo (lefehlo) seo se hlalošitšwego ka godimo (lefehlo). Ye mengwe ya mešomo ya lefehlo ke go thumeletša dikgokolwana tša motepa wa bogobe gore bogobe bjo bo tle bo jege, le go fehla mageu gore a nwege.

Ke ka fao go tlogo hlalošwa dithekniki tšeo mongwadi a di dirišitšego go hlagiša mehola ya tšona go ya ka fao di tlogo ba di šomišitšwe ka gona sengwalong seo se sekwasekwago, e lego seretotumišo sa 'Ba Masemola'.

1.5 TAETŠONYAKIŠIŠO

Lebaka (1999: 8) o hlaloša gore taetšonyakišišo ke ditaetšo tšeo di lebanego le naratholotši (“*narratological model*”). Ka go realo ditaetšonyakišišo tšeo di yago go dirišwa mo lengwalonyakišišong le ke tšeo di lebanego le naratholotši. Naratholotši e hlaloša sebopego sa sengwalo ge se theilwe ka matlalo a mararo. Genette (1980: 27) le Strachan (1988: 2) ba bolela gore matlalo a mararo ao ke: “*story*”/ “*geskiedenis*”, “*narrative*”/ “*verhaal*” le “*narration*”/ “*teks*”. Mojalefa (1996: 1) le Groenewald (1993: 14) bona ba bitša matlalo ao a sengwalo ka maina a a latelago, e lego diteng, thulaganyo le mongwalelo, fela borateori ba go na le mo ba kwanago ka tlhalošo ya sebopego sa sengwalo, ke go re sengwalo se na le matlalo a mararo, phapano e rotoga kudu ge Strachan a re letlalo la thulaganyo le lebane le kanegelo, mola la mongwalelo lona le nepiša tebelelo ya mongwadi.

Bjale go yo lekwa go hlaloša bothata bja borateori ba ka ga matlalo a mararo ao a sengwalelo, e lego diteng, thulaganyo le mongwalelo.

1.5.1 Diteng

Kgatla (2000: 21) o bolela gore diteng ke karolo ya ka garegare ye bohlokwa ya sengwalo. Ge a tšwetša pele kgopolo yeo Strachan (1988: 5) o hlaloša bohlokwa bjoo ka go re:

Dit is die lag wat deur die Formaliste beskou is, as die ketting motiewe in hulle chronologiese volgorde.

Ge go ka hlokomedišišwa gabotse polelo ye ya Strachan, go tla lemogwa gore e utolla gore ke modi wo o lomaganyago matlalo ka moka a sengwalo.

Go tšwela pele Chatman (1978: 19-20) o bontšha pharologantšho ye nngwe ye bohlokwa ya diteng ka go re:

The ‘fable’ (fabula), or basic story stuff, is the sum total of events to be related in the narrative... fable is “the set of events tied together which are communicated to us in the course of the work...”

Ka ntle le go gatelela gore diteng ke ditaba tšeo e lego kgale di le gona pele sengwalo se hlangwa, Chatman o šitlela gape gore ditaba tšeo di bopilwe ka ditiragalo tšeo di bitšwago kanegelo. Groenewald (1992: 1) o oketša tšona ditaba tšeo ka go re di a latelana. Ke ka fao Strachan (1988: 5) a tiišago tatelano yeo ya ditiragalo tša diteng ka go tsopola Van Luxemburg (1981: 48) ka go no re:

Die geskiedenis is die laag wat deur die Formaliste beskou is as ‘n ketting motiewe in hul chronologiese volgorde.

Heese le Lawton (1978: 104) ba tiiša gore tatelano ye ya ditiragalo tša diteng e nyalelana le peakanyo ye e rilego, ke go re ke ka fao go na go le kgokagano yeo e itšego go fa sengwalo sebopego. Kgokagano yeo ya ditiragalo e dirwa ke taba e tee ye kgolo yeo Groenewald (1993: 8) le Mojalefa (1995: 19) (a) ba e bitšago go re ke sererwa.

1.5.1.1 Sererwa (“topic”)

Sererwa ke kgopolo ye bohlokwa yeo e šomišwago ke Mojalefa (1995: 19) (a) le Groenewald (1993: 8). Borateori ba ba gatelela bohlokwa bja sererwa ge ba sekaseka sengwalo. Ke yona phapano ye kgolo yeo e tšwelelago magareng ga borateori ba naratholotši, ke go re borateori ba bangwe ba naratholotši ba go

swana le boStrachan, ga ba bolele selo ka ga bohlokwa bja sererwa. Ka go realo kgopolo ye ya sererwa e ya go tšwewa e le ye bohlokwa mo tshekatshekong ye.

Mojalefa (1995: 2) (a) ge a hlaloša sererwa o re:

Sererwa ke karolwana ye bohlokwa ya diteng, ke go re ge monyakišiši a thoma go bolela ka diteng, go swanetše go no bolelwa ka sererwa pele, ka gobane sererwa se kgokaganya diteng tša sengwalo gore e be kgopana e tee ya go kgwahla.

Go ka thwe Mojalefa o tiišetša bohlokwa bja sererwa, ka gobane o re se kgokaganya ditaba tša diteng. Ge a gatelela ditaba tšeo go tšwela pele o re:

Sererwa ke kakaretšo yeo go ka thwego e akareditšwe ka mokwa woo e ka se hlwego e sa kgonega go akaretšwa go feta pele, o ka re magono a kakaretšo.

Ke ka tsela yeo go gatelelwago gore sererwa se logantšwe le ditiragalo tša diteng, gore di bolele selo se tee sa go kwagala. Ge a tiiša seo se bolelwago ke Mojalefa, Marggraff (1994: 64) o hlaloša go re:

When a point is reached at which the reality cannot be abstracted any futher, when a final abstraction is reached, then one refers to the topic of the story.

Ke ka fao ge mosekaseki a thoma go bolela ka diteng go tlamegilego go bolelwa ka sererwa pele. Taba yeo e kgonthiša gore sererwa ke motheo wa kakaretšo ya sengwalo, ka gobane go ya ka Lebaka (1999: 11), se swaraganya ditaba tšeo tša diteng, gore di bope taba e tee ya go kwagala. Tšeo ka moka di tiišetša bohlokwa bja sererwa. Bohlokwa bjoo bo kgonthišwa ke Marggraff (1994: 61-62) ge a re:

...topic holds a vital position. Its influence exerts itself in two directions, vertically and historically. Topic influences all four elements of level, mainly events and characters, and in principle also time and place.

Taba ye bohlokwa yeo e bolelwago ke Marggraff ke gore dielemente ka moka tša diteng di laolwa ke sererwa. Ka fao go ka rungwa ka go re sererwa ke lefokwana leo le akaretšago diteng tša sengwalo, ke ka tsela yeo se lego bohlokwa kudu ge go bolelwa ka diteng.

1.5.1.2 Bohlokwa bja sererwa

Ge a akaretša ditaba tše di lebanego le bohlokwa bja sererwa, Mojalefa (1995: 3) o re se kgokaganya ditiragalo; se laola ditiragalo le baanegwa; se laola tikologo, e lego nako le felo; se laola mo ditaba di thomago le mo di felelago gona; se laola sephetho sa ditiragalo tšeo, ebile se lemoša mmadi ditiragalo le moanegwakgolo.

Ka gona ge go lebelelwa phapano yeo go boletšwego ka yona mathomong, yeo e lego gare ga boStrachan le Groenewald malebana le tlhalošo ya diteng, go ka thwe boStrachan ga ba bone bohlokwa bja sererwa ge go sekasekwa diteng, mola boGroenewald ba re bohlokwa bja sererwa bo lebane le diteng.

1.5.2 Thulaganyo

Forster (1927: 27), Masola le Kgatla (1993: 79) Perrine (1983: 41), Heese le Lawton (1983: 105) le Serudu (1989: 48) (a) ge ba hlaloša thulaganyo ba re ke peakanyo ya ditiragalo. Ge a tšwetša pele kgopolo yeo Kgatla (2000: 23) o gatelela gore go na le dintlha tše bohlokwa tše di swanetšego go hlokomelwa ge

go bolelwa ka thulaganyo (a) mokgwa wo ditiragalo di laodišwago ka gona le (b) mabaka ao a hlalago ditiragalo tšeo. Ke ka fao Potter (1967: 24) a bolelago go re:

The plot begins when the containing cause begins and the cause carries the sequence forward.

Ge tlhalošo ya borateori ba ba ka godimo e ka hlokomedišišwa gabotse, go tlo lemogwa gore e fapana le ya Groenewald (1991: 22), ka gobane yena o bolela gore thulaganyo ke peakanyo ya ditiragalo tša mongwadi tšeo a ikgethetšego tšona ge a ngwala sengwalo. Tlhalošo yeo e gatelela gore thulaganyo ya sengwalo e tšwelela ge mongwadi a thoma go šomiša ditaba, ka mokgwa wa tatelano ye e itšego ya ditiragalo. Tatelano yeo e lebane le ka fao mongwadi a kgethago ditiragalo ka bokgwari ka gona. Ke ka fao Madden (1980: 142) le ba bangwe ba hlalošago gore peakanyo yeo ya tatelano ya ditiragalo e na le lenaneo leo le itšego. Van Zyl (1941: 6) o re peakanyo yeo ya go ba le lenaneo leo le rilego e bohlokwa kudu, ka ge e bitšwa kakaretšomoka ya dielemente sengwalong (“*global form*”) le maemo a yona ke ao a phagamilego (“*superstructure*”). Abrams (1981: 137) o fo amanya thulaganyo yeo ka go e lebanya le khuduego le bokgabo. Ke ka fao a rego:

The plot in a dramatic or narrative work is the structure of its actions, as these are ordered and rendered to word achieving particular emotional and artistic effects.

Gape go tla lemogwa gore mongwadi ge a rulaganya ditaba o na le tebanyo yeo e itšego a e kgethilego, tebanyo yeo e amana kudu le moko wa ditaba. Ke go re mongwadi o amantšha tšeo di hlalošwago le tebanyo ya gagwe go tšwetša pele maikemišetšo a gagwe.

Groenewald (1991: 22) le Mojalefa (1995: 10) (b) ba ruma ditaba tšeo ka go bolela bohlokwa bja thulaganyo gore e bonagatša maikemišetšo ao a bitšwago moko wa ditaba. E laetša pharologanyo magareng ga seo e lego sengwalo le sego e sego sengwalo bjalo ka kuranta.

Go ka akaretšwa ka go re thulaganyo e lebane le go rulaganya diteng tša sengwalo. E bohlokwa ka gore e tšweletša tebanyo ya mongwadi yeo e bitšwago moko wa ditaba.

1.5.2.1 Moko wa ditaba

Ge a hlaloša moko wa ditaba, Mojalefa (1995: 81) (b) o re:

Moko wa ditaba ke lenaneo la dikokwane leo le laolago thulaganyo ya senwalo. Moko wo wa ditaba o lebane le tebanyo; ke tebanyo ya mongwadi. Go na le seo a se lebantšego ge a tlo ngwala puku.

O gatelela gore moko wa ditaba ke molaetša wa mongwadi go babadi. O tšwela pele gape gore moko wa ditaba ke kgopolokgolo ya motheo wo o laolago thulaganyo ya ditaba gore e be sengwalo. Maibelo le ba bangwe (1991: 1) ba tšwetša pele kgopolo yeo ka go re mongwadi o hlaloša tebanyo ya gagwe malebana le taba ye a e lemogilego bophelong. Seo se bontšha gore moko wa ditaba o na le mohola wo mogolo sengwalong. Ge a laetša mohola woo Groenewald (1993: 4-5) o re o lebane le (a) go raraganya ditaba tša thulaganyo gore e be taba e tee le (b) go kgokaganya dithekniki gore di lebane. Gape go bohlokwa go fapanya moko wa taba le sererwa, ka gobane dikgopolo tše pedi tšeo ge di ka se elwe hloko di ka hlola kgakanego mo tshekatshekong. Groenewald o tšweletša phapano yeo ka tsela ye:

Moko wa ditaba	Sererwa
-Moko wa ditaba o lebane le letlalo la thulaganyo.	-Sererwa se lebane le letlalo la diteng.
-Moko wa ditaba o tlemaganya dithekniki gore di lebane.	-Sererwa se tlemaganya ditaba tša diteng gore e be kgopana.
-Moko wa ditaba ke tabakgolo (molaetša) ye e lego kokwane yeo e laolago thulaganyo ya ditaba gore e be sengwalo.	-Sererwa ke kakaretšo ya mafelelo ya diteng.

Phapano ye e bohlokwa kudu ka gore e godiša maatlakgogedi. Mmadi ga a nolege moko ge a bala sengwalo sa mongwadi, ka gobane molaetša wa mongwadi o kgona go fihla go mmadi. Go tla lemogwa gore boStrachan bona ga ba bolele selo ka mohola wa moko wa ditaba.

Ge go akaretšwa ditaba tšeo tša moko wa ditaba go ka thwe ke maikemišetšo ao mongwadi a ratago go a tšweletša mahlong a mmadi. Godimo ga moo moko wa ditaba o tlemaganya ditaba tša thulaganyo gore e be selo se tee.

Go ka rungwa ka go re ge mongwadi a rulaganya ditaba ka wona mokgwa woo, o šomiša ditsejana tše di bitšwago dithekniki. Kgopolo ye thekniki, e tlo hlalošwa ge go tsinkelwa thulaganyo dikgaolong tše di latelago. Ka gona go ka thwe thulaganyo e lebane le go rulaganywa ga ditaba tša diteng tša sengwalo. E bohlokwa ka gore e bonagatša maikemišetšo a mongwadi ao a bitšwago moko wa ditaba.

1.5.3 Mongwalelo

Rimmon-Kenan (1983: 3) o hlaloša mongwalelo ka go re ke letlalo laboraro la sengwalo leo le bitšwago “*text*”.

“Text” is a spoken or a written discourse which undertakes their telling...the text is what we need.

Mojalefa (1996: 19) ge a tšwetša pele seo se bolelwago ke Rimmon-Kenan o lebanya letlalo leo la mongwalelo le polelo ya mongwadi. Groenewald (1993: 28) ge a kgonthiša seo o bolela gore polelo e lemogwa ge mongwadi a e šomiša. O tšwela pele go hlaloša gore mongwadi o lebantšha polelo yeo le moko wa ditaba, goba wona molaetša wo mongwadi a ratago go o fa mmadi. Ke yona polelo yeo mmadi a kgonago go kwešiša sengwalo le maikemišetšo a mongwadi. Ka go realo polelo e bohlokwa ge go tsinkelwa mongwalelo.

Ge a tiiša bohlokwa bja polelo ya mogwalelo, Abrams (1985: 203) o re:

Style is traditionally defined as the manner of linguistic expressin in prose or verse- it is how speakers or writers say whatever it is what they say.

Seo se gatelelwago fa ke gore mongwadi wa sengwalo o šomiša polelo go hlagiša seo a ratago go se tšweletša.

Go ya ka Öhman (1979: 47) mošomo wo mogolo wa mongwadi ga se fela go rulaganya dikgopolo tša gagwe, eupša gape o swanetše go tšea maemo ao a rilego mabapi le seo a ngwalago ka sona. Taba yeo e tiišetša maikutlo a mmadi. Ke ka fao Groenewald (1988: 3) a akaretšago ditaba tšeo ka go re:

‘n Stelling is nooit volkome saakrige nie, dit verwoord ook gevoel of gesindheid (‘feeling’).

Seo se bolela gore mongwalelo o bontšha maikutlo a mongwadi. Ge a tšwetša pele seo se bolelwago ke Groenewald malebana le maikutlo a mongwadi, Marggraff (1994: 68) o bolela gore go na le kgokagano gare ga mongwalelo le maikutlo a mongwadi, ka gobane a hlaloša dikhwalithi tšeo e lego karalo ya maikutlo a mongwadi. O gatelela gore dikhwalithi tšeo di utamile mo kgopolong ya mongwadi. Ge mongwadi a thoma go ngwala, ke gona mmadi a thomago go lemoga dikhwalithi tšeo. Ke ka fao go ka thwego maikutlo goba khuduego ya mongwadi e bohlokwa mo tshekatshekong ya mongwadi. Gape mongwalelo o tšweletša atmosfere.

1.5.3.1 Atmosfere

Ge a hlaloša atmosfere Cuddon (1976: 64) o re ke:

The mood and feeling, the intangible quality which appeals to extra-sensory as well as sensory perception, evoked by the work of art.

Mo go gatelelwa maikutlo le khuduego tše go thwego ke dikokwane tša sengwalo. Lazarus le Smith (1983: 27) ba tšwetša pele taba yeo ka go re sengwalo se sengwe le se sengwe sa katlego se swanetše go tlopelwa (“*dominated*”) ka maikutlo le khuduego go bonagatša seo e lego molaetša wa mongwadi. Cuddon (1976: 64) o tiišetša seo se bolelwago ke boLazarus ka ga khuduego ya mongwalelo ka go e nepiša le go itswalanya le mmadi. Ke ka tsela yeo Abrams (1999: 14) a hlalošago kgwerano yeo ya mmadi le mongwadi ka go e lebanya le manyami, lethabo, bošoro, bjalobjalo.

Ge a akaretša dikgopolo tša borateori ba Groenewald (1993: 1) o bolela gore khuduego e bohlokwa sengwalong, ka lebaka la go re mongwadi o kgona go itswalanya le mmadi, ka gobane khuduego le maikutlo di tšwetšwa pele ke

polelo ya mongwadi. Ke ka tsela yeo Ingarden (1960: 114) a rego khuduego le maikutlo ke dikokwane tša bokgabo bja sengwalo.

Go ka rungwa ka go re maikutlo a mongwadi a theilwe godimo ga polelo, gomme yona polelo yeo e tšweletša moko wa ditaba. Godimo ga moo, mongwalelo o lebane le maikutlo ao a godišago maatlakgogedi a mmadi, ka fao tshekatsheko ye e ya go tšea tsela e tee ya boStrachan le boGroenewald ge ba nyakišiša sebopego sa sengwalo, ka ge e nyalelana le tshekatsheko ye.

1.6 TSHEPEDIŠO

Kgaolong ya pele go lekodišitšwe ka ga bohlokwa bja Ramaila bjalo ka mongwadi wa dingwalo tša Sepedi. Go feta fao go bontšhitšwe maikemišetšo a lengwalonyakišišo le e le go tsinkela seretotumišo sa ‘Ba Masemola’ (*Seriti sa Thabantsho* (1956)), ka gobane go fihlela bjale ga se se sekasekwe. Morago ga fao go sedimošitšwe tlhalošo le phapano ya dikgopolo tše di lebanego le seretotumišo, seretokanegelo le epiki. Mokgwa wa nyakišišo o hlalošitšwe o nepišwa mareo a mabedi ao a nyakilego go swana ka tlhalošo, e lego go hlaloša le go hlatholla. Mafelelong a kgaolo ye, go ahlaahlilwe sebopego sa sengwalo ge se theilwe godimo ga taetšonyakišišo. Sebopego sa sengwalo seo se hlalošitšwe ge se na le matlalo a mararo e lego diteng, thulaganyo le mongwalelo.

Kgaolo ya bobedi e lebane le diteng tša seretotumišo sa ‘Ba Masemola’. Mo kgaolong ye go yo tsinkelwa ge eba dielemente tša diteng e lego baanegwa, ditiragalo le tikologo, di bontšhwa ka botlalo seretong se. Go tlo lemogwa gore baanegwa ba seretotumišo seo ke mongwadi goba moreti, ka go realo ga ba nepišwa. Ge e le ditiragalo tšona di bontšha mahlakore a mabedi, e lego la go ikemela le la go se ikemele. Le ge go le bjalo diphapantšho tša tiro ya go ikemela, e lego lediri le leba, ga di bonale seretotumišong se. Gape nako le yona

ga se ya tšweletšwa thwii, efela lefelo le bonala le le bohlokwa ka ge le utolla histori le setlogo sa 'Ba Masemola'.

Kgaolong ya boraro go tlo bontšhwa thulaganyo ya sengwalo ge e lebane le histori ya setšhaba sa GaMasemola ka go diriša moko wa ditaba le thaetlele. Ka go realo molaetša wa seretotumišo seo sa 'Ba Masemola' o lebane le go gatelela tša bogologolo tša setšo sa Batau bao, gore ditaola di se ye badimong. Go tšwela pele go tlo tsinkelwa le thulaganyo ya metara seretotumišong sa 'Ba Masemola' ka go diriša melawana ye mebedi, e lego wa kgaogano le kwano. Go tlo utollwa gore Ramaila o atlegile thulaganyong yeo ya metara seretotumišong se.

Kgaolo ya bone e lebane le tirišo ya thulaganyo ya metara ge e lebane le molawana wa kgaogano le molawana wa kwano. Go tšwela pele kgaolo ye e godiša moko wa ditaba ka go diriša dithekniki tšeo di fapafapanego.

Mo kgaolong ya bohlogo go tlo tšweletšwa dithekniki tša mongwalelo, e le go godiša khuduego ya mongwadi. Ka go realo taba yeo e dira gore mmadi a itemogele ditaba tše di laodišwago ka phišego.

Ditaba di akaretšwa ka go fapantšha ditlhalošo tša borateori malebana le tlhathollo ya sebopego sa sengwalo.

KGAOLO YA BOBEDI

2.1 DITENG TŠA ‘BA MASEMOLA’

2.1.1 Matseno

Ge go sekwasekwa diteng tša ‘Ba Masemola’, go tla šetšwa tlhatollo ya dikokwane tša dielemente tša diteng le tirišo ya tšona. Ka go realo go ya go latelwa lenaneo le:

- Tlhathollo ya dikokwane tša dielemente tša diteng, e lego baanegwa, ditiragalo, nako le felo.
- Tirišo ya dielemente tša diteng ge e lebanywa le seretotumišo sa ‘Ba Masemola’.
- Kakaretšo

Ge go ka lekolwa diteng tša sereto le kanegelo, go tla lemogwa gore go ya ka Mojalefa (1993: 15) elemente ye bohlokwa ya tšona ke kanegelo. Seo a se gatelelago ke gore bobedi di theilwe godimo ga go anegwa. O tšwela pele go hlaloša go re:

...le ge go le bjalo, motho ga se a swanela go dio hlakahlakanya kanegelo le sereto; ka gore therešo gona ke dilo tše pedi tša go fapana.

Gape polelo ye ya Mojalefa e gatelela gore phapano ya dingwalo tše pedi tšeo e bonala ge go nepišwa dielemente tša diteng e lego baanegwa, ditiragalo, nako le lefelo. Phapano yeo ya magareng ga diteng tša dielemente tša kanegelo le sereto e yo hlokomelwa bjale.

2.1.1.1 Tlhatholo ya dikokwane tša dielemente tša diteng

Tlhalošo ya dikokwane tša dielemente tša diteng e yo lekolwa go šeditšwe baanegwa, ditiragalo, nako le felo.

2.1.1.1.1 Baanengwa

Strachan (1998: 11) o hlaloša kgopolo ya baanegwa ka go re:

...(die) akteurs word beskou as instansies wat handelinge verrig. Hulle is nie noodwendig mensik nie, want 'n hond, of 'n masjien ... kan voorbeeld as akteur optree.

Seo se gatelelwago ke Strachan fa ke gore, baanegwa ke baraloki go phala go re ke batho, go ya ka fao Bal (1980: 14-15) a hlalošago go re baanegwa ke batho.

Ge go tšwelwa pele go ka thwe, baanegwa ba kanegelo ba ka tšwelela bjalo ka batho goba dilo go ya ka fao Strachan a hlalošago ka godimo. Taba yeo e bonala gabotse ge go hlokomelwa baanegwa ba go swana le ba dinonwane.

Ge a tiišetša taba yeo Groenewald (1993 :9) o bolela go re:

Baanegwa e ka ba batho goba dilo tše di itšego bjalo ka letlapa, sebata se sengwe goba phoofolo, le dilo tše dingwe, gagolo ge go bolelwa ka ga dinonwane. Se bohlokwa ke gore baanegwa ke bao ba dirago ditaba goba ba diregelwago ke se sengwe.

Go ka rungwa ka go re baanegwa ba kanegelo ba na le mohola ka ge ba kgatha tema ye kgolo kanegelong.

2.1.1.1.2 Ditiragalo

Ge a hlaloša kgopolo ye Grobler (1989: 246) o re:

Ke tšohle tšeo di diragalago go baanegwa le maemong (mabakeng), ao ba ikhwetšago go ona.

Taba yeo e gatelela gore baanegwa ba sereto ba swaragane le go dira tiro yeo e itšego. Ke go re ge go fapanywa ditiragalo tša kanegelo le sereto, go tla lemogwa gore mo sereto se bago le ditiragalo, ditiragalo tšeo di ikemela ka botšona. Groenewald (1993: 19) o katološa kgopolo ya Grobler ka go re:

Ditiragalo (tša diteng) di lemogwa ge di latelana. Di kgethologanywa ka lebaka la gore di a fetoga. Phetogo yeo e lebane le ditiragalo le moanegwakgolo.

Se se gatelelwago ke borateori ba ke gore ditiragalo di lebane thwii le baanegwa go ya ka maemo a bona.

Ge e le Mojalefa (1993: 42) o ruma ka go bontšha diphapantšho tša ditiragalo e le lebaka le pheletšo, e lego ditiragalotlaleletšo. O hlaloša go re ditiragalo tše di na le go hlakahlakana ge sengwalo se ngwalwa, eupša o re tlhakatlhakano ye e ka utollwa ka tsela ya dikelo (“*criteria*”): ya mathomo ke phetogo (“*change*”), kgetho (“*choice*”) le kgakgano (“*conflict*”).

2.1.1.1.3 Nako

Go ya ka Seigneuret (1988: 1271) go bothata go hlaloša seo nako e lego sona, ka gobane:

The descriptive difficulty for human and physical time arises partially from the fact that time is not absolute but relative, interacting everywhere and at all moments with space.

Se a se gatelelago fa ke gore ga go bonolo go hlaloša nako. Fela le ge go le bjalo Cloete (1992: 543) o hlaloša nako ka go re:

Die tyd is strukuurelement van die leterêre werk.

Ka go realo Cloete o fa tharollo ya tlhalošo ya nako, ka go bontšha gore nako ke ye nngwe ya dikarolwana tše bohlokwa tša diteng tša sengwalo. Mojalefa (1993: 64) le Seigneuret (1988:1271) ba katološa kgopolo yeo ka go re nako ya diteng e lebane le lebaka leo ditiragalo di diragalago go lona ka tatelano go tloga nakong ya go feta, go feta nakong ya bjale, go tsenelela nakong ye e tlogo.

Go tšwela pele Groenewald (1993: 9-10), Strachan (1988: 5) le Seigneuret (1988: 1270) ba arola nako ka dikarolo tše pedi, e lego nako ya go ba le mafelelo, ke go re ya go elega le nako ya go se be le mafelelo, ke go re nako ya go se elege. Ge a iša pele kgopolo yeo Seigneuret gona letlakaleng la ka godimo, o tšweletša dikarolo tšeo tša nako ka tsela ye:

Time is experienced in two fundamental ways: as an endless flow, and as a succession of discrete moments and intervals.

Phala (1999: 24) yena o oketša mehuta yeo ye mebedi e boletšwego ke borateori ba ka mohuta wa boraro ka go re:

Gabotse go ka hlaolwa mehuta ye meraro ya dinako e le go:

- Nako ya lebaka/ tiragalo/ naratholotši
- Nako ya histori
- Nako ye e itšego

Bjalo go ya go hlalošwa mehuta ye meraro yeo ya nako, e lego nako ya maratholotši (tiragalo), nako ya histori le nako ye e itšego.

- **Nako ya naratholotši (tiragalo)**

Mojalefa (1993: 67), Groenewald (1993: 10) le Seigneuret (1988: 1270) ba hlaloša mohuta wo wa nako bjalo ka lebaka leo le nago le mathomo le mafelelo, go swana le iri, letšatši, beke, ngwaga, bjalobjalo.

- **Nako ya histori**

Ge a hlaloša mohuta wo wa nako Phala (1999: 25) o e lebanya le lebaka la histori leo le nepišago bophelo bja motho. E ka ba lebaka la dintwa, la letšhogo, mokhora, goba mathata a go welwa ke tlala, bjalobjalo. Go tšwela pele o fa mohlala wa tlala ya mohlopi.

- **Nako ye itšego**

Groenewald (1993: 9) le Mojalefa (1993: 66) ba hlaloša nako ye itšego ge e lebane le lebaka la go hloka mathomo le mafelelo. Borateori ba ba tiiša seo se bolelwago ka mehlala ya go etša bošego, mosegare, marega, selemo, bjalobjalo.

Ge go rungwa go ka thwe nako ke lebaka leo ditiragalo di diregago ka lona. Go feta fao e ka arolwa ka dikarolo tše tharo e lego nako ya naretholotši, ya histori le ye itšego.

2.1.1.1.4 Felo

Ge ba efa tlhalošo ya felo, Strachan (1988: 16) le Van Gorp (1984:275) ba bolela gore ke moo ditiragalo di diragalelago baanegwa gona. Ke ka fao Marggraff (1994: 64) a tiišago ka go re:

Place is considered to be the physical spot at which events take place and at which characters are positioned.

Ka go realo Marggraff o gatelela kgopolo yona yeo ya gore baanegwa ba dira ditiragalo mola ka lehlakoreng le lengwe ditiragalo tšeo di ka ba diragalela lefelong leo le rilego.

Phala (1999: 26) o tšwela pele ka go hlaloša elemente ye ge e na le dikarolwana tše pedi, e lego (a) mafelo ao a bonwago le (b) ao a naganwago.

- **Mafelo a go bonwa ka mahlo**

Go ya ka Mojalefa (1997: 27) mohuta wo wa lefelo ke wa ditiragalo, ke go re lefelo leo le lebanego le tlhago. Lefelo leo gantši le na le maina ao a tšweletšwago sengwalong bjalo ka Tshwane, Gauteng, Polokwane, bjalobjalo.

- **Mafelo a go naganwa**

Mojalefa (1997: 27) o re ke mafelo a a itšego ao mongwadi a sa a nepišego, go swana le ge a bolela ka ga lefelo le lengwe, leo a sa bolelego leina la lona. Phala (1999: 26) o tlaleletša tlhalošo yeo ka go šitlela ka mehlala ya go swana le legodimong, diheleng, parateising, bjalobjalo.

Go ka akaretšwa ka gore lefelo ke moo batho ba sengwalo ba phelago gona. Godimo ga moo lefelo le arolwa ka dikarolo tše pedi, e lego lefelo la ditiragalo le le itšego. Ka go realo ge go sekwasekwa karolwana ye ya tikologo, go swanetše go lemogwa ka ga dikarolwana tšeo tša yona ka ge di le bohlokwa.

2.1.1.2 Tirišo ya dielemente tša diteng tša sereto sa ‘Ba Masemola’.

Bjalo ka ge go hlalošitšwe ka ga dielemente tša diteng, go tla gatelelwa tirišo ya tšona ge e lebanywa le seretotumišo sa ‘Ba Masemola’.

2.1.1.2.1 Baanegwa

Ge go tsinkelwa, go lemogwa ka ga phapano magagreng ga baanegwa ba kanegelo le ba sereto. Mathibe (2001: 24) o bontšha gore gantši baanegwa ba kanegelo ba na le seo ba se dirago se bohlokwa, mola ba sereto go se seo ba se dirago, ka gobane ba dula ba le felo go tee. Ge go ka badišišwa sereto sa ‘Ba Masemola’, go tšwelela kgakala gore moreti ga a nepiše baanegwa (batho ba GaMasemola). Ka tsela yeo baanegwa ba sereto ke ka fao go ka thwego ga ba nepišwe. Ka mokgwa wo go ka thwe ba fapana le ka fao baanegwa ba kanegelo ba nepišwago ka gona.

Go ka rungwa ka go re baanegwa ba sereto, le ge ba sa nepišwa, le bona ba bohlokwa ka ge ba na le tema yeo ba e kgathago mo seretong.

2.1.1.2.2 Ditiragalo

Ge go sekasekwa direto tša Sepedi go tla lemogwa gore go na le (a) tiro ya go ikemela le (b) tiro ya go se ikemele.

- **Tiro ya go ikemela**

Mathibe (2001: 22) o hlaloša tiro ya go ikemela ka go re ke tiro ya go lebana le lediri le leba ebile ga e na mathomo le mafelelo. Ge go hlokomedišišwa gape seretothumišo se sa ‘Ba Masemola’ go tla lemogwa gore ga se na dipharologantšho tše di ka tiišago gore se na le tiro ya go ikemela. Le ge go le bjalo go na le direto di se kae fela go tšwa go *Seriti sa Thabantsho* (1956) tšeo di tšweletšago tiro ya go ikemela. Bjale go ya go tsopolwa mehlala e se kae go tiiša tiro ya go ikemela go tšwa diretong tše tša Ramaila:

(i) Direto tša baagi ba bangwe ba naga ya Mašišing (Bontši ke Bakone babinaphuti) (letl. 22).

- 1) **Ke** mantagane a lewa,
- 2) Ke **lapile** lewa le sa le kgole
- 3) Kganthe mpya di a **mpona**

(ii) Direto tša Bantwane. Babinathôlô: Mokgomana yo mongwe(letl.53)

- 1) **Ke** mohlaka **molla** diroro
- 2) Ke **seiteiša** ka borrago

iii) Yo mongwe wa ba Makola:

- 1) **Ke** kgôgôrôpô MmaLesiba molomo mpetlabetla,
- 2) **Ke** phôrôgôhlô **phulela** kgole,
- 3) Selete Mmamerare **phenya** Maswena. (letl. 43)

Ge go ka lebeletlwa mehlala ye e tsopotšwego ya ka godimo, go tla lemogwa gore Ramaila o diriša madiri (i) **lapile** le **mpona**, (ii) **lla** le **itia** le (iii) **fula** le **fenya** go tšweletša tiro ya go ikemela. O tšwela pele o diriša leba **ke** mo go (i)

(ii) le (iii) go hlagaša gape tiro ya go ikemela. Ge go ka hlokomelwa tiro ya go ikemela go tla lemogwa gore ga e na mathomo le mafelelo, ke go re ga e elege. Godimo ga fao ditiro tše di dirišitšwego ditsopolweng tše ga se di logagane, ka gobane di ikemela ka botšona.

- **Tiro ya go se ikemele**

Se bohlokwa go mohuta wo wa tiro ke gore o laolwa ke tiragalo, lebaka le pheletšo. Dipharologantšho tše di bonala go dingwalo tša go swana le padi.

Ge go lekolwa seretothumišo sa ‘Ba Masemola’ go akaretšwa le direto tša Ramaila kgoboketšong ya *Seriti sa Thabantsho* (1956), go tla lemogwa gore direto tše ga di tšweletše dipharologantšho tše e lego tiragalo, lebaka le pheletšo. Ka go realo go yo nyakwa direto tše di nago le dipharologantšho tša prosa (kanegelo) go tšweletša tiro ya go se ikemele.

Ge go nyakišišwa taba yeo go yo tšweletšwa mehlala ye mebedi go tšwa go seretokanegelo sa *Sebilwane* (1961). Matome Fela o anega ditaba tša go belegwa le go se amogelwe ga lesea la mosetsana ka tsela ye:

Ka nako yeo Mmamorati a tswalago lesea la mosetsana bošegang bjoo, Mothei o belega lesea la mošemane. Basadi ba ga gaMokutu ka gona go se amogele lesea leo la ‘sekgameetse’, ba loga leano la go fapantšha maseana ao sephiring gore go amogelwe lesea la ‘modišana’ leo e sego kgoši go re e be kgoši.

Tiragalo ye ga se e kgahle badimo ba gaMokutu, ka gona ba romela manaba go šašarakanya kgopolo yeo ye bošula; gwa šala masetlapelo motseng.

Go ya go hlokomelwa dipharologantšho tša go belegwa le go se amogelwe ga lesea. Tiragalo, lebaka le pheletšo di bonala ka mokgwa wo:

Tiragalo: Mmamorati o šala a nnoši a ekwa bohloko.

Lebaka: Tlhaselo ya setšhaba sa gaMokutu.

Pheletšo: Tshenyo le polao: Ga a tsebe mo a lego gona.

Mohlala wo mongwe gape wa tiro ya go se ikemele go tšwa go seretokanegelo se sa Matome Fela ke wa ge Mmamorati a phološa lesea ka lerato, go ya ka taelo ya malome'agwe Letlakaduma; ka baka la gore ge a ka se dire bjalo, gona a ka se kgone go fihla gae Bokgalaka ka polokego. Dipharologantšho tša gona (tiragalo, lebaka le pheletšo) di a latela:

Tiragalo: Mmamorati o tseleng

Lebaka: Letlakaduma o mo laetša tsela.

Pheletšo: Gae ga mahlako (badimong)

Se se lemogwago go tiro ya go se ikemele ke gore, e tšweletša ditiragalo go feta tiro ka boyona, ka gona go ka thwe, ke tiragalo. Gape e bontšha mathomo le mafelelo.

Ditiragalo di ka akaretša ka go bontšha mollwane magareng ga tiro ya go ikemela le tiro ya go se ikemele. Mollwane wo o tšwelela gabotse ge go lemogwa gore tiro ya go ikemela e lebane le lediri le leba mola ya go se ikemele e se e lebane le lediri le leba. Gape tiro ya go ikemela e ikemela ka boyona, ebile ga e hlole tiragalo ye nngwe. Tiro ya go se ikemele yona ga e ikemele ka boyona mola e tšwela pele go bopa tiragalo ye nngwe. Go lemogwa gape gore

tiro ya go ikemela ga e na mathomo le mafelelo. Ge e le tiro ya go se ikemele yona e na le mathomo le mafelelo (lebaka le pheletšo).

Tirišo ya diteng ge e lebane le seretothumišo sa ‘Ba Masemola’ e ka rungwa ka go re, baanegwa ba sereto se ‘Ba Masemola’ ga ba a nepišwa. Ge e le ditiragalo tša diteng tša sereto di tšweletša dikarolwana tše pedi e lego (a) ya go ikemela le (b) ya go se ikemele. Le ge go le bjalo, mohuta wo wa seretotumišo ga o wele felo mo dikarolwaneng tše. Lebaka ke gore dipharologantšho tša tiro ya go ikemela e lego **lediri** le **leba** ga di hwetšwe seretotumišong seo. Gape ge go lekodišišwa **tiragalo**, **lebaka** le **pheletšo** e lego dipharologantšho tša tiro ya go se ikemele, ga di gona seretong se sa ‘Ba Masemola’.

2.1.1.2.3 Nako

Mo go seretothumišo sa ‘Ba Masemola’, Ramaila ga a bolele gore ditiragalo di diregile ka nako ye e rilego. Go tiišetša seo go ya go lekolwa setsopolwa go tšwa seretong seo:

Re Batswako ba tšwa-Mphanama,
Batho ba ba boago Seoko,
Seokodibeng se se meriti mebedi,
Mong-wa-**maloba**.

Ge go ka hlokomedišišwa nako yeo e dirišitšwego ke Ramaila ga e bontšhe nako ye e tlwaelegilego ya go swana le letšatši pele ga maabane, ka gobane o bolela ge moreti e le mong wa mabaka, ke go re ga a bolele nako thwii. Nako ye ya Mog-wa-**maloba** ke ya go akaretša; e nepiša kanegelo.

Go ka rungwa ka gore bangwe ba direti ba diriša nako diretong tša bona, mola ka lehlakoreng le lengwe bareti ba bangwe bona ba ka no se e šomiše. Go tla

lemogwa go re ge nako e šomišwa diretong tše di itšego, ga e nepiše se sengwe se bohlokwa go etša ka fofa e dirišwago ke bangwadi ba dikanegelo, ka lebaka la gore ge e šomišwa ke moanegwa, e na le se sengwe seo e se šupago

2.1.1.2.4 Felo

Ge go lekolwa lefelo le lebane le seretotumišo sa ‘Ba Masemola’, go hwetšwa le le bohlokwa go fapana le ka fao le dirišwago diretong tše dingwe. Mohlala wo mmothe o tla ngwathwa temathetong ya mathomo ya sereto seo sa ‘Ba Masemola’. Ramaila o e tšweletša ka tsela ye:

Ba re:

Re ba Masemola a Pôô le Mokwene,
Bana ba nong e kgolo Matlebjane,
Ngwato a Nkwana e-tšwa **Tswako**,
E re ka re: ke a fofa, phofa di a gana.

Go tla lemogwa gore lefelo ka fao le dirišitšwego ka gona seretotumišong sa ‘Ba Masemola’ le bohlokwa, ka gobane le amana le histori ya ba GaMasemola; ka gore ba tšwa Tswako. Le ge go le bjalo bohlokwa bja lefelo le ga bo swane le bja lefelo la kanegelo le ge e le la tiragatšo, ka lebaka la gore ga le hlalošwe ka botlalo, ka ge e le sereto.

Thumong go ka thwe tikologo ya lefelo yeo e šomišitšwego ke Ramaila, ga e na mohola wo kaalo, go swana le ka fao e ka dirišwago ke bangwadi ba dikanegelokopana, ditiragatšo, dinonwane, dipadi, bjalobjalo.

Go ka akaretšwa tirišo ya dielemente tša diteng tša sereto ka go e bapetša le kanegelo ka lenaneo le:

Sereto	Kanegelo
<ul style="list-style-type: none"> • Baanegwa ba dula ba le felo gotee, ebile ga ba nepišwe. • Nako ga e bohlokwa wo kaalo. • Sereto se gatelela tiro. • Lefelo ga le bohlokwa wo kaalo. 	<ul style="list-style-type: none"> • Baanegwa ga ba dule felo gotee ebile ba a nepišwa • Nako e bohlokwa • Kanegelo e gatelela tiragalo. • Lefelo le bohlokwa ka ge le nepiša se sengwe.

2.2 KAKARETŠO

Mo kgaolong ye go ahlaahlilwe ka ga tlhathollo le tirišo ya dikokwane tša seretotumišo sa ‘Ba Masemola’. Dikokwane tšeo di utolotšwego ke baanegwa, ditiragalo, nako le felo. Phatišišo e bontšhitše gore diteng tša sereto di fapana le tša kaknegelo. Go tšwela pele go tšweleditšwe gore baanegwa ba seretotumišo go šeditšwe ‘Ba Mmasemola’, ba tšwelela bjalo ka batho goba dilo. Le ge go le bjalo ba bohlokwa, eupša ga se ba nepišwa go swana le ba kanegelo. Ditiragalo di tšweletša tiro ya go ikemela le ya go se ikemele. Tšona ditiragalo tšeo tša sereto di lebane le lebaka le pheletšo. Ge e le tikologo ya sereto (nako le felo) ga e bohlokwa wo kaalo, ge e bapetšwa le tikologo ya kanegelo. Le ge go le bjalo, yona tikologo yeo ya sereto ga e tšwane wo kaalo le ya kanegelo, ka ge direto tša bogologolo di diragatšwa bjalo ka diterama. Gape go lemogwa gore lefelo ge le lebane le seretotumišo sa ‘Ba Masemola’, le gatelela histori ya setšhaba sa GaMasemola. Ka go realo lefelo leo la seretotumišo seo, le bohlokwa le ge le sa swane thwii le la kanegelo le ge e le papadi.

Go tla lemogwa gore, nako bjalo ka ye nngwe ya dielemente tša diteng, ga se ya dirišwa thwii seretong se eupša, lefelo le bonala le le bohlokwa ka ge le hlatholla histori ya ba GaMasemola ka botlalo.

KGAOLO YA BORARO

3.1 TIRIŠO YA DIELEMENTE TŠA THULAGANYO YA SERETO SA

‘BA MASEMOLA’

3.1.1 Matseno

Ge go sekasekwa thulaganyo ya sereto sa ‘Ba Masemola’, go ya go lekodišišwa lenaneo le le latelago:

- Moko wa ditaba
- Thaetlele
- Thulaganyo ya sengwalo
- Thulaganyo ya theto (metara)

Lebaka le legolo la go akaretšwa ga dikokwane tše tša thulaganyo ye ke gore dikarolwana tše di amana le sengwalo ge e le sereto e sego sengwalo ka kakaretšo.

3.1.1.1 Moko wa ditaba

Kgopolo ye ya moko wa ditaba e šetše e hlalošitšwe e le tebanyo ya mongwadi, goba kgopolokgolo yeo e lego motheo wo o laolago thulaganyo ya ditaba gore e be sengwalo. Ka go realo tlhalošo yeo e yo nepišwa le sereto sa ‘Ba Masemola’. Ge sereto seo se hlokomedišišwa gabotse go tla lemogwa gore molaetša wa sona o lebane le bohlokwa bja setlogo le histori ya setšhaba sa ‘BaMasemola’. Go ka thwe ke yona thuto ya Ramaila ye e mo šušumeditšego go ngwala sereto seo.

Bohlokwa bjo bja setlogo le histori ya ‘Ba Masemola’, Ramaila (1945: 7) o re bo lebane le go gatelela ditaba tša kgale tša setšo gore di se lebalwe, ka ge di le bohlokwa le nakong ya bjale:

Ditaba tša kgale tša Basotho le tša bagologolo ba bangwe
ba Afrika ya Borwa di šetše di nyako lebalwa.

Ramaila o eme ka leo le rego rutang bana ditaolo gore le se ye natšo badimong. O lemoga bohlokwa bja go bolokela ditlogolo le ditlogolokhukhu merero ya setšo. Ge a tšwela pele mo letlakaleng la ka godimo, Ramaila o re bohlokwa bja setlogo ke se sengwe seo se sa swanelwago ke go timelela ka go tšhaba “leêpo (nyefolo) goba go inyatša. Ke tabakgolo go Basotho ba dilete ka moka”

Gape Ramaila (1945: 11) o nyalantšha thuto ye e bontšhwago ke sereto sa ‘Ba Masemola’ le moeno wa Batau ka kakaretšo ka go re ge ba sa kgomagane le Maswatsi, Swatsing ba be ba ena letšatši (lelaka), ba bitšwa ba Selakeng, ke go re “Langa” ka mmolelo wa Maswatsi. Morago mehleng ya Kgoši Ngwato ba ile ba lahla moeno wa letšatši ba tšea wa “Nong ye kgolo tau ya godimo”. Ge ba fihlile thokong ya Tswako, ba lahla moeno wa nong ba tšea wa tau wo ba bitšwago ka wona go fihla bjale.

Taba yeo e sa tiišetšwa gape ke Ramaila (1956: 30-31) le (1945: 9) ka go nepiša molaetša wa ‘Ba Masemola’ le mainatheto, go godiša tatelano ya bogale bja magoši a Batau ka kakaretšo go nepiša sereto sa ‘Ba Masemola’; bjalo ka ‘Malaka’, lentšu leo le tšwago go leinatheto ‘Laka’ (Langa) leo le šupago bogale bja mahlasedi a letšatši goba malakabe a mollo. A mangwe mainatheto ao a tšweletšago bohlokwa bja setlogo sa ‘BaMasemola’ ke Mahlaba le Maefadu, ka gobane mainatheto ao a sepelelana le setlogo le histori yeo e lebanego le bogale le bošoro dintweng tša ‘BaMasemola’.

Go tla lemogwa gore Ramaila o tumiša ba GaMasemola ka go nyalanya ditiragalo tšeo di lebanego le setlogo le histori ya setšhaba seo (ba GaMasemola) go tloga bogologolong, bjalo ka thuto yeo e tšweletšwago mo seretong sa ‘Ba Masemola’ .

3.1.1.2 Thaetlele

Morago ga ge Ramaila a seno kgoboketša diretotumišo tše di rileng go tšwa morafeng wa Batau, o ile a kgetha le go rulaganya leina leo le nyalelanago le thulaganyo ya kgoboketšo ya direkto tšeo. Leina la kgoboketšo yeo ke *Seriti sa Thabantsho*(1956). Go tšwela pele o file seretotumišo se sengwe le se sengwe go tšwa kgoboketšong leina. Se sengwe sa diretotumišo tšeo di filwego maina ke ‘Ba Masemola’. Ka go realo diretotumišo tšeo tša *Seriti sa Thabantsho* di rulagantšwe go ya ka dithaetlele tša tšona. Go bohlokwa go hlaloša thaetlele ka ge e lebane le seretotumišo sa ‘Ba Masemola’, gammogo le kgoboketšo ya direkto tša Ramaila.

Ge a hlaloša thaetlele, Holman (1972: 529) o re ke leina la puku, pukwana, kanegelokopana goba sereto, bjalobjalo. Serudu le ba bangwe (1989: 179) ba oketša kgopolo ya Holman ka go re thaetlele ga se leina fela, eupša e thala le mollwane wa thulaganyo, kudu ka ge e laetša tabakgolo yeo kanegelo e tlogo bolela ka yona. Go ka thwe tlhalošo ya BoSerudu e gatelela bohlokwa bja thaetlele.

Wilsmore (1987: 405) o swantšha thaetlele le leinakgwebo (“*trademark*”) ka lebaka la gore go ya ka Mojalefa (1995: 14), leinakgwebo le ngwadišwa ka molao, ka gona le ka se šomišwe ke mang le mang. Go bjalo le go leina la puku leo le šomišitšwego ke mongwadi wa yona (puku), gomme le sa swanelwago ke go šomišwa ke bangwadi ba bangwe, ka ge e tla be e se tshwanelo go ya ka molao. Lazarus le Smith (1983: 293) ba bontšha bohlokwa bja thaetlele ka go re:

Since the title is ordinary what the reader sees first, it ideally performs one or more of the following functions:

- *Attracts attention*

- *Establishes the topic*
- *Hints at the THEME*
- *Predicts MODE and TONE*
- *Serve as a memorable name for the work.*

Borateori bao ba gatelela bohlokwa bja thaetlele ka go tšweletša mešomo ye mehlang ya yona (thaetlele) e lego:

- Go gatelela šedi ya mmadi (maatlakgogedi).
- Go hlama sererwa
- Go tšweletša molaetša.
- Go tšweletša khuduego ya mmadi.
- Go hlola leina la sengwalo leo le ka se lebalwego.

Bohlokwa bja thaetlele bo rungwa ke Grové (1957: 54) ka go re:

Maar nou is die benoeming die enigste funksie wat 'n title kan hê nie. 'n Titel ka ook karakterisend wees. Onder ander die onderwerp, na die tradisionale vorm (sonet, ballade) na die kerninhoud (kontrak)

Le ge Grové a hlaloša thaetlele malebana le sereto fela, taba yeo e sa le bohlokwa ge e le bana le dithaetlele tša mehuta ye mengwe ya dingwalo.

Hollander (Fowler 1982: 96) o akaretša mešomo ya thaetlele ka go re, e tlaletša sengwalo.

- **Mehuta ya dithaetlele**

Go na le mehuta ye e fapanego ya dithaetlele go ya ka dingwalo tše di farologanego. Maikemišetšo a nyakišišo ye ga se go hlaloša mehuta yeo ka moka, eupša e yo lebanywa fela le direto.

Wilsmore, go ya ka Mojalefa (1995: 16), o akaretša tlhalošo ya mehuta ya dithaetlele ka go di hlopa dingwalong ka moka. Ka go realo kakaretšo yeo e ama direto ka ge e le dingwalo. Go tšwela pele tlhophong o re go na le:

- Thaetlele.
- Thaetlelenyana.
- Katološothaetlele.
- Tlaleletšotlhalošo.

- **Thaetlele**

Mojalefa gona letlakaleng leo o hlaloša thaetlele ka go re ke leina la kgoboketšo ya direto bjalo ka *Seriti sa Thabantsho* (Ramaila, E .M), *Praise of Animals in Northern Sotho* (Lekgothwane, S .K), bjalobjalo.

- **Thaetlelenyana**

Kgopolo ye e hlalošwa ka go re ke tlaleletšo ya thaetlele, bjalo ka Ramaila, *Seriti sa Thabantsho*. Raimala o šomišitše thaetlelenyana ya kgoboketšo, e lego *Direto tša magoši le bagale*. Gape Ratlabala le Bopape (1968: 16) ka sereto sa ‘Polokong’, ka fase go tlaleletšwa ka go re: ya mokgalabje yo e bego e le molemi.

- **Katološothaetlele**

Go thwe katološothaetlele ke matseno a thaetlele ya sereto. Matlala le Ramaila kgoboketšong tša bona ba šomišitše katološothaetlele. Ge e le Matlala yena go tšwa seretong sa ‘Sepela botse phiri a Mmankala’ (letl. 15) o hlaloša ditaba tše dingwe tšeo di sa lebanego thwii le sereto seo a yago go se reta.

- **Tlaleletšotlhalošo**

Ge a tšwela pele Mojalefa o re tlaleletšotlhalošo ke kanego ka mokgwa wa prosa, go swana le *Leduleputswa*. Mohlala wo mongwe go tlaleletša seo ke *Ga se ya lešaka le* (Lentsoane, H.M).

Hollander (Fowler, 1982: 96) o tšweletša tlhopho ye nngwe ya dithaetlele tše kopana e lego tša:

- Sererwa
- Moko wa ditaba
- Kgopolo ya ka gare
- Sekatšhišinyo

- **Tša sererwa**

Tša sererwa ke kakaretšo ya sereto bjalo ka thaetlele ka lentšwana le tee. Bontši bja direkto tša Ramaila go akaretšwa le ‘Ba Masemola’ ke tiišetšo ya seo. Ka go realo kgoboketšo ya direkto tša Ramaila e theilwe go thaetlele bjalo ka Sererwa.

- **Tša moko wa ditaba**

Tša moko wa ditaba ke tšweletšo ya molaetša wa sereto bjalo ka thaetlele. Ge e le seretotumišo sa ‘Ba Masemola’ le tše dingwe go tšwa kgoboketšong bjalo ka thaetlele ga di tšweletše moko wa ditaba. Le ge go le bjalo thaetlele ya *Seriti sa Thabantsho* e tšweletša seo matsenong a puku. Ka wa gagwe molomo Ramaila o re: “pukwana ye e bitšwa *Seriti sa Thabantsho*, gobane ke mo tlase ga thaba ye, mo ke ilego ka tlelwa ke mogopolo wa go ngwala direto tše”. Polelo ye ya Ramaila e tšweletša mohola wa tlhago go mo thuša go eleletša maphelo a ditšhaba tše dingwe le mo ba tšwago ntshe. Mogopolo wa gagwe o be o fodile, a sa tshwenywe ke selo. Ka go realo, thaetlele yeo e bohlokwa go tswaleng ga diretotumišo tša Ramaila.

- **Tša kgopolo ya ka gare**

Wo ke mohuta wa thaetlele wo o lemogwago ka ponagalo ya poeletšo ya lentšwana goba sekafoko seo se rilego gare ga sereto, gomme e le thaetlele ya sereto. Mehlala ya direto tšeo ke ‘Ba Masemola’; ‘Kgoši Thulare’, ‘Kgoši Sekwati’ le bontši bja diretotumišo tša Ramaila.

- **Tša sekatšhišinyo**

Wo wona ke mohuta wa thaetlele wo o tšweletšwago seretong ka mokgwa wa go khuta. Wona mohuta wo ga o hwetšagale diretotumišong ka moka tša Ramaila.

Go ka rungwa ka goreditaba tša thaetlele di bohlokwa ka ge di amana le ‘Ba Masemola’ bjalo ka thaetlele, thaetlennyana le katološothaetlele. Le ge go le bjalo mohuta wo wa sereto ga se wo o hlalošwago mo go tlaleletšotlhalošo. Tlhopho ya Hollander

kudu ya thaetlele ge e lebane le sererwa le kgopolo ya ka gare e tiišetša kamano yeo gabotse le ‘Ba Masemola.’ Go tla lemogwa gore *Seriti sa Thabantsho* bjalo ka thaetlele e amana le thaetlele ka boyona, go ya ka tlhalošo ya Wilsmore le Mojalefa, gape thaetlele yeo e lebane le moko wa ditaba go ya ka Hollander.

3.1.1.3 Thulaganyo ya sengwalo

Ge go yo sekasekwa thulaganyo ya sengwalo, šedi e tlo lebišwa go mahlakore a mabedi a sengwalo, e lego:

- Lehlakore la go rulaganya ditaba
- Lehlakore la go rulaganya polelo

3.1.1.3.1 Lehlakore la go rulaganya ditaba

Thobakgale (1996: 113) o re thulaganyo ya ditaba e lebane le ge go rulaganywa ditaba tša diteng tša sengwalo. Ge a tlaleletša Thobakgale, Mathibe (2001: 47) o hlaloša lehlakore la go rulaganya ditaba ka go re le lebane le dielemente tše nne tša thulaganyo ya sengwalo, e lego baanengwa, ditiragalo, nako le lefelo. Groenewald (1993: 18) o swantšha thulaganyo ya ditaba le thekniki (Thekniki e tla hlathollwa ge go sekasekwa lehlakore la thulaganyo ya polelo) ya tebelelo ye mongwadi a e dirišago ge a rulaganya ditaba tša sengwalo. Serudu (1989:44) (a) o hlaloša tebelelo yeo ka go re ke tsela yeo taba e laodišwago ka gona, ka gobane ke maemo a mongwadi a go tšweletša baanegwa, ditiro, tikologo le ditiragalo tše di bopago modiro wa gagwe.

Le ge go le bjalo dikokwane tša thulaganyo tše di hlalošwago ke basekaseki bao, di ka se hlalošwe ka botlalo ka ge mo diretong di sa bolelwe ka botlalo go swana le dikanegelong. Gantši, go ya ka Mathibe (2001: 47), baanengwa ba sereto ga go mošomo wo ba o dirago, go šeditšwe dimelo tša bona. Godimo ga

fao direto tše dingwe ga di na baanegwa. Ge e le malebana le kanegelo gona, baanengwa ba tšwelela gabotse le mešomo ya bona.

Ka ge ditiragalo di lebane le baanegwa, ga di bohlokwa wo kaalo. Mathibe (2001: 48) o re ditiragalo tša sereto di ba le mediro, le ge go le bjalo mediro yeo ga e swaragane gabotse go swana le ya kanegelo. Groenewald (1993: 18-19) o oketša ka go re thulaganyo ya sereto e theilwe godimo ga dikokwane tše tharo, e lego matseno, mmele le thumo. Ka molomo wa gagwe o re:

- (i). Hlogwana ya mathomo ke ya matseno, ke ge mongwadi a ala ditaba, a hlaloša boemo bja ditaba. Mongwadi o re tsebiša ditaba. O bolela ka sererwa; o hlaloša makalo goba thulano. Makalo goba thulano e hlola maatlakgogedi. Hlogwana ye ya mathomo e bitšwa kalotaba.
- (ii). Hlogwana ya bobedi e bitšwa tšwetšopele. Tšwetšopele e godiša maatlakgogedi ka go tlaleletša tlhalošo ya sererwa gore e be seswantšho goba tshwantšhišo. Ka tsela yeo moko wa ditaba o tšwela pele.
- (iii.) Hlogwana ya boraro ke sephetho; ke mo selepe se remago gona. Ditaba di fela gona moo, ka gobane molaetša wa mongwadi o kwešišegile.

Ge a hlaloša tikologo gona letlakaleng la ka godimo, o re tikologo ya sereto le yona e fapana le ya kanegelo, ka gobane ke ye nnyane, le ge go le bjalo ke ye bohlokwa. Gantši bareti ba diriša bokopana bja tikologo bjalo ka thekniki yeo e lebanego le go godiša maatlakgogedi.

Go ka rungwa ka go re thulaganyo ya sereto le ya kanegelo di a fapana ge go lebeletšwe dikokwane tša thulaganyo, e lego kalotaba, tšwetšopele le tlemollahuto (sephetho). Ge go rulagangwa sereto kalotaba e lebane le tsebišo ya ditaba mola ya kanegelo e lebane le dielemente tša thulaganyo, e lego baanegwa, ditiragalo, nako le felo. Tšwetšopele ya sereto e godiša

maatlakgogedi malebana le dimelo tša baanegwa, tatelano ya ditiragalo, nako le felo (ka tsela ya dika). Sephetho sa sereto ke mafelelo a ditaba, ke go re, molaetša o kwagetše, mola kanegelo e bontšha sehloa bjalo ka mo sephiri se utologago le tlemollo ya lehuto bjalo ka thumo.

Ge go ka hlokomedišišwa seretotumišo sa ‘Ba Masemola’, go lemogwa gore o ka re ga go moanegwa seretong seo. Batho bao moreti a ba tšweleditšego, o ka rego ke baanegwa, ke **Pôô, Mokwene, Matlebjane, le Mmaselepe**. Baanegwa bao moreti o no bolela maina a bona fela, eupša a sa tšweletše mešomo ya bona ya bolwantšha, bolwantšhi, bohlohleletši goba bothuši. Ka tsela yeo ge go ka bapetšwa baanegwa ba sereto sa ‘Ba Masemola’ le ba padi ya *Megokgo ya Bjoko* (1969) ya Matsepe go lemogwa gore Leilane le Maphutha ba kgatha tema ye bohlokwa ya bolwantšhwa le bolwantšhi go fapana le ba sereto se sa Ramaila.

Ramaila o diriša ditaba tša sereto seo ntle le tšhomišo ya baanegwa ba ba tlwaelegilego go swana le ba kanegelo. Go ya ka Groenewald (1983:19), kanegelo ye bjalo ya Ramaila ke ya bolaodiši, ke go re moreti o šomiša molaodiši yo a se nago leina ka gobane a nyaka go kgodiša mmadi le go tiiša tše a di bolelago, e lego histori le go tumiša setšhaba sa GaMasemola.

Ge go sekasekwa ditiragalo tša sereto se sa ‘Ba Masemola’, go tla lemogwa ka ga bogale le mediro ya setšhaba sa ba GaMasemola. Gape se bohlokwa ke matseno a sereto se, ao a lebanego le go itsebišwa ga setšhaba seo. Taba ye nngwe ye e tšwelelago mo matsenong a sereto se, ke thulano yeo e bontšhago makalo. Moreti o bolela ka nong ye kgolo yeo e nago le diphofa, tšeo di e paledišago go fofa. Ka go realo ke semaka gore nong ye kgolo e palelwe ke go fofa. Ka setlwaedi ke nong ye nnyane yeo e sa kgonego go fofa, ka gobane e se na diphofa. Ka tsela yeo makalo goba yona thulano yeo e tšweletša maatlakgogedi.

Sererwa sa sereto se se lebane le histori le setlogo sa Babinatau ba GaMasemola. Tiragalo ye e oketšago sererwa sa ‘Ba Masemola’ (histori le setlogo) ke ye e lebanego le (tiragalo) ya nong. Ge nong e amanywa le thulaganyo ya ditaba tša ‘Ba Masemola’, go lemogwa gore e emela letšatši. Letšatši leo go bolelwago ka lona ke le legolo go feta dinaledi le ngwedi go akaretša le dihlohlwa ka moka tša leratadima. Ka go realo le bohlokwa. Ge go hlokomedišišwa mohola wa tirišo ya letšatši seretong se o amanywa le bogale, go tuma, histori le setlogo sa ‘Ba Masemola’.

Ge go tsinkelwa nako ya seretotumišo sa ‘Ba Masemola’, go lemogwa gore ke ye kopana, ka ge e bolela ka nako e tee fela, ke gore go tloga Swatsing go ya GaMasemola, e lego lebaka la go lebana le histori ya setšhaba se.

Ka lehlakoreng le lengwe ge go lekodišišwa tirišo ya lefelo bjalo ka karolo ya tikologo, go lemogwa gore moreti o tšweleditše mafelo a se makaenyana fela (**Tswako, Mphanama le Swiswatša**), ao a emelago histori ya Babinatau ba GaMasemola. Ka tsela yeo tikologo (lefelo) ya sereto se ga se ye kgolo.

Se bohlokwa se se gatelelwago lehlakoreng la go rulaganya ditaba ke tirišo ya dielemente tša thulaganyo, e lego baanegwa, ditiragalo le tikologo tšeo di tšweletšago phapano magareng ga sereto le kanegelo.

3.1.1.3.2Lehlakore la go rulaganya polelo

Ge a hlaloša lehlakore la go rulaganya polelo ka go akaretša Thobakgale (1996: 114) o re:

Thulaganyo ya polelo e lebane le go rulaganywa ga polelo sengwalong.

Mathibe (2001: 49) o tlaleletša Thobakgale ge a hlaloša thulaganyo ya polelo ka go e nepiša le dikarolwana tša thutatheto. O gatelela gore go na le dipharologantšho tše di itšego tša thulaganyo ya polelo ya sereto, tšeo di swanetšego go elwa hloko ge go sekasekwa mohuta wo wa sengwalo, e lego lentšu, sekafoko, mošito le maemo a dikarolopolelo go akaretšwa le morumokwano.

Mampuru (1991: 81) o oketša ka go fapantšha polelo ya theto le kanegelo ka go no re polelotheto ga e swane le ya kanegelo. O tšwela pele gore sereti se kgetha mantšu a sona ka tlhokomelo, bokgwari le bokgoni bjo bogolo. Mantšu ao a kgethilwego a na le maatlakgogedi. Go lemogwa gore dipharologantšho tšeo ga di gona kanegelong.

Moloti le Legodi (1995: 34) ba tiišetša polelo ya Mampuru ge ba re sereto se na le melao yeo e laolago poleletheto, ke go re sereto ga se sa swanela go ba se se telele go lapiša mmadi, mola go kanegelo go se na botelele bjo bo lekaneditšwego. Ba tšwela pele go bontšha phapano ye nngwe magareng ga dingwalo tšeo (sereto le kanegelo) yeo e lebanego le mothalotheto, mollwane wa mothalotheto, kwano ya mothalotheto le poeletšo, mola ka lehlakoreng le lengwe kanegelo e ngwalwa ka go elela, gape e tswakwa ka mehuta ya mafoko a matelele le a makopana. Ke ka fao Serudu (1981: 40-41) a katalošago taba yeo ka go re, poeletšo ke pharologanyo ye bohlokwa thetong go feta kanegelong.

Mathibe (2001: 50) o akaretša lehlakore la go rulaganya polelo ka go re ke thekniki yeo mongwadi a e dirišago go tšweletša thulano le maatlakgogedi.

Ge go hlokomelwa sereto sa 'Ba Masemola', go tla lemogwa gore se na le dipharologantšho ka moka tšeo di bolelwago ke Mathibe, le ge e le gore ga se na morumokwano. Ke yona pharologantšho yeo e farologanyago sereto se mohutangwalong wo le mehutangwalong ye mengwe go swana le kanegelo, tiragatšo le taodišo.

Poeletšo ya mantšu a **Malaka** le **Maefadu**, e bonala kgafetša go feta ka fao e ka dirišwago ka gona mehangwalong ye mengwe ya dingwalo kudu kanegelong. Dipharologantšho tša go swana le mothalotheo, mollwane wa mothalotheo, kwano ya methalotheo, morumokwano le poeletšo, di tšwelela ka magetla mo seretong se sa Ramaila, ka ge mošomo wa tšona o lebane le metara go fapana le dikanegelo.

Pharologanyo ye kgolo ya lehlakore la polelo e lebane le tirišo ya dithekniki tša sereto le tša kanegelo, ke go re go na le dithekniki tša sereto le tšeo di nepišago kanegelo. Ponagalo ye e bohlokwa, ka gobane e tliša phapano magareng ga mehangwalo ye mebedi ye.

3.1.1.3.3 Thulano

Cuddon (1977: 152) o re thulano ke ngangego yeo e lego gona, gare ga baanegwa, goba go se kwane ka dikgopolo ga baanegwa, e ka ba papadi, kanegelokopana goba thetokanegelo. Mojalefa (1995: 22) (b) o oketša tlhalošo yeo ya Cuddon ka go re, ke papetšo ya mahlakore a mabedi, e lego la go loka le la go se loke. O tšwela pele gore katlego ya sengwalo se sengwe le se sengwe e letše thulanong. Groenewald (1993:18) o tlaleletša se se bolelwago ka godimo ka go re:

Konflik is 'n voorvereistes vir spanning, en ontstaan waar goed en boos, deug en ondeug, krag en swakheid teenoor mekaar gestil word.

Mosekaseki yo o gatelela gore dielemente tše dingwe gape tša thulano di lebane le ngangego, go bapetša botse le bobbe, maatla le bofokodi, bjalobjalo.

Mathibe (2001: 50) o re gantši thulano ge e lebane le direto ga e be yeo e tlwaelegilego; ke go re ke thulano yeo go ka thwego ke ya mohuta wo mongwe ka gobane ga go baanegwa bao ba thulanago.

Ge go sekasekwa thulano mo seretong sa ‘Ba Masemola’, go lemogwa gore ga go thulano, eupša go na le makalo ye e hlolwago ke go palelwa ke go fofa ga nong ye kgolo, yona taba ye e emelago go ema felo gotee ga letšatši. Ke go re, ke semaka gore letšatši le eme felo gotee mola go letetšwe gore le hlabe le be le dikele. Ke ka tsela ye go ka thwego sereto se se na le thulano yeo e sego ya tlwaelega, ka gobane sebakeng sa thulano moreti o tšweletša makalo. Yona makalo (thulano) yeo e tšweletša maatlakgogedi.

3.1.1.3.4 Maatlakgogedi

Yelland le ba bangwe (1950: 184) le Beckson le Ganz (1961: 216) ba hlaloša maatlakgogedi ka gore ke karolwana ya thulaganyo yeo e ngwayangwaetšago mmadi ka go mo šia kgakanegong, go realo mmadi a rate go balela sengwalo pele. Ke go re yona kgakanego yeo ke yona e tsošago phišegelo mafahleng a mmadi.

Prince (1989: 94) yena o amanya maatlakgogedi le maikutlo ao a tšweletšwago ke go hloka bonnete bja ditlamorago tše di itšego sengwalong. O tšwela pele go re maatlakgogedi a dira gore mmadi a akanyetše ditaba tšeo di tlogo hlalošwa kua pele. Ke ka yona tsela yeo Holman (1936: 517) a tlaleletšago ditaba tše ka go gatelela gore maatlakgogedi a tswalane le kakanyo ya babadi goba babogedi mabapi le pheletšo ya ditiragalo. Godimo ga moo Prince (1989: 94) o tšwela pele go amanya maatlakgogedi le thekniki ya tekolapejana. Ka go realo, mongwadi a ka šomiša thekniki ya tekolapejana go sedimošetša mmadi ka ga seo se tlogo hlaga. Ka tsela yeo phišego ya go rata go tseba ditiragalo e golela godimo.

Groenewald (1993: 16) o oketša ditaba tše ka go bontšha gore maatlakgogedi a theilwe godimo ga mahlakore a mabedi, e lego (a) lehlakore leo le lebanego le tše mmadi a di tsebago (di lebane le sererwa le diteng) le (b) lehlakore leo le lebane le tše mmadi a sa di tsebago (di lebane le moko wa ditaba le thulaganyo).

Go tšwela pele Groenewald (1993: 20) o amanya thulano le maatlakgogedi ka go re:

Thulano e hlola maatlakgogedi; e gapeletša mmadi go balela pele gore a bone tharollo ya mathata ao a thulano.

Ka gona go ka thwe kamano yeo ya thulano le maatlakgogedi e bohlokwa, ka ge e hlohleletša mmadi go balela pele; ka ge go tlo ba le makalo le ge e ka ba thulano.

Ramaila o diriša makalo go godiša maatlakgogedi:

Bana ba nong e kgolo Matlebjane,
Ngwato a Nkwana e-tšwa Tswako,
E re ka re: ke a fofa, phofa di a gana.

Ka gare ga polelo ye go rotoga mathata. Semaka ke gore nong ye kgolo yeo e palelwa ke go fofa. Taba yeo e a makatša ka gobane nong, e sego lefotwana la nong goba nong ye nnyane, e swanetše go kgona go fofa. Bjale ye yona ke ye bjang? Ke yona kakanyo ye e tšweletšago kgogedi. Ke go re mmadi goba motheeletši o tlo rata go tseba bothata bja nong yeo; mo gongwe e a babja ke segole.

3.1.1.3.5 Thekniki

Fowler (1982: 245) o re thekniki ke mokgwa wo o dirišwago ke mongwadi ka tsela ya bokgabo, go bopa seswantšho seo se itšego. Ge e le Kerkhoff (1962: 16) le Mojalefa (1995:128) ba tšwetša pele kgopolo yeo ka go re e lebane le seo se bonwago, ke go re se se kgonago go šomišwa go tšweletša seo se bolelwago. Ge e le Marshall Mchuthan mo go Lazarus le Smith (1983:289) o no re thekniki ke seo mongwadi a bolelago ka sona. Ka go realo mongwadi o diriša thekniki go bontšha tebanyo ya gagwe. Cohen (1973: 9) o thekga taba yeo ka go re ke ka tirišo ya thekniki moo mmadi a utollago maikutlo le dikakanyo tša mongwadi, le ka fao a hlophago baanegwa ba gagwe ka gona.

Groenewald (1993: 17) o akaretša dikgopolo tša basekaseki bao ka go re thulaganyo ya sengwalo e laolwa ke tlhopho ya dithekniki ge di amana seng sa tšona go utolla moko wa ditaba. O tšwela pele go bolela gore thekniki ke ye bohlokwa ka ge e tšweletša mešomo ye mebedi, e lego (a) go gatelela, go godiša le go tiiša kgopolo ye e itšego le (b) go lebantšha kgopolo yeo le moko wa ditaba.

Lotman (1968: 49), ge a katološa polelo ya Groenewald, o re kamano ya dithekniki e arotšwe ka mahlakore a mabedi, e lego: (a) lehlakore le le tsepamego le (b) lehlakore le le rapameng.

- **Lehlakore le le tsepamego**

Lebaka (1999: 62) o hlaloša lehlakore leo ka go re ke kamano gare ga ditaba tše di lebanego le diteng le thulaganyo. Mathibe (2001: 54) o oketša polelo ya Lebaka ge a re kamano yeo e tšweletšwa ke dikapolelo ge di lebane le thulano gare ga diteng le thulaganyo. Ge a tšwela pele Mathibe letlakaleng la ka godimo, o diriša mehlala e se mekae ya dikapolelo bjalo ka tshwantšhišo seretong; o re kgoši e ka bitšwa tau, ke go re go na le motho (letlalo la diteng),

gape kgoši e ka swantšhwa le sebata (letlalo la thulaganyo). Ka go realo mongwadi o fetoša ditaba gore di se lemogege.

Ge go tsinkelwa seretotumišo sa 'Ba Masemola', kudu ge go šeditšwe, mohlala lehlakore le le tsepamego, go tlo lemogwa gore Kgoši Matlebjane a ka bitšwa nong, ke go re go na le motho (letlalo la diteng), gape Kgoši Matlebjane a ka swantšhwa le nong, ke go re kgoši e fetoga nong (letlalo la thulaganyo).

- **Lehlakore le le rapamego**

Ge a hlatholla lehlakore le le rapamego, Lebaka (1999: 63) o bolela gore le lebane le ditaba tša thulaganyo. Gape go tšwela pele o re thekniki ya lehlakore leo, e lemogwa ge ditaba tša diteng di amantšhwa bjalo ka ge mongwadi a amantšha ditiragalo tša go swana, ke go re, e ka ba thekniki ya poeletšo gore maikemišetšo a gagwe a tle a bonale gabotse. Mathibe (2001: 55) o tlaletša ka go re poeletšo bjalo ka mohlala seretong, e lebane le lehlakore le le rapamego, ka gore mongwadi o boeletša kgopolo goba lentšu le le itšego. Ka gona seo se tliša go gola ga maatlakgogedi gore mmadi a balele pele. Go tla hlokomedišišwa tirišo ya poeletšo mo go seretotumišo sa 'Ba Masemola'.

Selepe maekaekê, **selepe** gomela mere o remile.

Mo sereti ga se boeletše kgopolo, eupša se boeletša lentšu. Lentšu leo ke **selepe**. Bjalo go yo hlokomelwa lentšu leo ge le lebane le lehlakore la go rapama. Go ka thwe ke poeletšarapame, ka gobane lentšu leo le boleditšwego le tšwelela mo gare ga mothaladi goba tematheto yeo. Sereti se diriša lentšu leo go gatelela kgopolo ya go kgalemela goba go eletša selepe go gomela go rema. Ka fao lentšu leo le lebane le (a) go gatelela tiragalo yeo ya selepe le (b) go godiša goba go hlaloša maatlakgogedi ao a lebanego le tiragalo yeo mo kgopolong ya mmadi goba motheeletši.

Ka gona go ka rungwa ka go re thekniki ke ye bohlokwa mo go thulaganyo ya ditiragalo tša sereto se ka mokgwa wa lehlakore la go rapama le go tsepama.

3.1.1.4 Thulaganyo ya metara

Metara o šetše o hlalošitšwe ka botlalo ke borateori ba bogologolo. O tlo dirišwa go sekaseka direto tša Babaso; go nepišwa Sepedi.

Peck le Coyle (1984: 47), Beckson le Ganz (1960: 159), Fowler (1982: 114) le Cuddon (1991: 509) ba re metara wa Bodikela o na le thulaganyo ya patrone ye e itšego ya dikgato (*'feet'*) methalothetong. Serudu (1989: 31) o tiiša gore ke peakanyo ya methalotheto go ya ka dinoko tša go gatelelwa le tšeo di sa gatelelwago. Go tšwela pele o re dipatrone tšeo ge di kopantšhwa di bopa senao (*'foot'*).

Holman (1936: 318) o tšwela pele ka go hlopa metara ka mehuta yeo e šupago go ya palo ya methalotheto: mothalootee (*'monometer'*), methalopedi (*'diameter'*), methalotharo (*'trimeter'*), methalonne (*'tetrameter'*), methalohlano (*'pentameter'*), methalotshela (*'hexameter'*) le methalošupa (*'heptameter'*).

Ka lehlakoreng le lengwe, Groenewald (1993: 13) le Mojalefa (1995: 50) (b) ba hlaloša gore thulaganyo ya metara wa Bathobaso e fapana le thulaganyo ya Bodikela. Go tiišetša phapano yeo Mathibe (2001: 47) o re:

...mo diretong tša Sepedi go swanetše go hlokomelwa melawana ya metara, e lego wa kgaogano le wa kwano, e sego lenaneo la metara la Bodikela. Ke yona Phapano yeo e swanetšwego go hlokomedišišwa ge go sekasekwa direto, kudu tša bogologolo tša Sepedi.

Ka fao polelo ya Mathibe e gatelela gore dikgopolo tše pedi tšeo di hlalošwe gore phapano yeo e tle e bewe pepeneneng.

3.1.1.4.1 Molawana wa kgaogano

Mojalefa (1995: 53) (b) o hlaloša gore molao wa kgaogano ke molao wo mogolo wa mathomo wa metara. Mampuru (1991:73) o tšwetša pele taba yeo ka go re molao woo o laetša ka fao lefoko le swanetšego go kgaoganywa ka gona gore go tšwelele diripa tše di rilego, e ka ba tše pedi goba go feta fao. Groenewald (1993: 13) o fo tiiša kgonthe ya taba yeo ka go gatelela gore molao wa kgaogano ke wo mongwe wa melao ya metara wo o laolago thulaganyo ya metara. O tšwela pele ka go re, mohola wa molao wo wa metara ke go kgaoganya mothalotheto gore go be dikarolo tše di farologanego. Mathibe (2001: 44) o ruma dikakanyo tša basekaseki bao ka go re molao wa kgaogano o lebane le kgapeletšo, ke ka tsela yeo a o bitšago molawana wa kgapeletšo, ka gobane o tiiša metara moo sešura se ka senyago metara.

Go kwešiša molao wa kgaogano ka botlalo, go tlo hlalošwa dikgopolo tšeo di tšeelanago mollo le wona, e lego sešura, karolometara le kelelathalo.

Sešura

De Groot (1946: 30) le Grammont (1960: 43) ba re go tloga bogologolong sešura se be se dirišwa bjalo ka mollwane wa nnete mo le felong le le rilego la mothalotheto. Ba tšwela pele go hlaloša gore mollwane woo o be o tšile go swana le mafelelo a mothalotheto, le ge go le bjalo mafelelo ao a be a sa lekane le maatla a go swana le a khutlo. Mojalefa (1995: 23) (b) le Groenewald (1993: 15) ba bitša mollwane woo mosethwana wa popafoko.

Brown (1966: 137) o tšweletša mohola wa sešura ka go re:

- Se tlemaganya dikarolometara.
- Se swaraganya le go aroganyo dikarolometara.
- Se aroganya dikarolometara.

Karolometara

Ge a hlaloša karolometara Lazarus (1971: 137) o re ke:

A half line of poetry....

O bolela gore karolometara ke karolo ya mothalotheo. O gatelela gore mothalotheo wo o feleletšego o arolwa ka dikarolo tše pedi.

Baldick (1990: 96) o tšwetša pele taba yeo ka go re:

In the second sense, the hemistich is an important structural unit of the early Germanic alliterative meter.

Baldick o tšweletša kgopolo ye bohlokwa ya gore karolometara ke karolo ye bohlokwa ya mohuta wa poeletšo ya metara wa go bitšwa “Germanic”.

Grammont (1960: 43) o tlaleletša ka go re mothalotheo wo mongwe le wo mongwe o na le dikarolometara tše pedi tša go swana ka botelele. Diripa tšeo tše pedi goba go feta, di bitšwa dikarolometara.

Mojalefa (1995: 25) o thekga taba yeo gore mothalotheto wa Babaso, gantši o na le dikarolo tša go feta tše pedi.

Kelelothalo

Baldick (1990: 68) o hlaloša kelelothalo ka go re ke:

The running over of sense and grammatical structure from one verse line or couplet to the next without a punctuated pause.

Mosekaseki yo o gatelela gore kgopolo ye e lebane le lefoko le letelele la go hloka maswaodikga mo polelong.

Lazarus (1971: 105) o tliša taba yeo ka go re kgopolo yeo e lebane le go tšwela pele ga mothaladi wa mathomo mo mothalading wa bobedi go iša go wa boraro, goba bjalo, ka ntle ga tirišo ya leswaodikga/maswaodikga thulaganyong ye bjalo ya polelo ya moreti. Yelland le ba bangwe (1950: 58) ba tšwela pele ka go kgonthiša gore thulaganyo ye bjalo ya methalotheto e bopa kelelo, gantši ya go ratega.

Groenewald (1993: 15) o oketša ka go re kelelothalo e lemogega ka tlhokego ya sešura. Mampuru (1991: 75) o ruma ka go re kelelothalo e na le mešomo ye e latelago e lego:

- Go tšweletša kelelo seretong.
- Go šutiša mollwane wa mothalotheto.
- Go tšweletša mošito wo o ka tlišago diphetogo mo metareng wa sereto.
- Go batametša mothalotheto go methalotheto ye mengwe ya sereto.

Go tla lemogwa gore molawana wa kgaogano o lebane le go kgaoganywa ga metara ka dikarolo tše pedi goba go feta. Kgaoganyo yeo e hlolwa ke tirišo ya sešura, go akaretšwa le kelelothallo mo mothalothetong/methalothetong.

3.1.1.4.2 Molawana wa kwano

Mojalefa (1995: 22-23) (b) o hlaloša kwano ka go re ke tshwano goba poeletšo ya diripa tše pedi tša lefoko goba mothalotheto. Moloti le Legodi (1995: 24) ba tšwetša pele kgopolo yeo ya kwano ka go bolela gore go na le ponagalo ya bobedi ye bohlokwa yeo ka yona go lemogwago methalothelo. Mampuru (1991: 77) o tiiša taba yeo ya kwano ya methalotheto ka go tšweletša sebopego se se rilego, go ya ka dihlogwana tše tlhano tše di latelago:

- Palo ya dinoko tša go lekana mothalothetong.
- Palo ya dihloa tša go lekana mothalothetong.
- Poeletšo.
- Kgokanyi.
- Morumokwano.

Le ge Mampuru a hlaloša gore kgokanyi le morumokwano di bohlokwa thetong, fela mo diretong tša Sepedi ga se diphapantšho tše bohlokwa. Ka go realo ge go yo sekasekwa metara, kgokanyi le morumokwano ga di yo šalwa morago ka gore ga se diponagalo tše bohlokwa tša thulaganyo ya metara wa Sepedi. Taba ye nngwe ye bohlokwa ke gore ga go yo hlokomelwa fela go lekana ga palo ya dinoko le dihloa tša mošito thulaganyong ya metara; ka gobane go na le methalotheto ye mengwe ya go se rulaganywe ka tsela ya go lekana ga palo ya dinoko le dihloa tša mošito.

Palo ya dinoko tša go lekana mothalotheong

Mojalefa (1995: 57) (b) o hlaloša palo ya dinoko ka go akaretša ge a re:

Ge palo ya dinoko e ka lebeledišišwa gabotse, go bonala gore ke phapantšho ya metara, ge sereto seo e le sa mothalotheo o tee fela.

Polelo yeo ya Mojalefa e gatelela go re palo ya dinoko ke ponagalo ye bohlokwa ya metara. Moloti le Legodi (1995: 24) ba tlaleletša ka go re palo ya dinoko tša go lekana e gatelelwa kudu ke dipolelo tša Bodikela, mola mo Sepeding e se ye kalo. Le ge go le bjalo ge go tsinkelwa metara wa Sepedi go yo hlokomelwa pharologantšho yeo ka ge e le ye bohlokwa thulaganyong ya metara.

Palo ya dihloa tša mošito tša go lekana mothalotheong

Serudu (1989: 34) o hlaloša mošito ka go re ke kelelo yeo e laolwago ke segalo, lentšu le telefatšo ya lona ge motho a reta sereto goba a bala lefoko pading. Mampuru (1991: 74) o kgonthiša kgopolo ya Serudu ka go fa dipatrone tša mošito, e lego kgatelelo, nako, botelele le segalo. Mathibe (2001: 46) o tliša gore dihloa tša mošito di bohlokwa mothalotheong. Ka go realo go ka thwe, mothalotheo o na le metara wa go tia ge o tšweletša dinyakwa ka moka tša metara. Groenewald (1993: 46) o ruma ka gore mošito o tliša boikemo bja mothalo wo mongwe le wo mongwe.

Poeletšo

Ge a hlaloša poeletšo ge e lebane le metara, Mojalefa (1995: 58) o re ke phapantšho ye bohlokwa ya metara yeo e kwantšhago methalotheto goba dikarolometara. Go tšwela pele Groenewald (1993: 47) o re gantši poeletšo e lebane le mathomo a methalo ya sereto, go boeletšwa lekgokasediri, mantšu goba dikafoko. Ke ka fao Mampuru (1991: 79) a rumago ka go re poeletšo e thuša kudu mo tthamong ya theto, ka ge e nepiša thulaganyo ya metara.

3.1.2 Kakaretšo

Kgaolong ye go gateletšwe kgopolo ya moko wa ditaba ka go e nepiša le tebanyo ye e gapeleditšego Ramaila go hlama sereto seo sa 'Ba Masemola'. Ka go realo thuto (molaetša) ya sona e lebane le setlogo le histori ya setšhaba sa GaMasemola seo se enega tau. Gape go lemogwa gore ge Ramaila a kgoboketša diretotumišo go akaretšwa le 'Ba Masemola', o dirišitše leina la '*Seriti sa Thabantsho*' e lego thaetlele ya puku yeo. Ke ka fao go bilego bohlokwa go hlaloša mehuta ya dithaetlele, e lego thaetlele (*Seriti sa Thabantsho*), thaetlelenyana (tlaleletšo ya thaetlele), katološothaetlele (yeo e lebanego le matseno a thaetlele) le tlaleletšotlhalošo (ke go re kanego ka mokgwa wa prosa).

Go tšwela pele, yona mehuta yeo ya dithaetlele e hlophilwe go ya ka sererwa, moko wa ditaba, kgopolo ya ka gare le sekatšhišinyo.

Ge go rulaganywa sengwalo go bontšhitšwe mahlakore a mabedi, e lego (a) lehlakore la go rulaganya ditaba le (b) lehlakore la go rulaganya polelo. Go tšwela pele go thwe lehlakore la go rulaganya ditaba le lebane le diteng tša sengwalo mola lehlakore la go rulaganya polelo le nepiša dikarolwana tša thutatheto bjalo ka lentšu, sekafoko, mošito le maemo a dikarolopolelo go akaretša le morumokwano.

Go lemogwa gore thulaganyo e tšweletša thulano, ke ka fao e šeditšwego go lebana le sereto sa 'Ba Masemola'. Le ge go le bjalo go tšweleditšwe gore seretotumišo seo ga se na thulano. Ka go realo yona karolwana yeo ya thulaganyo (thulano) e tšweletša maatlakgogedi, ka ge e gokagoketša mmadi go balela pele.

Maatlakgogedi a tšwela pele go gola, ka ge Ramaila a dirišitše dithekniki ka bokgabo, go bopa seswantšho seo se itšego. Ke ka fao kamano ya dithekniki e arotšwego ka mahlakore a mabedi, e lego (a) lehlakore leo le tsepamego le (b) lehlakore leo le rapamego.

Kgaolo ye e katološwa ke thulaganyo ya metara yeo e šeditšego melawana ye mebedi, e lego (a) molawana wa kgaogano le (b) molawana wa kwano.

KGAOLO YA BONE

4.1 TIRIŠO YA THULAGANYO YA METARA

4.1.1 Matseno

Go tla lekodišišwa ge eba seretotumišo sa ‘Ba Masemola’ se na le metara. Ka go realo, go yo nepišwa thulaganyo ya metara ge o lebane le melawana ye mebedi, e lego (a) molao wa kgaogano le (b) molawo wa kwano seretong se. Go ya pele go tla hlokomedišišwa tlhalošo ya sereto le tirišo ya dithekniki tša seretotumišo seo go ya ka tatelano ya tšona.

4.1.2 Molao wa kgaogano

Bjale ge go sekasekwa molao wa kgaogano, go tla latelwa lenaneo le (a) khutšo ya karogano le (b) kelelathalo.

4.1.2.1 Khutšo ya karogano

Ge khutšo e hlalošwa go gateletšwe gore e lebane le mollwane woo o lego gare ga dikarolo tša mothalotheto wo o bitšwago sešura. Ge go yo tsinkelwa khutšo ya karoganyo mo seretong sa ‘Ba Masemola’, šedi e tla lebišwa go mehuta ye mebedi ya yona, e lego (a) mafoko ao a se nago le dikarolometara le (b) mafoko ao a nago le dikarolometara.

Taba ye nngwe ye bohlokwa ye e swanetšego go elwa hloko ke ya gore go sa na le khutšo ye nngwe ya tlaleletšo ya go lebane le ya mošito seretong se. Go tla tsopolwa mohlala wa temanatheto go tiiša kgopolo yeo go tšwa mohuteng wo wa sereto.

18. Malaka bana ba mosadi yo moso Kgaladi/
19. Masommele/ mašweu ka dikala/
20. Maefadu a go ganwa ke bohubedu/
21. Rena le ba maefatšwana a maoto a kgomo//

Leswao le (/) le emela khutšo ye nnyane mola la (//) lona le emela khutšo ye kgolo. Ge go hlokomelwa bogolo bja dikhutšo tša temanatheto ye, go lemogwa phapano. Ge go hlokomelwa thulaganyo ya temanatheto ye, go lemogwa gore dikhutšo tšeo di bontšhitšwego methalothetong ya 18, 19 le 20, ke dikhutšwana, mola ya mo go mothalotheo wa 21 e le khutšo ye kgolo, ke go re ke moo kgopolo e felelago gona. Ka gona go tšwelela mehuta ye mebedi ya dikhutšo, e lego khutšwana le khutšo ye kgolo. Le ge go le bjalo go tla lemogwa gore khutšwana yeo e lego mo gare ga mothalotheo wa 19 ga e na kamano le kgaogano ya metara, ka gobane yona e gatelela moretheto temanathetong yeo.

4.1.2.2 Mafoko ao a se nago le dikarolometara

Groenewald (1993:15) o tiiša gore mohuta wo wa mafoko o hloka mosethwana wa popafoko. Ka gona mothalotheo woo ga o tšweletše dikarolometara. Mo seretong se, methaladi yeo e angwago ke ye e latelago:

1. Ba re:
9. Mong-wa-maloba.
13. Mehlare-e-ilago
17. Madumela boswana.

Ka gona ge, go lemogwa gore mafoko ao ga a na dikarolometara, ka gobane methalotheto yeo ga e kgone go ikemela ka boyona, ka gore ga e na dinyakwa tša metara. Mmadi a se lahletšwe ke tirišo ya khutšwana, kudu mothalading wa pele (1), le thulaganyo ya mothaladi yeo, e lego methaladi ya senyane (9),

lesometharo (13) le lešomešupa (17), ka gobane khutšo ya mohuta woo e lebane le mošito go feta metara go ya ka fao go šetšego go boletšwe ka godimo. Ka lehlakoreng le lengwe gape, ge go hlokomelwa thulaganyo ya methaladi ya 9, 13 le 17 gona go lemogwa gore methaladi yeo ke karolo ya yeo (methaladi) e ikemego ka boyona. Ke go re, mothaladi wa 9 o itshamile ka mothaladi wa 8, wa 13 o ithekgile ka wa 12, wa 17 le wona o itshamile ka wa 16. Ka tsela yeo, methaladi yeo ya go se ikemele, e bopa karolo ya yeo e itshamilego ka yona.

Ka gona go be go se bohlokwa gore moreti a kgaoganye methaladi yeo ka dikarolo tše pedi, gagologolo ka gore ebile ga go na khutšo yeo e aroganyago methaladi yeo. Go a makatša ge moreti a kgaogantše methaladi yeo go bopa dikarolometara. Ka go realo, nyakišišo ga e yo bona methaladi ye ya 1, 9, 13, le 17 bjalo ka dikarolometara, ka gobane ga e na dinyakwa tša karolometara. Godimo ga moo methaladi ya 9, 13, le 17 e ya go logaganywa go yeo e itshamilego ka yona go bopa mothaladi o tee gore go yona go be thulaganyo ye kaone ya metara.

4.1.2.3 Mafoko ao a nago le dikarolometara

Mojalefa (1995: 54) (b) o hlaloša gore mafoko ao a tšweletša mollwane (khutšo) wa thabekutu le thabenyana. O tšwela pele go bolela gore dikarolometara tšeo di aroganego di swanetše go kwantšhwa. Ke ka fao De Groot (1946: 30) a thekgago Mojalefa ka go re khutšo ke mollwane wa popafoko mo go itšego gore go be dikarolo tše di kwanago. Gape o re ge sereto se ka ba le methalotheto ye e itšego, e ka ba mollwane wa go aroganya mantšu.

Go ya go kgonthiša ge eba sereto sa ‘Ba Masemola’ se na le mafoko ao. Gore go tle go lemogege mafoko ao a nago le dikarolometara gabotse, go ya go dirišwa leswao le (/) go bontšha khutšwana yeo e aroganyago dikarolometara, le la (//) go emela khutšo ye kgolo, ke go re moo kgopolo (ye e rilego) ya moreti e felelago gona seretong.

Bjalo ka ge go hlalošitšwe ka godimo, methaladi ya 1 le 2, 8 le 9, 12 le 13 le 16 le 17 e ya go bopa lefoko le tee bjalo ka ge e tšwelela ka mo tlase, ka gobane mafoko ao e le selo se tee. Ka go realo taba yeo e ya go dira gore thulaganyo ya methaladi ya seretotumišo se e fetoge, kudu methaladi yeo e amegago.

*1+2. Ba re/ re ba Masemola a Pôô le Mokwene/

3. Bana ba nong e kgolo Matlebjane/

4. Ngwato a Nkwana e-tšwa Tswako/

5. E re ka re / ke a fofa / phofa di a gana //

6. Re Batswako batšwa – Mphanama /

7. Batho ba ba boago Seoko /

8+9. Seokodibeng se se meriti mebedi mong-wa-maloba//

10. Gabo Mmaselepe Mahlako /

11. Selepe maeka-ekê / Selepe gomela mere o remile /

*12+13. O se tla ba wa rema le mehwelempa mehwele-
e-illago //

14. Re Malakamaso / mašweu ka dikala /

15. Malaka abo Mmasefiša sa Mahlaba /

*16+17. Maefadi maganwa ke bohulwana madumela
boswana //

18. Malaka bana mosadi yo moso Kgaladi /

19. Masommele / mašweu ka dikala /

20. Maefadu a go ganwa ke bohulwana/

21. Rena le ba maefatšwana a maoto a kgomo //

Bohlokwa bja go fetola methaladi ya 1 le 2, 8 le 9, 12 le 13 le 16 le 17 bo lebane le thulaganyo ye kaone ya polelo ya moreti le peakanyo ya metara. Ka go realo,

temanatheto ya pele ga e sa na le methalothelo ye mehlano, eupša e tla ba le ye mene, ka ge mothaladi wa 1 o logagantšwe le wa 2. Go tla ba bjalo le go temanatheto ya bobedi yeo bjale e nago le methalotheto ye meraro, ka gore mothaladi wa 8 o tlemagane le wa 9. Ge e le temanatheto ya boraro, gape le ya bone, le tšona di tla swanelwa ke go ba le methaladi ye meraro ye meraro. Lebaka ke gore mothaladi wa 12 o swaragane le wa 13 temathetong ya boraro, mola mothaladi wa 16 o rokagantšwe le wa 17 go ba selo se tee.

4.1.2.4 Kelelothalo

Grammont (1960: 43) le Groenewald (1993: 15) ba re kelelothalo ke mo go hlokegago sešura. Mampuru (1991: 75) o tšwetša pele kgopolo yeo ka go re ke tšhutišo ya mollwane wa mothalotheo. Ge a akaretša ditaba tšeo, Serudu (1989: 26) o re kelelathalo:

Ke kelelo ya kgopolo mo go methalobedi go tloga go mothalo wa mathomo go ya go wa bobedi. Mafelelong a mothalotheo wa mathomo ga go na le sekga.

O gatelela go elela ga kgopolo yeo go se nago kgaotšo mo mafelelong a mothaladi, ke go re kgopolo yeo e ka felela mo gare ga mothaladi wa bobedi, wa boraro, bjalobjalo, le ge e ka ba go ya mafelelong a mothaladi woo.

Karolwana yeo ya metara e ya go hlokomedišišwa seretotumišong sa 'Ba Masemola'. Ge go tsinkelwa sereto seo, go lemogwa gore ga se na kelelathalo. Ka go realo go yo tsongwa mohlala wo mokaone go tšwa diretong tše dingwe tša Ramaila go tšwa kgoboketšong ye, go hlaloša kgopolo ye.

Mo seretotumišong sa 'Nkwa' Masogana', temanathetong ya bobedi, methalothetong ya boselela le bošupa, go tšwelela kelelothalo ka tsela ye:

6. Ke re / Makgolle tšea tlou yeno še-o

7. Ke gokgoditše / ke gorošitše // (letl.14)

Go tla lemongwa gore mothalotheto wa boselela, ga o na sekga mo mafelelong. Mantšwana a: **Ke re** mo mothalading wa boselela ga o bope metara, ka gona kgopolo yeo ya mothaladi wa boselela (6), e felela gare ga mothaladi wa bošupa (7). Ka go realo, methalotheto ye ya ka mo godimo, e hlatsetša mantšu ao a boletšwago ke Serudu ge a re kgopolo ya bobedi e elela e etšwa go ya pele ntle le go kgaotša.

Kelelathalo bjalo ka karolwana ya metara, ke ye bohlokwa ka ge e rokaganya dikgopolo tše pedi go ba go feta fao, gore e be selo se tee.

4.1.3 Molao wa kwano

Mo tshekatshekong ya molawana wa kwano go ya go šalwa morago lenaneo le:

- Palo ya dinoko le palo ya dihloa tša mošito
- Poeletšo ya mantšu.

Ka gona seretotumišo sa ‘Ba Masemola’ se ya go dirišwa go tiišetša lenaneo leo. Go tloša kgakanego, go tla dirišwa leswao le (-) go emela palo ya dinoko le la (:) go emela dihloa tša mošito.

4.1.3.1 Palo ya dinoko le dihloa tša mošito

Pele ga tlhalošo ya dinoko le dihloa tša mošito tša sereto se, go lemogwa gore methaladi ya 8, 11, 12, le 16 e rulagantšwe ka dikarolometara tše mpsha:

	Dinoko	Dihloa tša mošito
1. Ba-re	2	-
2. Re-ba-Ma-se-mo:la- 'a Pô:ô-le-Mo-kwe:ne	13	3
3. Ba:ba-ba no:ng-e-kgo:lo-Ma-tle-bja:ne	12	4
4. Ngwa:to-a-N-kwa:na-e:tšwa-Tswa:ko	10	4
5. E-re-ka-re-ke-a-fo:fa-pho:fa di-a ga:na	14	3
6. Re-Ba-tswa:ko-ba:tšwa-M-pha-na:ma	10	3
7. Ba:tho-ba-ba-bo-a:go-se-o:ko	10	3
8. Se-o-ko-di-be:ng-se-se-me-ri:ti-me-be:di mo:ng-wa-ma-lo:ba	20	5
10. Ga-bo-M-ma-se-le:pe-Ma-hla:ko	10	2
11. Se-le:pe-ma-e-ka-e:kê Se-le:pe-go-me:la me:re-o-re-mi:le	20	6
12. O-se-tl' a-ba-wa-re:ma-le-me-hwe-le:re-m:pa	14	3
13. Me-hla:re-e-i-la:go	7	2
14. Re- Ma-la:ka-ma:so-ma-šwe:u-ka-di-ka:la	13	4
15. Ma-la:ka-a-bo-M-ma-se-fi:še-sa-Ma-hla:ba	14	3
16. Ma-e-fa:du-ma-ga:nwa-ke-bo-hu-lwa:na	12	3
17. Ma-du-me:la bo-swa:na	7	2
18. Ma-la:ka-ba:na-ba-mo-sa:di-yo-mo:so-Kga-la:di	15	5
19. Ma-so-m-me:le-Ma-šwe:u-ka-di-ka:la	12	3
20. Ma-e-fa:du-a-go-ga:nwa-ke-bo-hu-be:du	13	3
21. Re:na-le-ba-ma-e-fa-tšwa:na-a-ma-o:to-a-kgo:mo	16	4

Bjale go yo lekolwa phapano ya mafoko go ya ka dinoko le dihloa tša mošito. Mafoko ao a lekanago ka palo ya dinoko le dihloa tša mošito, ke la boselela (6) le la bošupa (7). Ka moka ga ona a na le palo ya dinoko tše lesome (10) le dihloa tša mošito tše tharo (3). Ge e le lefoko la bohloano (5) le swana le la seswai (8), lesomepedi (12) le lesometlhano (15) ka palo ya dinoko tše lesomenne (14) le dihloa tša mošito tše tharo (3). Gape lefoko la bobedi (2) le la

masomepedi (20), a swana ka palo ya dinoko tše lesometharo (13) le dihloa tše mošito tše tharo (3). Go tla lemogwa gore lefoko la lesomešupa (17) leo le logagantšwego le la lesometshela (16), le swana le la lesometharo (13) leo le rokagantšwego le la lesomepedi (12) ka palo ya dinoko tše di šupago (7) le dihloa tša mošito tše pedi (2), mola lefoko la lesometshela (16) leo le swaragantšwego le la lesomešupa 17, le swana le la lesomesenyane (19) ka palo ya dinoko tše lesomepedi (12), le dihloa tša mošito tše tharo (3).

Mafoko ao a swanago ka palo ya dinoko fela, ke la boraro (3) le la lesomesenyane (19), ka ge palo ya dinoko e le lesomepedi (12) mola lefokong la bone (4) palo ya dinoko e kwana le ya lefoko la boselela (6) ka palo ya dinoko tše lesome (10)

Go na le mafoko ao a swanago ka dihloa tša mošito fela. Mafoko ao ke la boraro (3), la bone (4), la seswai (8), la lesomenne (14) le la masomepeditee (21). Ka moka a na le dihloa tša mošito tše nne (4). Gape lefoko la senyane (9), leo le tlemagantšwego le la seswai (8), le kwana le la lesome (10) ka dihloa tša mošito tše pedi (2). Ge e le lefoko la bone (4) le swana le la lesomenyane (19) ka dihloa tša mošito tše tharo (3).

Mafoko ao a sa kwanego le a mangwe ke la pele (1) ka palo ya dinoko tše pedi fela. Go lemogwa gore lefoko leo ga le na dihloa tša mošito. Ge e le la lesometee (11) lona le na le palo ya dinoko tše masomepedi (20) le dihloa tša mošito tše di šupago (7). Gape lefoko la lesomeseswai (18), ga le swane le a mangwe, ka ge le na le palo ya dinoko tše lesometlhano (15) le dihloa tša mošito tše tlhano (5).

Go tla lemogwa gore methaladi ye metelele e na le dinoko le dihloa tša mošito, ka lebaka la botelele bja ona.

4.1.3.2 Poeletšo ya mantšu

Le ge kgopolo ye e šetše e hlalošitšwe, e ya go gatelelwa fela ge e lebane le kwano. Ke ka fao Moloti le Legodi (1995: 25) ba rego poeletšo ya mantšu ke phapantšho ya pele ya mekgwa ye bohlokwa ya bareti ba Sepedi moo methalothetong e kwantšhwago.

Bjale poeletšo ya mantšu a seretotumišo sa 'Ba Masemola', e ya go tsinkelwa ka go diriša (a) mahlathi, (b) maina le (c) madiri ao a swanago.

4.1.3.2.1 Mahlathi ao a swanago

Pele go ka tsopolwa mahlathi ao, go tla ba bohlokwa go hlaloša ka bokopana se lehlathi e lego sona Louwrens (1994: 472) o re lehlathi ke lentšu le le tswalanego le lediri ka ge e le lona la go bolela ka felo, mokgwa goba nako yeo modiro o phethagalago ka yona. Ka go realo lehlathi le bohlokwa ka ge le kgona go fetola potšišo ya **kae?** **bjang?** le **neng?**

Mahlathi ao a swanago goba a boeletšwago, a tšwelela methalothetong ya bošupa (7) le seswai (8), e lego:

7. Batho ba boago **Seoko**

8. **Seokodibeng** se se meriti mebedi.

Ka go realo go bonala mohuta o tee wa lehlathi la felo seretotumišong seo. Lehlathi leo le fetola potšišo ya kae yeo karabo ya yona e lego, moo ba GaMasemola ba boago goba ba tšwago gona.

4.1.3.2.2 Maina ao a swanago

Jacottet (1962: 4) o re maina ke mantšu ao a reelwago dilo goba batho. Ka gona karolwana ye ya poeletšo e bohlokwa ka ge e tšweletša phapano magareng ga batho le dilo.

Maina a mangwe ga a bohlokwa seretong se sa ‘Ba Masemola’ ka ge a sa nepiše setlogo. Ka fao, go ya go lekodišišwa methaladi ya 14 le 15 yeo e lebanego le setlogo sa setšhaba seo.

14. Re **Malaka** maso, mašweu ka dikala

15. **Malaka** abo Mmasefiše sa Mahlaba

Go boeleditšwe leina la **malaka**, leo le šupago mollo woo o emelago letšatši. Ka go realo, leina leo **malaka** le bohlokwa ka ge le gatelela setlogo, ke go re ba GaMasemola ba tšwa go setšhaba sa Maswatse, e lego batho ba ‘GaLanga’ goba ba ‘GaMlangeni’. Ka go realo go ka thwe, Batau bao ba GaMasemola ba tswalane le Maswatse. Setlogo sa setšhaba se se kwantšhwa ke leina le **malaka** ka tsela ya go gatelela setlogo sa bona.

4.1.3.2.3 Madiri ao a swanago

Maja le ba bangwe (2004: 187) ba re madiri ke mantšu ao a laetšago tiro mo lefokong. Poeletšo ya madiri e hwetšwa methading ye 11 le 12.

11. **Selepe** maeka-e-kê, **selepe** gomela mere o **remile**.

12. O se tl’o ba wa **rema** le mehwelere-mpa.

Go lemogwa gore lentšu le le boeletšwago methalading yeo ke **rema le selepe**. Ka go realo tirišo ya lediri le **rema** le leina **selepe** e bohlokwa, ka ge e kwantšha methalotheto ye mebedi yeo go bopa ngatana ye e tiilego.

Go ka akaretšwa ka gore thulaganyo ya metara ge e nepiša ‘Ba Masemola’, e bohlokwa ka ge e tšweletša kgaogano ya methalotheto, mmogo le go elela ga yona. Gape go ka thwe yona methalotheto yeo, e ka kwantšhwa go šeditšwe palo ya dinoko tša yona, dihloa tša mošito le poeletšo ya mantšu bjalo ka mahlathi, maina le madiri.

4.1.4 Thulaganyo ya Dithekniki

Mo lengwalonyakišišong le, go yo hlalošwa teori ya thekniki ya seretotumišo sa ‘Ba Masemola’ fela, ka ge kgopolo ye e hlalošitšwe ge go rulaganywa sengwalo. Ka go realo, ge go tsinkelwa thulaganyo ya seretotumišo sa ‘Ba Masemola’, go yo latelwa lenaneo le:

- Tlhalošo ya sereto
- Tšhomišo ya dithekniki

4.1.4.1 Tlhalošo ya sereto

Go yo sekasekwa ditaba tše go ya ka fao di hlathollwago ke Ramaila ka gona go tšwetša pele molaetša wa gagwe gore o tle o lemogege gabonolo mahlong a motheeletši goba mmadi. Ka go realo tlhalošo ya seretotumišo se e yo latela lenaneo le:

- Tšweletšo ya sereto
- Kakaretšo ya sereto
- Moko wa sereto

- **Tšweletšo ya sereto**

Ramaila ge a reta o fo re:

Ba Masemola

- A
1. Ba re
 2. Re ba Masemola `a Poo le Mokwene,
 3. Bana ba nong e kgolo Matlebjane,
 4. Ngwato a nkwana e-tšwa Tswako,
 5. E re ka re: ke a fofa, phofa di a gana.
- B
6. Re Batswako ba tšwa-Mphanama,
 7. Batho ba ba boago Seoko,
 8. Seokodibeng se se meriti mebedi,
 9. Mong-wa-maloba.
- C
10. Gabo Mmaselepe Mahlako,
 11. Selepe maeka-e-kê, selepe gomela mere o remile,
 12. O se tl'a ba wa rema le mehvelere-mpa,
 13. Mehlare-e-ilago.
- D
14. Re Malakamaso, mašweu ka dikala,
 15. Malaka abo Mmasefiše sa Mahlaba,
 16. Maefadu maganwa ke bohalwana,
 17. Madumela-boswana.
- E
18. Malaka bana ba mosadi yo moso Kgaladi,
 19. Masommele, mašweu ka dikala,
 20. Maefadu a go ganwa ke bohubedu,
 21. Rena le ba maefatšwana a maoto a kgomo.

- **Kakaretšo ya sereto**

Bjale go yo akaretšwa seretotumišo se go ya ka temanatheto ka temanatheto.

Temanathetong ya pele, Ramaila o gatelela tswalano goba go ka thwe, lešika la setšhaba sa GaMasemola. Tswalano yeo e thoma ka Kgoši Matlebjale. Ke gore Matlebjane ke kgogotswadi ya setšhaba sa Batau ka moka.

Temanathetong ya bobedi, moreti o tšweletša setlogo sa ba GaMasemola, ke go re, pele ba eya GaMasemola, ba tšwa ba le Mphanama, gomme ba putla gape le Seokodibeng.

Mo temanathetong ya boraro, Ramaila o sa tiiša kgopolo ya leloko la setšhaba sa ba GaMasemola, ka ge a bolela ka Mmaselepe, yena Mahlako yoo a gopolwago ka mediro ya gagwe ye mebotse ya go tšweletša semelo sa leina le **Mmaselepe**. Ka go realo, go gatelelwa bogale bja mosadi yoo.

Temanatheto ya bone e bontšha tswalano ya setšhaba sa Babinatau ba GaMasemola le Maswatse a GaMlangeni. Ka tsela yeo go ka thwe, modu wa bona o gona fao Swatseng.

Ge e le temanatheto ya bohloko, e sa nka lefetla la Boswatse setšhabeng sa GaMasemola. Le ge go le bjalo ba ipona e le ba batona ba go tšhabega.

Go ka thwe go bohlokwa go akaretša temanatheto ka temanatheto, ka ge ye nngwe le ye nngwe e na le kgopolo ya yona ya go ikema, le ge e le gore ka kakaretšo go bolelwa ka Batau ba GaMasemola. Ka gona ditemanatheto tšeo ke dikokwane tšeo sereto se se tsemilego go tšona.

- **Moko wa sereto**

Go tla lemogwa gore seretotumišo se ga se tšweletše setlogo goba histori fela, eupša se gatelela gape le tumišo. Le ge go le bjalo, yona tumišo yeo ga se ya nepiša motho goba kgoši e tee, eupša e lebišitšwe go setšhaba ka kakaretšo goba morafe wa GaMasemola. Go tiišetša kgopolo ye, go tla tsinkelwa mohlala wo:

6. Re Batswako ba tšwa-Mphanama,
7. Batho ba ba boago Seoko,
8. Seokodibeng se se meriti mebedi,
9. Mong-wa-maloba.

Ka go realo, ka ntle le ba GaMasemola, baMaphanama le bona ba akareditšwe seretotumišong se, ka gobane moreti o re:

Re Batswako ba tšwa-Mphanama,

Taba yeo e gatelela setlogo sa Batau. Batau ba GaMasemola ba fetile Mphanama ge ba tlo aga Pshiring. Go ka thwe ba matlogile go setšhaba sa Batau ba gaKgaphola, ba yo dula Mphanama. Seo se bolela gore Batau bao ke batho ba tee.

Ka go tšweletša setlogo le histori ya ba GaMasemola ka tsela ye, Ramaila o godiša moko wa ditaba seretotumišo se, e lego go tumiša le go godiša mediro ya setšhaba sa ba GaMasemola. Molaetša woo wa Ramaila o tlo lemogwa gabotse ge go hlokomelwa ka moo a dirišago dithekniki tše di rilego mo seretotumišong se sa 'Ba Masemola'.

4.1.4.2 Tšhomišo ya dithekniki

Ramaila o dirišitše dithekniki tše di fapafapanego mo thulaganyong ya seretotumišo sa 'Ba Masemola'. Bjale go yo lekolwa tše dingwe tša dithekniki tše di latelago go ya ka tatelano ya tšona seretotumišong se e lego:

- Lerui.
 - Leinatheto.
 - Leekiši.
 - Seema.
 - Tumelokganetšo.
 - Poledišo.
 - Tlogelo.
 - Poeletšo.
 - Seka.
 - Leinagokwa.
-
- **Lerui**

Guma (1971: 119) o hlaloša lerui ka go re:

The possessive is that type of qualitative that is made up of any one of concordial plus a passessive stem.

Ka go realo se se gatelelwago ke mosekaseki yo ke gore go na le kamano ya dilo tše pedi, e lego lerui le leruo. Go tšwela pele Cole (1955:159) o re yona kamano yeo e tšweletšwa ke go hlomesetšwa hlogo ya leina go lekgokarui.

Engelbrect le Herman (1983: 72) ba katološa tlhalošo ya kgopolo yeo ka go nepiša bohlokwa bja thulaganyo ya lerui, lekgokedi le leroo lefokong ka go re:

Possessive construction consists of possession (noun), possessive concord derived from the possession and possessor (noun or pronoun).

Ge e le Ziervogel le ba bangwe (1969: 49) ba thekga taba ye ka go re:

The possessive expresses possession. It consists of a possessive concord which refers to the noun which is the grammatical possession and a stem which expresses the grammatical possessor.

Ka go realo, boZiervogel ba gatelela tatelanotšu ye e lego leroo le kopane le lekgokarui le kopane le lerui (leruo + lekgakarui + lerui). Ka tsela yeo lerui le bohlokwa, ka ge le bopa kutu ya lefoko. Karolwana yeo ya kutu ya lefoko ke ye kgolo, ka ge e tšwelela mafelelong.

Bjale go yo lekolwa ka fao thekniki yeo ya lerui e dirišitšwego ka gona seretotumišong sa 'Ba Masemola'.

Ramaila o re:

2. Re ba Masemola 'a Pôô le Mokwene,

3. Bana **ba** nong e kgolo Matlebjane,

4. Ngwato 'a Nkwana e-tšwa Tswako,

15. Malaka **abo** Mmasefiše sa Mahlaba,

18. Malaka bana **ba** mosadi yo moso Kgaladi,

(Go swiswadiše mosekaseki)

Ge go hlokomedišišwa **a** ya mo go methalotheto ya 2, 4 le 15, yona e tšere tumanoši ya hlogo ya leruo le e lego Masemola '**a** Pôô... mo go mothalotheto wa 2, Ngwato '**a** Nkwana... mo go mothalotheto wa 15. Go tla lemogwa gore yona **a** yeo e dirišitšwego, e tšwa go **wa** yeo e ngwalwago ka '**a** le ge Ramaila a tlogetše **-w-**. Gape ponagalo ye nngwe ya lerui, e kgonthišetšwa ke lekgokarui le leruo mo go:

3. Bana **ba** nong e kgolo Matlebjane,

18. Malaka bana **ba** mosadi yo moso Kgaladi,

Fa go tla lemogwa gore **bana** ke leruo mola **nong** e le lerui. Ka lehlakoreng le lengwe lekgokarui lona ke **ba**. Tabakgolo ke gore **ba** yeo ya lekgokarui, e tšere hlogo ya leruo mo go **bana**. Ka tsela yeo ditaba tšeo tša makgokarui, e lego '**a** le **ba**, di bohlokwa ka ge di lemoša mmadi ka ga tswalano ya lerui le leruo.

Ka tšona dikarolwana tšeo, mmadi o kgona go latišiša lešika la setšhaba sa GaMasemola, ga mmogo le Babinatau ka bophara. Gabotse go ka thwe tšweletšo yeo ya lerui seretotumišong seo sa 'Ba Masemola' e thuša phatišišong ya histori ya setšhaba seo, ka go re, motho o kgona go lokologanya moloko go ya ka kamano ya yona.

Go ka akaretšwa ka go re thekniki ye ya lerui, e na le mohola ka gore ka tswalano yeo, setlogo, setšo le histori ya setšhaba sa GaMasemola le Batau ka bophara, di šalwa morago ka nepagalo.

- **Leinatheto**

Mashilo le ba bangwe (1998: 47) ba hlaloša kgopolo yeo ya leinatheto ka go re ke leina leo le bontšhago tlhompho le bokgoni bja motho. Schapera (1965: 1) o thekgana le boMashilo ka go re gantši maina ao a šomišwa kudu thetong. Go tšwela pele Grobber le ba bangwe (1989: 520) ba tlaletša ka go nepiša kgopolo ye ya tumišo, ka go re ka segagabomotho, tumišo ke selo se segolo setšong sa gabomotho.

Ge e le Kunene (1971: 133) o rotoša kgopolo ye ka go e nepiša le bobedi batho le diphoofolo. O no re diphoofolo di ka dirišwa go reta batho goba go ba tumiša, ke go re mediro ya pôô (phoofolo), bonatla bja yona bo ka dirišwa go hlomphe motho yo mogolo. Ka go realo seo se gatelelwago fa, e sa le tlhompho le tumišo.

Go kgonthišetša dikgopolo tša basekaseki bao, Ramaila ge a diriša mainatheto, o a lebanya le (a) phoofolo le (b) morafe ka gore o re:

2.Re ba Masemola a Pôô le Mokwene,

Ka tirišo ya lentšu le ‘Pôô’, e šupa kgomo ye kgolo go feta tše dingwe le ka maatla (tšhireletšo), e hlaloša bogolo le boetapele bja kgoši ya setšhaba sa GaMasemola. Ramaila o gatelela gape le bogale (bophokgo) ntweng. Ka lehlakoreng le lengwe lentšu le ‘Mokwene’ le tšwa go kwena, ka go realo le tumiša semelo goba kgodišo. Ge motho a retwa ka moano, o ikwa a amogegile, ka ge a ikhwetša e se hlaba goba learogi go setšhaba sa gabo. Go tlaletša seo go ka thwe, Ramaila o tumiša bonatla bja setšhaba sa GaMasemola gammogo le go logagana ga sona goo go tiilego.

Ka thokong ye nngwe Ramaila o tšweleditše mainatheto a batho. O re:

4. Ngwato a Nkwana e-tšwana Tswako
10. Ga boMmaselepe **Mahlako**
15. Malaka a bo**Mmasefiše** sa **Mahlaba**
16. **Maefadu** maganwa ke bohlwana
18. Malaka bona ba mosadi yo meso **Kgaladi**.

Go lemogwa gore Ramaila o tšweletša mainatheto a seswai (8), lebaka e le go tumiša bakgoma le bakgomana ga mmogo le bahumagadi ba ka difokeng ba GaMasemola go ya ka tatelano le bohlokwa bja bona go šeditšwe le histori ya kgati morotong.

Go tla lemogwa gore mainatheto a bjalo ka **Ngwato**, **Nkwana**, **Mahlako** le **Kgaladi** ke mainatheto ao a hwetšwago komeng, e ka ba ya basadi goba ya banna. Ge motho a se a hlaba tlou ka diloka, a ka se hwetše mainatheto ao, ka ge a tla be a nyatšwa ka la go re ke lethumaša goba lešoboro. Ka gona, mainatheto ao a a šomelwa. Seripa sa bobedi sa mainatheto, e lego **Tswako**, **Mmasefiše**, **Mahlaba** le **Maefadu**, se reelwa Babinatau ba GaMasemola ka go ikgogomoša go ya ka setlogo goba histori ya bona ya go ikgetha, gape ya go kgantšhetša ditšhaba tše dingwe.

Seo se gatelelwago ke mainatheto a, ke kgodišo le setlogo sa setšhaba seo sa Batau ba ga GaMasemola.

Leinatheto le la Ngwato, le nepiša go hlompha Kgoši Matlebjane seretotumišong seo sa 'Ba Masemola'. Morafe woo o itumiša ka go ba baTswako, gape ba ikgantšha ka go ba ba hubetšwana **Maefadu**, ka gore **Maefadu** e hlaloša bohulwana. Bohulwana bjoo bo hlalošwa ka go tlopelwa. Go ya pele go thwe, Batau bao ke mahlogedi a basadibagolo, Kgaladi le Mahlako, ke go re, ke bona dikgogotswadi tša setšhaba seo. Ka gona mainatheto ao a bohlokwa ka ge a efa motho makoko le maatla a seo a lego

sona. Ge motho a retwa ka yo e kilego a ba mogale, o ipona le yena e le mogale.

Go ka rungwa ka gore thekniki yeo ya leinatheto, e na le mohola ka ge e tiiša boikgantšho bja Moswana, ebile e dira gore mmadi goba motheeletši a hlokomedišiše histori ya Batau bao ba GaMasemola.

- **Leekiši**

Mampuru (1991: 83) o hlaloša leekiši ka go re ke tšweletšo ya maikutlo a motho ka mo a bonago selo se direga ka gona, goba se bopegilego ka gona, goba se kwalago ka gona. Ziervogel le ba bangwe (1969: 91) ba katološa taba ye ka go re:

The ideophone is a word with an adverbial function and modifies a predicate with regard to manner, colour, smell, sound and action.

Se bohlokwa seo se gatelelwago fa ke gore leekiši le hlogohla dikwi tša mmele le tšeo motho ka boyena a di dirago. Ka go realo leekiši le na le mohola, ka ge le kgona go goketša mmadi go ntšha maikutlo a moreti ka ditsela tše di fapafapanego, ke go re, ka ga seo a se bonago, a se kwago, a ka kgonago go se swara, bjalobjalo.

Ge a tšweletša thekniki yeo ya leekiši seretotumišong sa ‘Ba Masemola’, Ramaila o re:

11. Selepe ma**eka-e-kê**, selepe gomela mere o remile,

Ka go realo go ka thwe **eka-e-ka** ke leekiši leo le utamilego, gomme le tšweletša mosepelo wa go kekemela ka mo le ka mola, ka tsela ya go khukhuna. Ka go realo go ka thwe, kekišo yeo e garola motho matswalo, ka ge a tla be a letetše kotsi yeo e tlogo direga. Ge motho a ekaeka ka selepe, go bontšha ntwala ye šoro.

Thekniki ye ya leekiši, ke ye bohlokwa, ka ge e bontšha thwii bošoro bja Babinatau ba GaMasemola ntweng, ka mokgwa wa go khukhonetša manaba. Ge manaba a ka se ineele, gona a tla fela ta! ka selepe. Le ge go le bjalo, thekniki yeo ya leekiši ga se ya dirišwa ka boati seretotumišong se.

- **Seema**

Serudu (1987: 4) o re seema ke mmolelwana wa go nepagala, wo o tebilego le gona o tšweletšago kgonthe yeo e sa tekemego. Seo Serudu a se gatelelago ke gore, seema se nepiša mediro ya motho thwii le fao a ikhwetšago a le ntshe.

Yelland le ba bangwe (1950: 148) ba thekga Serudu ka go re seema ke:

A short, pithy saying in common use, a concise sentence which is held to express some truth ascertained by experience or observation and familiar to all.

Bjale go ya go lekolwa ge eba go na le seema seretotumišong sa Ramaila. Ge a kgonthišetša seo Ramaila o fo re:

11. Selepe maeka-e kê selepe gomela mere o remile.

Karolwana ya bobedi ya mothalotheto wo e amana le seema, ka go re ke:

Selepe gomela mere o remile

Ka go realo go ka thwe, seema bjalo ka thekniki se bohlokwa ka ge se goroša taba ka go se ikekemiše, fela ka go širela. Gape go ka thwe, se phafoša motheeletši goba mmoledišwa. Bohlokwa bja seema seretong se bo godiša bohlokwa bja ditaba ka go di hlaloša ka mokgwa wa go širela. Ge ditaba (tša bonatla bja ba gaMasemola) di hlathollwa ka tsela yeo di a nepišwa. Ka fao bošoro bja setšhaba se bo a godišwa.

- **Tumelokganetšo**

Lazarus le Smith (1971: 210) ba re:

Oxymoron means contradictory idea expressed in a few words as possible

Basekaseki ba ba bolela ka kganetšo ya dikgopolo. Ge a katološa kgopolo ye Mampuru (1991: 85), o tiišetša ka go re, tumelokganetšo ke sekapolelo seo ka sona go tšwelelago dilo tše pedi tšeo di ganetšanago goba di latolanago. Serudu (1989: 36) o akaretša ka go re, dikgopolo tšeo di nyalelanago di bonala di ganetšana.

Go ka thwe, borateori ba ba gatelela papetšego ya dikgopolo tše pedi tšeo di sa swanego, ke go re, phapano ya tšona e ka bontšhwa ka sebopego, mmala goba ditiro. Ka go realo dikarolopolelo tše bjalo ka lehlaodi le lehlathi di bohlokwa papetšong yeo.

Go thekga seo se bolelwago, Ramaila o tšweletša kganetsano malebana le mmala ka go re:

14. Re Malaka **masomašweu** ka dikala.

Mantšwana a **masomašweu**, a tiišetša mmala (lehlaodi) wa magareng, ke go re, magareng ga boso le bošweu. Go ka thwe Batau ba GaMasemola ga se ba baso, ebile ga se ba bašweu, eupša ba na le motswako wa boso le bošweu. Ka gona motswako wa mmala o bohlokwa, ka ge o tšweletša bohlabana bjo bobotse bja go kganyogega. Gape seo se bontšhwago ke mmala wo, ke go lebelelega ga Babinatau bao. Ka go realo batho ba duma botse bja batho ba GaMasemola.

- **Poledišo**

Beckson le Ganz (1995: 20) ba hlaloša kgopolo ye ya poledišo ka go e nepiša le mešomo ye bohlokwa yeo e tšweletšwago dingwalong, bjalo ka direkto, padi, terama, dikanegelokopana, bjalobjalo. Ge e le Shipley (1968: 28) o re poledišo e lebane le batho goba dilo, ka mokgwa wa mmoledišwa ka tsela ya go ba motheeletši goba mmadi.

Ka tsela yeo, thekniki ye ya poledišo e bohlokwa, ka ge motho goba selo seo se mothofaditšwego, se boledišwa.

Ge go lekodišišwa thekniki ye ya poledišo seretotumišong sa 'BaMasemola', go lemogwa gore ge moreti (Ramaila) a reta seretotumišo seo, o bolela le motheeletši ka ga moretwa, e lego Batau ba GaMasemola. Ka go realo go na le poledišano magareng ga moreti, e lego Ramaila le bao ba mo theeleditšego ge a reta.

Le ge Ramaila a sa bontšhe thwii poledišano yeo, fela moreti ge a reta o retela motheeletši wa gagwe. Sereto ga se retelwe lefeeleng, se na le bao se ba nepišago. Ka go realo go ka thwe, Ramaila o diriša thekniki ya tlogelo, (e tlo bolelwa ka morago) ka gobane ga go moo motheeletši o ka rego o a amega ge a reta. Ke go re, ga a bontšhe maikutlo a motheeletši ka tsela ya legoa, dikati, tlhakelo goba melodi, bjaloobjalo, ge a swere a reta ka ga bonatla bjo bja setšhaba seo sa Babinatau.

Poledišo ya mohuta wo, ka tsela ya go širela ka mokgwa wa tlogelo, e na le maatla ka ge e hlola gore mmadi a inyakele ditaba ka boyena. Ka go realo taba yeo e bohlokwa ka gobane e lebane le maatlakgogedi.

- **Tlogelo**

Lazarus le Smith (1971: 103) ba hlaloša tlogelo ka go re, ke thekniki yeo e dirišwago ke moreti (mongwadi) go tlogela tumanoši le ge e le senoko goba dinoko tša go se gatelelwe gore go lemogwe bohlokwa bja tšona. Ge a thekga dikgopolo tša Lazarus, Hornby (1963: 280) o re ga go tlogelwe dikarolwana tšeo tša mantšu fela, ka gobane le lentšu ka bolona le ka tlogelwa. Serudu (1989: 51) o bontšha gape gore mo dingwalong le ditiragalong go ka dirišwa tlogelo gore mmadi a itswalanye le sengwalo sa mohuta woo.

Ge go tsinkelwa seretotumišo sa **‘BaMasemola’**, go lemogwa gore Ramaila o dirišitše tlogelo bjalo ka thekniki. Matseno a seretotumišo a re:

1. Ba re:

Ka go realo, Ramaila o dirile ka boomo go tlogela mekgolokwane, dikati, le mehlakelo gore mmadi a lemoge ka boyena gore moreti ga a nnoši, o na le ba bangwe ba go mo goroša ka meduduetšo gore a tumiše ka mafolofolo. Go bjalo

ge Moswana a itumiša, a ka tšea leswielo ge e le mosadi a phephela ka lona goba selepe ga ešita le molamo ge e le monna, go kgola ditsela le go tanya šedi ya batheetšiši goba babadi, ge a tla ntšha mokgwa tumišong ya segagabo.

Ka tsela yeo thekniki yeo ya tlogelo e na le mohola, ka ge e thinthathinta hlogo ya mmadi go itemogela seo se tlogetšwego le bohlokwa bja sona mo seretong. Go tšwela pele, bohlokwa bja tlogelo ke go goketša mmadi goba motheetšiši go balela pele ka tlhoafalo.

- **Poeletšo**

Bjalo ka ge kgopolo ye ya poeletšo e hlalošitšwe ka go tlala seatla ge go rulaganywa metara, go tla gatelelwa fela ka ga bohlokwa le tirišo ya yona seretotumišong sa 'Ba Masemola'. Seo se tla hlokomešišiwago ke patrone ya seretotumišo seo. Bjalo ge go ka lekolwa poeletšo yeo Ramaila a e dirišitšego seretong se, go tla lemogwa gore moreti yo o šomišitše gagolo mehuta ye mebedi ya poeletšo, e lego kgokanyi le morumokwano.

- **Kgokanyi**

Moloti le Legodi (1995: 26) ba re kgokanyi ke poeletšo ya lentšu, kutu ya lentšu goba sekafoko. Mampuru (1991: 80) o tšweletša kgopolo yeo ya boMoloti ka go re, kgokanyi e bonala methalothetong ya go latelana. Serudu (1989: 28) (a) o thekga basekaseki bao ka go tlaleletša ka go re, ke tsela ya go tswalanya methalotheto mo seretong. Go tšwela pele o re, mafoko a tlemagantšhwa ka ntle le go diriša makopanyi ka tsela ya poeletšo.

Le ge go le bjalo mohuta wo wa poeletšo, ga o bonale kudu seretotumišong se sa 'Ba Masemola'. Bonnyane Ramaila o re:

7. Batho ba ba boago Seoko.

8. Seokodibeng se se meriti mebedi.

Lentšu le **seoko (dibeng)** le tlemaganya dikgopolo tše pedi tše ya 7 le 8 gore e be kgopana e tee.

Mohuta wo wa poeletšo o bohlokwa ka ge o logaganya kgopolo ya mathomo le ya mafelelo a methalotheto. Ka go realo, mmadi o kgona go lemoga tlemaganyo ya ditaba tša histori ya Batau ba GaMasemola.

- **Morumokwano**

Groenewald (1993: 22) o re morumokwano ke phapantšho ya theto ya sebjaalebjae, o tšile le baruti ba dikereke. Go tšwela pele Serudu (1989: 34) (a) o re ke tirišo ya medumo ya go swana mafelelong a mothalotheo go fa sereto molodi le maatlakgogedi ao o ka rego ke košana ye bosana. Mampuru (1991: 77-78) o tlaleletša ka go bontšha ka ga mehuta ye meraro ya morumokwano e lego morumokwanothomi, morumokwanogare le morumokwanofelo.

- **Morumokwanothomi**

Serudu (1989: 34) (a) le Groenewald (1993: 24) ba re morumokwano wa mathomo ke tirišo ya medumo ye e swanago mathomong a mothalotheo.

Ge go lekolwa seretotumišo sa ‘Ba Masemola’ go lemogwa gore Ramaila ga se a diriše mohuta woo wa morumokwano wo kalo. Bonnyane ge a o tšweletša moreti o re:

14. Re **Malakamaso**, mašweu ka dikala,

15. **Malaka** a Mmasefiše se malaka,

Go tlo lemogwa gore lentšu le **malaka** le boeletšwa mathomong ka kgapeletšo, ka gobane moreti o thomile ka **re** sebakeng sa **malaka**.

- **Morumokwanogare**

Mampuru (1991: 78) o re mohuta wo wa morumokwano, o bonala ge mantšu ao a kwanago ka medumo a le gare ga methalotheto. Lazarus le Smith (1983: 243) ba thekga Mampuru ka go re:

When a rhyme occurs inside a line verse, it is called internal rhyme.

Ka go realo, go gatelelwa go kwana ga medumo ya dikarolo tša mantšu mo gare ga lefoko. Ge a kgonthišetša tšeo di boeletšwego ke basekaseki bao, Ramaila o re:

2. Re **ba** Masemola' a Pôô le Mokwene,
 3. Bana **ba** nong **e** kgolo Matlebjane,
 4. Ngwato 'a Nkwana **e**-tšwa Tswako,
- (Go swiswadiše mosekaseki)

Go tla lemogwa gore go kwantšhwa ga modumo wa **ba** go gatelela kwano ya methalotheto ya 2 le 3, mola poeletšo ya modumo wa **e** yona e tiišetša kwano ya methalotheto ya 3 le 4. Bohlokwa bja medumo ye ya **ba** le **e**, ke go bontšha tlemagano gare ga methalotheto yeo. Le ge go le bjalo thekniki ye ya morumokwanogare ga se e dirišwe ka go tlala seatla seretotumišng se sa 'Ba Masemola', ka gobane e tšwelela gona moo methalading yeo e bontšhitšwego ka godimo fela.

- **Morumokwanofelelo**

Abrams (1999: 273) le Serudu (1989: 34) (a) ba hlaloša morumokwanofelelo ka go fo re ke poeletšo ya mantšu goba dinoko mafelelong a methalatheto. Se se gatelelwago ke borateori bao ke gore kgokagano yeo ya dinoko goba mantšu a go swana ya mo mafelelong a methalotheto yeo e tiišetša mošito le molodi wa sereto.

Ramaila o tšweletša morumokwano wa mafelelo mo methalading ya 1-3 ka go re:

1. Ba re	a
2. Re ba Masemola Masemola ‘ a Pôô le Mokwene	a
3. Bana ba nong e kgolo Matlebjane	a
4. Ngwato a Nkwana e-tšwa Tswako	b
5. E re ka re: ke a fola, phofa di a gana	c

Le ge patrone yeo ya morumokwanofelelo e se e tie, fela go tšwelela patrone ya medumo ya go ruma: a, a, a, b, c. Ke ka fao go thwego patrone yeo ga se e tie, ka ge methaladi ya mafelelo ye mebedi ya ka godimo e arogile thulaganyong yeo. Ge go hlokomedišišwa patrone ya go tia, mmadi o tla lemoga gore methaladi ya mafelelo ka moka, e swanetšwe go tšweletša medumo ya go swana /kwana ka patrone.

Ka go realo Ramaila ga se a ele taba yeo hloko ge a hlama seretotumišo seo, ka ge a gatelatše fela setlogo sa Batau ba GaMasemola go feta mošito wa sereto ka bosona. Go tla lemogwa gore thekniki yeo ya morumokwanofelelo, ke ye bohlokwa ka ge e tiiša histori le tthatlamano ya magoši a GaMasemola go ya ka kgati, bjalo ka Mokwene le Matlebjane, bjalobjalo.

Go ka rungwa ka go re bonnyane Ramaila mo seretong sa ‘Ba Masemola’ o dirišitše mehuta ye meraro ya merumokwano ka tsela ya go logaganya dikgopolo tša sereto se. Le ge nyakišišo e sa sekaseke direto ka moka tša Ramaila, fela go tla lemogwa gore merumokwano ye mebjalo ga se e dirišwe ka botlalo diretong tše dingwe tša gagwe.

- **Seka**

Peck le Coyle (1984: 71) ba hlaloša kgopolo ya seka ka go re ke:

An object which stands for something else. In a poem it is a word which signifies something specific, also signifies something beyond itself.

Ka go realo, seo se gatelelwago ke gore seka ke tšhupetšo ya selo se sengwe, ke go re selo se emela se sengwe go bontšha mmadi tiragalo goba semelo sa selo seo se hlalošwago. Ke ka fao Serudu (1989: 43) (a) a fo rego seka ke lentšu, sekafoko goba lefoko le le šupago se sengwe. Ge e le Abrams (1985: 184) o tšwela pele ka go laetša ka ga bohlokwa bja seka tlhalošong ya gagwe ge a re:

The term symbol is applied only to a word or phrase that signifies an object or event which has a range of reference beyond itself.

Seka ke kemedi ya selo se sengwe go godiša tlhalošo ya selo seo se emelwago. Ka gona seka se na le mohola, ka ge se hlaloša ka go širela go nepiša bohlokwa bja selo seo se hlalošwago.

Go ka akaretšwa ka go re seka ke thekniki ye bohlokwa ya go phurolla monagano wa mmadi gore a nagane ka go phatlalala le go swantšha ka tsela ya maleba.

Ge a diriša seka, Ramaila o re:

2. Re ba Masemola a **Pôô** le Mokwene,
3. Bana ba **nong** e kgolo Matlebjane,

Mo mothalading wa 2 go ka thwe lentšu le **pôô** le **nong** bobedi di tšweletša bohlokwa bja bogolo le tlemaganyo ya leloko goba lešika la setšhaba sa ba GaMasemola. Go ka thwe ona mantšu ao gape a gatelela botee bja Babinatau ba GaMasemola.

Lentšu le **nong** mo mothalading wa 3 le emela kgoši go ba moetapele, bjalo ka ge nong yona ka boyona e le nonyana ye kgolo, e fofela godimo go feta tše dingwe, ebile e batamela letšatši, ke ka fao gape e emelago goba e swantšhwago le letšatši.

Go ka rungwa ka go re ka seka mmadi o ipopela seswantšhokgopolo. Ke go re mmadi goba motheeletši o hlohleletšwa go tsinkela dilo ka leihlo la bogare ka gore go na le fao tlhalošo e utamilego.

- **Leinagokwa**

Doke (1927: 81) le Ziervogel (1969:86) ba re mainagokwa ke:

Nouns which are built up of two stems or parts of speech.

Ka gona seo se tiišetšwago ke borateori bao ke gore mohuta wo wa maina o ka bopša ka dikutu tša mantšu goba diripa tše dingwe tša polelo, gore e be selo se tee sa go tšweletša kgopolo ya go loya yeo e itšego. Cole (1955: 117) o tlaletša boDoke le Ziervogel ka go re ke:

Nouns of various types. They often use hyphen between the different parts.

Go ka thwe, Cole o sega mollwane magareng ga mohuta wo wa maina go a mangwe. Ka go realo, go tla ba bonolo go a lemoga. Seo se gatelelwago e le se bohlokwa ke tlami, yeo e bonalago mogareng ga dikarolo tša mantšu a go bopa mainagokwa. Le ge go le bjalo taba ya tlami ga e thekgwe ke *Northen Sotho Terminology and Orthography No.4 (1988: 17)* ka gore yona e re:

The hyphen is generally speaking regarded as an additional diacritic, and it is therefore to be avoided as much as possible. Its main use is at the end of the line, when a word is broken. Therefore, Compound words should be written each as one word without hyphen.

Seo se gatelelwago fao ke go re, tlami ga e bohlokwa go ngwalweng ga mainagokwa, ka gore mošomo wa yona ke go kopanya lentšu le le sa kgonego go felelela mo mafelelong a mothaladi.

Ramaila o dirišitše tlami ge a ngwala mainagokwa. Bjalo ka yo mongwe wa bareti, o na le tokelo, 'laesense' ya go e šomiša. Ka go realo tlhalošo yeo ga e mo ame thwii. Go tiišetša seo go tla tsinkelwa mehlala yeo e latelago:

4. Ngwato 'a Nkwana e-tšwa Twako (leina + lediri)
6. Re Batswako ba tšwa-Mphanama (lediri + lehlathi)

9. Mong-wa-maloba (leina + lehlathi)
12. O se tl'a ba wa rema le mehvelere-mpa (leina + leina)
13. Mehlar-e-ilago (leina + lediri)
17. Madumela-boswana (lediri + lehlaodi).

Ge go hlokomedišišwa, go tla lemogwa gore ka tirišo ya mainagokwa ao, Ramaila o gatelela bohlokwa bja setlogo, ga ešita le bogale bja Babinatau ba GaMasemola ntweng, ka gobane o tšweletša taba yeo ka mokgwa wa mainagokwa. Ke ka fao mmadi a kgonago go šala morago tswalano ya setšhaba seo go tloga morago ge e be e le Maswatse go fihlela lehono e le Bapedi.

Seo se makatšago ka tirišo ya tlami mo seretong se sa 'Ba Masemola' ke tlhokego ya bokgafetšakgafetšo ya tšhomišo ya mainagokwa. Go lemogwa gore go na le mainagokwa a mangwe ao Ramaila a sa dirišago tlami go a kgokaganya, bjalo ka **malakamaso**, **mmasefiše**, **masomašweu**, bjalobjalo. Taba yeo ya go hloka bokgafetšakgafetšo ga e kgotsofatše, ka gobane ke bofokodi bjo bo rotogago mo tirišong ya leinagokwa seretong se.

Go ka rungwa ka go re, le ge Ramaila a hloka bokgafetšakgafetšo tirišong ya mainagokwa, fela o diriša mohuta woo wa maina go tšweletša bogale le histori ya ba GaMasemola le Batau ka bophara.

4.1.5 Kakaretšo

Go akaretša kgaolo ye go ka thwe tshekatsheko ya thulaganyo ya metara wa sereto sa 'Ba Masemola', e kgonthišetšwa ka go dirišwa ga melwana ye mebedi ya metara, e lego wa kgaogano le wa kwano. Gape go tsupolotšwe gore molawana wa kgaogano o tšweletša khutšo ya karogano le kelelothalo. Go tšwela pele go tšweletšwa khutšo ya karogano yeo e aroganyago mafoko go ya ka dikarolometara le mafoko ao a se nago dikarolometara. Mehuta yeo ya mafoko e tiišitšwe

seretotumišong sa ‘Ba Masemola’. Godimo ga mo go momagantšwe methaladi ye e rilego seretong seo gore e leke go tšweletša mafoko goba methaladi ka nepagalo.

Ge go hlokomedišišwa seretotumišo seo sa ‘Ba Masemola’ go lemogwa gore ga se na kelelothallo. Ke ka fao go nyakilwego mohlala wo mongwe go tšwa kgoboketšong ya ‘*Seriti Thabantsho*’ go kgonthišetša kgopolo ya kelelothallo.

Ge e le molawana wa kwano le wona, o hlalošitšwe ka botlalo seretotumišong seo (‘Ba Masemola’) go šeditšwe palo ya dinoko le dihloa tša mošito gammogo le poeletšo ya mantšu. Go bontšhitšwe gore go nale le dinoko le dihloa, tša mošito tšeo di swanago le tšeo di fapanago. Poeletšo ya mantšu e nepišitše maina ao a swanago , mahlathi ao a swanago le madiri ao a swanago seretotumišong seo.

Ramaila o tšwetše pele go tiišetša thuto ya setšo le histori ya setšhaba sa ba GaMasemola ka go diriša dithekniki tše di rilego seretotumišong sa ‘Ba Masemola’.

Ge a rulaganya sereto se , ka kakaretšo , o tiišeditše tumišo ya Batau bao le tswalano ya bona ka tsela ya kgogedi.

KGAOLO YA BOHLANO

5.1 MONGWALELO

5.1.1 Matseno

Kgopolo ye ya mongwalelo e šetše e hlalošitšwe ge go ahlaahlwa matlalo a mararo a sengwalo kgaolong ya mathomo. Ka go realo, ge go yo sekasekwa mongwalelo kgaolong ye go yo hlokomelwa bohlokwa bja wona ge bo lebane le (a) polelo le (b) khuduego.

Ka ge polelo le khuduego di le dikokwane tše kgolo tša mongwalelo, di bohlokwa gore di hlalošwe mo nyakišišong ye tabakgolo e le go thuša tharollong ya mathata ao a lebanego le tlhalošo ya mongwalelo ge go nepiša sereto sa ‘Ba Masemola’.

Go tšwela pele go ya go kgonthišetšwa dithekniki tšeo di lebanego le mongwalelo seretotumišong sa ‘Ba Masemola’ ka go latelana.

5.1.2 Polelo

Kerkhoff (1962: 164) gotee le Mojalefa (1995: 129) (a) ba hlaloša polelo bjalo ka kokwane ye nnyane ya mongwalelo. Go tšwela pele Mojalefa go na moo letlakaleng la ka godimo, o tiiša gore mošito wo o itšego wa polelo o ka lebanywa le manyami goba lethabo.

Mo taodišwaneng ya gagwe ya go bitšwa ‘*Graphological Deviation, style variation and point of view in Marabou Stork Nightmares*’ ka Irvine Welesh (1999: 305), Mick Short o hlaloša gore pharologantšho yeo ya mongwalelo e bohlokwa mo tshekatshekong. Polelong ya gagwe o re:

*... a marker of style shifts ... helps the reader
“navigate” from one narrative levels to another...*

Ka go realo, seo se gatelelwago ke mosekaseki yo ke gore ka tšhomišo ya mongwalelo, mongwadi a ka diriša mantšu (polelo) ao a sa tlwaelegago ka tsela ya go široga, e le ge a tlogelela mmadi go balela pele.

Go tla ba bohlokwa go hlaloša leswao la mongwalelo (“*style marker*”) gore mmadi a se gakanenge. Groenewald (1991: 80) o hlaloša kgopolo yeo ya “*style marker*” ka go re ke:

*A linguistic element which conveys the author’s
intention. Style, therefore, becomes a reality only
when the style markers are thematically coordinated
within the text.*

Seo se gatelelwago ke Groenewald ke gore ga go ka fao mongwalelo o ka tšweletšago nnete ya taba pepeneneng, gore mmadi a lemoge se bohlokwa, ka ntle le tšhomišo yeo e lomaganego ya mantšu sengwalong. Go tšwela pele mosekaseki yo o tiiša gore ke ka polelo moo mongwadi a ka bontšhago maikemišetšo go babadi goba batheeletši.

Serudu (1989: 42) (a) yena o hlaloša kgopolo ye ya polelo ya mongwalelo ka go re:

Ke mokgwa wo e sego wa tlwaelo wa go diriša
mantšu go tšweletša tlhalošo ye mpsha, yeo e nago le
maatlakgogedi goba e gatelelago se se bolelwago.

Seo se bolelwago ke Serudu ke gore mongwadi ge a nyaka go goketša babadi, o tle a diriše mantšu ao a sa tlwaelegago gore a tanye phišego ya babadi bao.

Go akaretša kgopolo yeo ya polelo go ka thwe, gantši polelo ke mathaitshai a mongwadi go tšweletša maatlakgogedi ge a goroša se bohlokwa bathong, ka

tsela ya khuduego. Ke ka fao boKerkhoff le Mojalefa ba e lebanego le manyami le lethabo, go gapeletša mmadi go itswalanya le sengwalo.

5.1.3 Khuduego

Serudu (1989: 29) (a) o hlaloša gore khuduego ke maikutlo ao a lebanego le tiragalo ye e itšego. E ka ba tiragalo ya lethabo, manyami, pefelo goba letšhogo. Seo se tiišwago ke mosekaseki yo ke moya wo o fokago go šeditšwe seo se sepelasepelago mafahleng le mogopolong wa mongwadi go fetišetšwa go mmadi goba motheeletši.

Go thekgana le seo Serudu a se hlalošago, Abrams (1999:14) o no re:

Atmosphere is the emotional tone pervading a section or the whole of a literary work, which fosters in the reader expectations as to the course of events, whether happy or terrifying or disastrous.

Ka go realo go ka thwe, Abrams le yena o gatelela maikutlo a lethabo le manyami. Maikutlo a mohuta woo a bohlokwa sengwalong, ka ge a hlohleletša mmadi go balela pele le pele gore a ikhweletše ka boyena pheletšo ya ditaba tšeo a balago ka tšona.

Ge go hlokomelwa polelo le khuduego bjalo ka dikarolo tša mongwalelo mo seretong sa 'Ba Masemola' go yo latelwa lenaneo le:

- Tlhagišo ya sereto sa 'Ba Masemola'.
- Dithekniki tša magwalelo wa sereto sa 'Ba Masemola'.

- **Tlhagišo ya sereto sa ‘Ba Masemola’**

Ge a reta sereto sa ‘Ba Masemola’ Ramaila o re:

1. Ba re:
2. Re ba Masemola’a Pôô le Mokwene,
3. Bana ba nong e kgolo Matlebjane,
4. Ngwato’a Nkwana e-tšwa Tswako,
5. E re ka re : ke a fofa, phofa di a gana.

6. Re Batswako batšwa-Mphanama,
7. Batho ba ba boaga seoko,
8. Seokodibeng se se meriti mebedi,
9. Mong-wa-maloba.

10. Gabo Mmaselepe Mahlako,
11. Selepe maeka-ekê, selepe gomela mere o remile,
12. O se tl’a ba wa rema le mehvelere-mpa,
13. Mehlare-e-ilego.

14. Re Malaka maso, mašweu ka dikala,
15. Malaka abo Mmasefiše sa Mahlaba,
16. Maefadu maganwa ke bohulwana,
17. Madumela-boswana.

18. Malaka bana ba mosadi yo moso Kgaladi,
19. Masommele, mašweu ka dikala,
20. Maefadu a go ganwa ke bohudedu,
21. Rena le ba maefatšwana a maoto a kgomo.

Go ka akaretšawa ka go re polelo yeo e dirišitšwego mo seretotumišong se sa ‘Ba Masemola’ ke ya mogale, ka ge Ramaila a šomiša direto tša maina bjalo ka Tswako, Mahlako, Kgaladi, bjalobjalo. Ka go realo direto tšeo di bohlokwa historing ya Bathobaso go akaretšwa le Babinatau bao ba GaMasemola. Seo se

utollwago gape ke mohuta wo wa sereto, ke khuduego yeo e lebanego le bošoro (bogale) bja setšhaba seo. Batau bao ba GaMasemola, ga ba tšwafe ntwā, ke go re, ge go lwewa ga ba boele nthago go fihlela wa pelotlhomogi a re ‘see’ (go lekane)

- **Dithekniki tša mongwalelo wa sereto sa ‘Ba Masemola’.**

Bjale go yo hlokomelwa ka fao Ramaila a rulagantšego polelo ya gagwe (metara) ka dithekniki go tšweletša molaetša wa gagwe goba go godiša khuduego.

Nyakišišo e utolotše tše dingwe tša dithekniki tše bohlokwa tša mongwalelo tšeo di latelago seretong se:

- Bontši.
- Tshwantšhišo.
- Pheteletšo.
- Mothofatšo.
- Kemedi (sekai).
- Poeletšo ya lentšu.
- Poeletšo ya mothaladi (kgopolo).
- Nyenyefatšo.
- Lehlaodi.

Go yo hlalošwa bohlokwa bja dithekniki tšeo malebana le mongwalelo wa sereto se sa Ramaila.

5.1.3.1 Bontši

Mampuru le Sepota (2005: 135-137) ba hlaloša gore bontši bo šupa palo ya dilo tša go feta tee. Go tšwela pele ba re bontši bo lebane le maina. Gape ba hlopha ditsela tšeo bontši bo tšwelelago polelong ka mekgwa ye e latelago:

- Go phatlalatša.
- Go tswalana.
- Go diriša hlogo ya bo-.
- Go diriša hlogo ya ma-.

Ka go realo seo se gatelelwago ke boMampuru ke baoti bja dilo goba batho. Bjona bjoo ke bjo bohlokwa historing ya ‘BaMasemola’, ka ge go bontšhwa maikutlo (khuduego) a/ya bogale bja setšhaba seo dintweng, ba re go fenya ba thope ditšhaba tše dingwe, ba ikoketše.

Grobler le ba bangwe (1989: 5) ba katološa tlhalošo yeo ya boMampuru ka go re, maina a mangwe a na le botee fela, mola a mangwe a bontšha bontši fela. Kgotlo yeo ya boGrobler e bohlokwa, ka ge e thuša go farologanya mantšu ao a bontšhago bontši fela bjalo ka meetse le ao a bontšhago botee fela bjalo ka boima.

Go yo hlokomelwa ka fao Ramaila a dirišitšego khuduego ya gagwe ka bontši ge bo lebane le (a) go phatlalatša, (b) go tswalana, (c) go diriša hlogo ya bo- le (d) ya ma- seretong se:

Ba Masemola

5.1.3.2 Tirišo ya ‘ba’ ka bontši (ka go phatlalatša)

Ga tloga hlogong ya seretotumišo se, Ramaila o dirišitše bontši bja go phatlalatša, ka go tiišetsa baoti bja setšhaba seo go phatlalala le naga. Ka go realo, ke setšhaba e sego dithorwana tša batho. Ge motho a latišiša setlogo sa Batau bao, o tlo lemoga gore ke morafe wo mogolo wa go tšhabega. Go tiiša seo Ramaila o no re:

3. **Bana** ba nong e kgolo Matlebjane,
6. **Batswako** ba tšwa-Mphanama,
18. Malaka **bana** ba mosadi yo moso Kgaladi.

Go tla lemogwa gore **ba** ya mo go ‘bana’ e gatelela bontši bja go feta tee, go swana le **Batswako**, ke go re e tšweletša khuduego ya go tšhoša/tšhabega. Ge motho a lebana le bontši bjoo bja Batau ba GaMasemola, o lemoga ka go rata dintwa tšeo ba di lwelego, ba tšama ba ikoketša ka mathopša.

5.1.3.3 Tirišo ya ‘ba’ ka bontši (ka go tswalana)

3. **Bana** ba nong e kgolo Matlebjane

Seo se gatelelwago fao ke gore wona moloko woo wa setšhaba sa GaMasemola o tswalane le kgoši ye bogale Matlabjane, yoo a tumilego ka bošoro ntweng. Ka go realo, ke setšhaba se sešoro. Ke ka fao bonatla bja setšhaba seo bo tšweletšwago ka khuduego ya go boifiša thekong ya lerumo. Ka tirišo ya thekniki ye, Ramaila o rata go hlagiša ka fao ditšhaba tše dingwe di gapeletšwago go hlompha morafe wo wa ba GaMasemola ka gona.

5.1.3.4 Go diriša hlogo ya ‘bo-’

Ramaila o re:

15. Malaka a **boMmasefiše** sa Mahlaba.

Le ge tirišo yeo ya hlogo ya **bo-** ka bontši, e se e ate seretotumišong seo sa ‘Ba Masemola’, fela e bohlokwa ka ge e tiišetša lešika setšhabeng sa ba GaMasemola. Mo setšhaba se se amanywa le phišo ya letšatši (lelaka), ka gona khuduego fao ke ya bogale le bošoro. Ke go re bogale bja bona bo swantšhwa goba go bapetšwa le phišo ya mollo yeo e feteletšwago go lekanywa le ya letšatši.

5.1.3.5 Tšhomišo ya hlogo ya ‘ma-’

Ge a tiišetša se Ramaila o fo re:

14. Re **Malaka Maso**, **mašweu** ka dikala,
15. **Malaka** a boMmasefiše sa **Mahlaba**,
16. **Maefadu** maganwa ke bohulwana,
18. **Malaka** bana ba mosadi yo moso Kgaladi,
20. **Maefadu** a go ganwa ke bohubeu,
21. Rena le ba **maefatšwana** a **maoto** a kgomo.

Mo gona go tla lemogwa gore hlogo yeo ya **ma-** e dirišitšwe ka boati seretotumišong seo sa ‘Ba Masemola’, yona hlogo yeo (a) e gatelela bontši, mola (b) ka lehlakoreng le lengwe e tiiša khuduego ya bogale bja Babinatau bao. Ke go re, Ramaila o diriša bontši bja go lebana le ‘dilo’ tša go hloka botee (Malaka, e sego lekala le Maefadu, e sego Leefadu). Ka go realo, o godiša maatla a setšhaba seo. O šomiša mantšu a mohuta woo go gatelela khuduego ya go lebana le maatla a setšhaba seo.

Go ka akaretšwa ka go re, Ramaila o dirišitše bontši seretotumišong sa ‘Ba Masemola’ ge bo lebane le phatlalatšo, tswalano, hlogo ya **bo-** le **ma-** go nepiša maikutlo a bogale le bošoro. Tiišo ya bontši seretong seo e na le maatla, ka ge e tlemagantšha morafe wa Batau go ba ngatana e tee go šeditšwe katlego ya morafe wo dintweng tša bona le ditšhaba tše dingwe. Ke ka fao go renago moya wa khuduego ya bogale le bošoro seretong se.

5.1.3.6 Tshwantšhišo

Lazarus le Smith (1983: 185) ba hlaloša tshwantšhišo ge e lebane le theto ka go re:

Metaphor is a poetic comparison of two apparently unlike things.

Ba bolela gore tshwantšhišo e tswalane le papišo (diretong). Ke ka fao Mampuru le Sepota (2005: 32) ba katološago gore tshwantšhišo e nepiša papišo yeo e khutsofaditšwego.

Holman (1972: 371) o thekgana le boLazarus ka go hlaloša tshwantšhišo bjalo ka thekniki ye bohlokwa ge e lebane le papišo ka go fo re tshwantšhišo ke:

An implied analogy which imaginatively defines one object with another and ascribes to the first one or more of the qualities of the second or invests the first with emotional or imaginative qualities associated with the second.

O gatelela gore mohuta wo wa thekniki o tšweletša dinyakwa tše go ka thwego di na le diponagalo tša khuduego.

Ramaila o kgonthiša tshwantšhišo seretong se ka go re:

14. Re **Malaka** maso, mašweu ka dikala

Ka go realo, setšhaba sa Batau ba GaMasemola se bapišwa ka bokopana ka go no re 'Re **Malaka**', e sego ka go rarela ka go re 're bjalo ka **Malaka**'. Papetšego ye e tiišetšwago ke Ramaila, ke go re bogale bja Babinatau bao bo bapetšwa le malakabe a letšatši (ditlhase). Ka gona thekniki yeo e bohlokwa, ka ge e gatelela khuduego ya bošoro bja setšhaba seo sa GaMasemola.

5.1.3.7 Pheteletšo

Nokaneng (1988: 213) o hlaloša gore ka pheteletšo, motho o oketša taba, le go tiiša bogolo bja seo se bolelwago. Abrams (1971: 75) o katološa kgopolo yeo ka go hlaloša pheteletšo ge e lebane le tlhoafalo goba tshegišo ya taba yeo e itšego ka go re:

Hyberbole is bold overstatement, or extravagant exaggeration of fact, used either for serious or comic effect.

Ke ka fao Serudu (1989: 39) (a) a tšwelago pele go hlaloša gore pheteletšo e godiša khuduego ka gore thekniki ya pheteletšo, e phagamiša boemo bja selo go feta ka moo bo tsebjago ka gona, nepo e le go gatelela bohlokwa bja taba yeo e tšweletšwago go ferehla maikutlo (khuduego).

Go tiišetša tirišo ya pheteletšo seretotumišong sa ‘Ba Masemola’, Ramaila o re:

14. **Re Malaka** maso, mašweu ka dikala.

Re Malaka e tšweletša pheteletšo. Fela go tla lemogwa gore go dirišitšwe pheteletšo ya go utama. **Re Malaka** e bolela gore Babinatau bao ke ba bogale, ka gore ba bina letšatši (malaka). Bogale bjoo bo feteletšwago bo swantšhšwa le bja mollo (magala), ke go re malaka, ka gobane letšatši ke setšweletši sa mollo (magala). Ka go realo go ka thwe, tirišo yeo ya thekniki ya pheletšo ke ye bohlokwa, ka ge e phagamiša maemo a setšhaba seo sa Batau. Gape koketšo ya nnete ya seo ba lego sona, e dira gore ba tšhabege. Ka go realo, go tšweletšwa khuduego ya bošoro bja setšhaba sa GaMasemola tľhabanong ya marumo.

5.1.3.8 Mothofatšo

Mampuru le Sepota (2005: 31) Wales (1995: 349) le Heese le Lawton (1978: 22) ba hlaloša mothofatšo ka go re, ke selo seo se sa phelego se fiwa ditlabela tša batho go tšweletša bophelo le maikutlo. Seo se gatelelwago ke borateori ba ke gore selo goba phoofolo, se/e apešwa bomotho nepo e le go kgodiša motheeletši goba mmadi ka ga seo se bolelwago.

Ge go tsinkelwa mo seretotumišong sa ‘Ba Masemola’, Ramaila o re:

11. Selepe maeka-ekê, selepe gomela mere o remile.

Selepe se apešwa bomotho, ke ka fao se boledišwago bjalo ka motho gore se bule ditsebe se kwe, gape se be le maikutlo a go ba le lešoko la bošoro bja sona ntweng. Ka go realo thekniki yeo ya mothofatšo e bohlokwa, ka ge e tšweletša maikutlo a bogale bja setšhaba sa GaMasemola. Ge babadi ba bala ka ga bomotho bjoo bja selepe ba bopa seswantšhokgopolo sa polao ntle le lešoko.

5.1.3.9 Kemedi (Sekai)

Serudu (1989: 27) o hlaloša kemedi ka go re ke karolo ya selo ya go emela selo ka botlalo, ka go realo, mmadi o kgona go kwešiša selo se sengwe ge go bolelwa ka karolo ya sona. Go thekgana le seo, Cuddon (1998: 890) o no re:

Synecdoche is a figure of speech in which the part stands for the whole, and thus something else is understood within the thing mentioned.

Go tšwela pela, Holman (1972: 522) o re kemedi e lebane le mokgwa wo mongwe wa tshwantšhišo fao karolo ya selo e emelago se sengwe ka botlalo goba selo ka botlalo se emelago karolo ya se sengwe.

Ramaila o re:

3. Bana ba nong e kgolo Matlebjane.

Mo mothalothetong wo nong e emela dilo tše pedi tše kgolo: kgoši le letšatši. Ke go re, nong yeo go bolelwago ka yona mothalothetong wa ka godimo, e emela kgoši ya setšhaba sa GaMasemola, ka ge nong e le nonyana ye kgolo go dinonyana ka moka. Gape yona nong yeo e emela letšatši, ka ge le feta dipolanete ka moka tša lefaufau. Ke ka fao go ka thwego thekniki yeo ya kemedi ke mokgwa wo mongwe wa tshwantšhišo, ka ge bogolo bja nong bo swantšhwa le kgoši (moetapele wa setšhaba) le letšatši (leo le lego godimo ga dihlogo tša

diphedi tšohle tša lefase). Tshwantšho goba tirišo ya thekniki yeo ya kemedi e bohlokwa, ka ge e tšweletša khuduego ya tlhompho, maatla, le bogolo bja setšhaba seo sa Babinatau ba GaMasemola.

5.1.3.10 Poeletšo ya lentšu

Moloti le Legodi (1995: 25) ba re poeletšo ya mantšu, dikutu tša mantšu goba dikafoko ke phapantšho ya pele ya mekgwa ye bohlokwa ya bareti ba Sepedi moo methalotheto e kwantšhwago. Go tšwela pele Serudu (1989: 40) (a) o akaretša ka go re, poeletšo ya lentšu e bonala kudu mo thetong le ge bangwadi ba dipadi bjalo ka O.K Matsepe ba e diriša kudu.

Se bohlokwa seo basekaseki bao ba se gatelelago ke gore, kgopolo yeo ya poeletšo ya lentšu e tiiša kwano ya dikgopolo.

Ramaila o kgonthišetša seo poeletšo ya lentšu e lego sona ka go re:

5. E re ka re: ke a **fofa**, **phofa** di a gana.

11. **Selepe** maeka-ekê, **selepe** gomela mere o remile,

Go boeletšwa **fofa** (**phofa**) le **selepe**. Go ka thwe, poeletšo yeo e lebane le tlemagano ya dikgopolo. Ka go realo, mothalotheto wa bohloko o tšweletša khuduego ya manyami ka ge nong e sego lefotwana e palelwa ke go fofa.

Go tšwela pele mothalothetong wa lesometee (11) poeletšo ya lentšu le **selepe** e gatelela maikutlo (khuduego) a pefelo goba bošoro ntweng le madira goba manaba.

5.1.3.11 Poeletšo ya mothaladi

Serudu (1989: 5) (a) o re mohuta wo wa poeletšo ke tšweletšo ya mothaladi goba methaladi ye e itšego mafelelong a temanatheto ye nngwe mo seretong. Go

tšwela pele o re e bonala kudu mo difeleng tša kereke. Mampuru (1991: 80) o akaretša tlhalešo yeo ya poeletšo ya mothaladi ka go e swantšha le poeletšo ya kgopolo ge e lebane le kgokanyi, go šeditšwe mahlalošetšagotee goba maganetši. Go tšwela pele o re kgatelelo ya dikgopolo e hlagišwa nyanyeng, ka ge mohuta wo wa poeletšo o na le maatlakgogedi le mošito wa go tšweletša thelelo seretong.

Go ka akaretšwa ka go re mokgwa wo wa poeletšo ya mothaladi o bohlokwa, ka ge o gatelela dikgopolo tše moreti a nyakago gore mmadi a di ele hloko. Ka go realo, o hlohla maatlakgogedi go dira gore mmadi/motheeletši a be le kgahlego ya go balela pele.

Mohuta wo wa poeletšo o bonala mo methalading ya 14 le 19 gape le 16 le 20:

14. Re Malaka maso, mašweu ka dikala,
19. Masommele, mašweu ka dikala,
16. Maefadu maganwa ke bohulwana
20. Maefadu a go ganwa ke bohulwana

Go tiišetša seo se gatelelwago ke Ramaila methalothetong ya 14 le 19, go lemogwa poeletšo yeo e kgontšhwago ke kgokanyi ya **mašweu ka dikala**, ya hlatsetšwa gape ke maganetši a **maso** le **mašweu**. Ka go realo, go ka thwe setšhaba seo sa GaMasemola ke sa motswako wa baso le bašweu, gomme mohuta woo ga o lape ge o hlabana ntweng, ke go re ke ba ba šoro. Ka gona khuduego yeo e tšwelelago ke ya maikutlo a go tšhoša. Ke go re, setšhaba seo se tšhoša bjalo ka tau, ka ge e le Babinatau.

Gape poeletšo yeo e bonalago methalothetong ya 16 le 20 ke ya mantšu a **maefadu** le **bohulwana**. Ke go re, mohuta woo wa batho ke wo mmothe ka mmala, ka gona go tšweletšwa khuduego ya kgahlego. Motho ge a ba lebeletše, o bona bothakga bja Mmopi ka go realo bobotse bjoo bo na le maatlakgogedi, le ge e le batho ba dintwa. Ke go re mmadi o rata go balela pele ka gore Ramaila o thulanya bobotse le ntwana, dilo tša go se nyalelane mo bophelong.

5.1.3.12 Nyenyefatšo

Mojalefa (1983: 156) o hlaloša nyenyefašo ka go e lebanya le dihlopha tše pedi tša meselana, e lego -ana le -nyana. Go tšwela pele Nokaneng (1988: 58-59) o tšweletša gore nyenyefatšo e ka šupa mabaka a mane e lego:

- Go fetana ga dilo (ge go dirišwa moselana wa -ana).
- Lenyatšo (tirišo ya moselana wa -nyana).
- Ngwana wa phoofolo.
- Kgahlego (tirišo ya moselana wa -ana).
- Botshadi.

Go ya go šetšwa fela nyenyefatšo ge e lebane le kgahlego goba botse (tirišo ya moselana wa-ana), bjalo ka ge e tšweletšwa seretotumišong sa ‘Ba Masemola’.

Ramaila o tiišetša tšhomišo ya nyenyefatša ka go re:

16. Maefadu maganwa ke bohul**wana**

17. Madumela-bosw**ana**

18. Rena le ba maefatš**wana** a maoto a kgomo

Go tla lemogwa gore Ramaila o nepiša thekniki yeo ya nyenyefatšo ka botse bjoo bo hlohlago mmogedi goba mmadi gore a rate selo seo se nyenyefatšwago. Ka go realo go foka khuduego ya lerato. Le ge thekniki yeo e se e dirišwe ka boati seretotumišong se, fela e bohlokwa ka gobane e godiša maikutlo a lethabo (kgahlego).

5.1.3.13 Lehlaodi

Serudu le bangwe (1987: 276) ba hlaloša lehlaodi ka go le swantšha le leina. Ke ka fao ba rego, lehlaodi le ka šoma bjalo ka leina ka gore le na le hlogo, le modu bjalo ka leina. Grobler le ba bangwe (1989: 54) ba oketša ka go re lehlaodi ke

lentšu leo le hlaolago lentšu leo le šomago bjalo ka sediri goba sedirwa mo lefokong. Go tšwela pele ba re lehlaodi le hlaloša **tebelelego, tlholego, palo, mmala.**

Go ya go lekolwa tirišo ya lehlaodi seretotimišong sa ‘Ba Masemola’. Ge a kgonthiša seo, Ramaila o re:

3. Bana ba nong e **kgolo** Matlabjane,
(tebelelego/seemo)
8. Seokodibeng se se meriti **mebedi**, (palo)
14. Re Malaka **maso, mašweu** ka dikala (mmala)
16. **Maefadu** maganwa ke **bohulwana** (mmala)
17. Madumela-**boswana** (mmala)
18. Malaka bana ba mosadi yo **moso**, (mmala)
19. **Masommele, mašweu** ka dikala, (mmala)
20. **Maefadu** a go ganwa ke **bohurbedu**. (mmala)
(Go swiswadišše mosekaseki)

Mahlaodi ao a swiswadišwego ka godimo a yo hlalošwa ge a lebane le:

- Tebelelego.
- Palo.
- Mmala.

○ **Tebelelego**

Lehlaodi leo la ‘**kgolo**’ ke le bohlokwa go tšweletša seemo, ke go re bogolo bja kgoši go feta dikgoši tše dingwe. Yona ‘**kgolo**’ yeo e gatelela ka fao kgoši ya GaMasemola, Matlabjane, e rakaletšego ka gona. Ke go re e swantšhwa le letšatši ka bogolo, ‘ke ba Mlangeni’. Ka go realo moreti o tiišetša maatla a khuduego ya bogale, ka ge letšatši (nong ye kgolo) le le bogale bja mollo.

○ **Palo**

‘**Mebedi**’, e bontšha palo, ke go re, bontši e sego botee. Ka go realo, setšhaba sa GaMasemola ga se setšhabana, eupša setšhaba se segolo. Ka fao maikutlo ke a bogale (maatla) le tlhompho. Ka gona palo yeo (mebedi) e gatelela bonatla ka tsela ya bontši, ke go re, bontši bjo bja GaMasemola bo tšweletša maikutlo a bogale, bošoro le maatla.

○ **Mmala**

‘**Maso**’, ‘**boswana**’, ‘**bošweu**’, ‘**maefadu**’, ‘**bohulwana**’ goba ‘**bohubedu**’, ka moka mehuta ye ya mebala e gatelela bobotse le motswako wo o hwetšwago setšhabeng sa Babinatau ba GaMasemola. Go ka thwe, magareng ga setšhaba seo sa Batau, o ka hwetša ba mmala wo moso goba boswana goba mmala wa go taga bjalo ka bošweu. Ge e le mmala wa maefadu, ke wa motswako wo moso le mohubedu (phefadi); wona mmala woo ke wo mmotse ka ge o na le motswako wa mebala yeo ye mebedi go feta wo mohubedu ka ge o tšweletšwa o nnoši. Mebala yeo ka kakaretšo e utolla khuduego ya lerato le bobotse (kgahlego). Ke ka fao e hlagišwago ka kgahlego gore mmadi goba motheeletši a be le tumo ya go tseba morafe woo wa batho. Gape go ka thwe, metswako ya mebala yeo e hwetšwago go ‘BaMasemola’, e ka swantšhwa le ya molalatladi, ya ba gona go godišwa maikutlo a kgahlego go setšhaba seo.

Go ka rungwa ka go re, polelo bjalo ka kokwane ya mongwalelo, e tswala khuduego ka mokgwa wa lethabo (kgahlego) goba manyami. Ke ka fao ge go tsinkelwa seretotumišo seo sa ‘Ba Masemola’ ka kakaretšo go lemogwa go re khuduego e tšweletšwa ka dithekniki tša go fapafapana go godiša moko wa sereto se. Maikutlo ao a hlagišwa ka tsela ya phišegelo, yona taba yeo e godiša lerato la mmadi/motheeletši go balela/theeletša sereto pele, gore a ikhweletše molaetša wa sereto seo, ka ge o iphihlile.

Ke ka fao go ka akaretšwago ka go re dithekniki tšeo tša mongwalelo di dirišitšwe go utolla seo setšhaba sa GaMasemola se lego sona, gape le gore mmadi goba motheeletši a tle a kgone go ikamanya le setšhaba seo, a be a kgone

go fihlelela maikutlo a Batau ka kakaretšo. Go tiišetša taba yeo Ramaila o dirišitše dithekniki tše ntši go bonagatša tebanyo ya gagwe gore thuto ya gagwe e tle e ikanege pepeneneng, go feta fao e tle e lemogwe ke bohle.

5.1.4 Kakaretšo

Kgaolong ye go hlalošitšwe polelo le khuduego bjalo ka dikokwanekgolo tša mongwalelo. Go tšwela pele go boletšwe gore ke ka polelo moo mongwadi a ka bontšhago maikemišetšo go babadi goba batheeletši. Ka go realo go dirišwa mantšu ao a sa tlwaelegago gore a tanye phišego ya babadi.

Kokwane ya bobedi e lego khuduego, e tšweletša moya wo o fokago go godiša kgogedi. Ramaila o dirišitše polelo ya bogale ntweng ya marumo ya Babinatau ba GaMasemola. Ka go realo khuduego yeo e lebanego le bošoro e a utollwa. Go tšwela pele Ramaila o dirišitše dithekniki tšeo di lebanego le mongwalelo go tiišetša khuduego bjalo ka **bontši**. Ka bontši o bontšha go ikoketša ga setšhaba seo dintweng. Ka tirišo ya thekniki ya **tshwantšhišo** o gatelela khuduego ya bošoro, ka ge Babinatau bao ba swantšhwa le malakabe a letšatši. Ka **pheteletšo** o bontšha bogale bja setšhaba seo. Go iša pele Ramaila o diriša dithekniki tša mongwalelo tša go fapafapana go hlagiša khuduego.

KGAOLO YA BOSELELA

6.1 Thumo

6.1.1 Matseno

Go ya go rungwa ka go akaretša dikgaolo tše tlhano tseo di sekasekilwego mo lengwalonyakišišong le.

6.1.2 Kgaolo ya pele

Mo kgaolong ye Makwela o bontšhitše ka ga bohlokwa bja E.M Ramaila bjalo ka yo mongwe wa bangwadi ba mathomothomo dingwalong tša Sepedi. Go tšwela pele Serudu o tiišeditše gore senatla seo se ngwadile mehutahuta ya dingwalo go swana le dikanegelokopana, padi ga ešita le kgoboketšo ya direto tša bogologolo go lota histori ya merafe ya Bathobaso.

Bokgoni bja Ramaila dingwalong bo hlomphilwe ke Boto ya peleng ya Polelo ya Sesotho sa Leboa ka go rulaganya phadišano ya difoka tša go bitšwa 'E M Ramaila'.

Go iša pele Makwela o kgonthiša bokgwari bja Ramaila ka go re o thopile sefoka sa phadišano ya dingwalo tša Babaso sa "Union-Wide" sa go rulaganywa ke ba "Afrikaanse Pers Boekhandel". Ke ka fao Gérard (1993:15), Serudu (1987:6), Groenewald (1983:8) le Mojalefa (1995:4) (b) ba hlalošago gore E.M. Ramaila ke pulamadibugo dingwalong tša Sepedi.

Go tšwela pele maikemišetšo a nyakišišo ye e bile go sekaseka histori goba setšo sa 'Ba Masemola' go tšwa kgoboketšeng ya diretotumišo tša E.M. Ramaila (*Seriti sa Thabantsho(1956)*).

Ka ntle le tshekatsheko ya seretotumišo, go hlalošitšwe dikgopolo tše pedi tša go tlaleletša, e lego seretokanegelo le epiki. Dikgopolo tše tharo tseo, di hlalošitšwe ka botlalo go leka go sega mollwane magareng ga tšona le gore

mmadi a lemoge phapano gare ga tšona. Go ya pele go bontšhitšwe diponagalo tša seretotumišo sa bogologolo le tša seretotumišo sa sebjalebja le ka fao di fapanago ka gona.

Phapano yeo e bontšha gore seretotumišo sa bogologolo gantši se hloka ditemanatheto, mola sa sebjalebja se na le ditemanatheto le morumokwano. Gape go tšweleditšwe gore seretotumišo sa bogologolo se bontšha dikgopolo tša kgale, mola seretotumišo sa sebjalebja se bontšha dikgopolo tša lehono. Ka kakaretšo seretotumišo se gatelela tumišo.

Ka lehlakoreng le lengwe seretokanegelo se fapana le seretotumišo ka go gatelela baanegwa ba go feta o tee, mola sreteotumišo se gatelela moanegwa o tee ka monwana. Go bontšhitšwe gore epiki ke sereto se se telele sa go anega ditaba tše di lebanego le histori ya go thewa ga nonwane. Modiro wa epiki o lebane le boitshwaro go fapana le seretotumišo le seretokanegelo.

Go tšwela pele go dirišitšwe mekgwa e mebedi ya nyakišišo, e lego mokgwa wa go hlaloša le mokgwa wa go hlatholla. Mo go taetšonyakišišo gona go hlalošitšwe seo naratholotši e lego sona. Naratholotši e lebane le matlalo a mararo, e lego diteng, thulaganyo le mongwalelo. Letlalo la diteng le akareditšwe ka gore le bohlokwa ka ge le nepiša sererwa. Ke ka fao Mojalefa (1995:2) (b) le Marggraff (1994:64) ba tiišeditšego gore ge mosekaseki a bolela ka diteng, o tlamegile go bolela ka sererwa pele.

Ge e le thulaganyo yona e lebane le moko wa ditaba, mola gape mongwalelo o theilwe godimo ga khuduego goba maikutlo a mongwadi sengwalong.

6.1.3 Kgaolo ya bobedi

Kgaolong ya bobedi go hlalošitšwe dikokwane tša dielemente tša diteng, e lego baanegwa, ditiragalo, nako le felo. Go tšwela pele go dirišitšwe dielemente tše tša diteng seretotumišong sa ‘Ba Masemola’. Baanegwa ba tšweleditšwe bjalo ka batho goba dilo. Gape go ahlaahlilwe seretotumišo sa ‘Ba Masemola’ go šeditšwe mahlakore a mabedi a ditiragalo, ke go re ka tiro ya go ikemela le tiro ya go se ikemele. Go lemogilwe gore mohuta wo wa sereto sa ‘Ba Masemola’ ga o wele mahlakoreng ao a mabedi.

Nako ga se e dirišwe ka botlalo, le ge go le bjalo lefelo le bonala le le bohlokwa ka ge le hlaloša histori ya ba GaMasemola ka botlalo le ge le sa swane thwii le la kanegelo le ge e le papadi.

6.1.4. Kgaolo ya Boraro

Mo kgaolong ye go hlalošitšwe thulaganyo ya sereto ge e lebane le histori ya setšhaba sa GaMasemola go šeditšwe moko wa ditaba, thaetlele, thulaganyo ya sengwalo le thulaganyo ya theto. Tabakgolo ya go akaretšwa ga dikokwane tše tša thulaganyo ke go di amanya le sengwalo ge e le sereto e sego sengwalo ka kakaretšo. Ka go realo thuto ya seretotumišo seo sa ‘Ba Masemola’ e lebane le setlogo le histori ya setšhaba se sa Babinatau.

Go tšwela pele Ramaila ge a kgoboketša diretotumišo o šomišitše leina la ‘*Seriti sa Thabantsho*’ e lego thaetlele ya puku. Ka gona seo se gapeleditše tlhalošo ya mehuta ya dithaetlele. Ke ka fao Hollander (Fowler, 1982:96) a tlaleleditšego ka tlhopho ye nngwe ya dithaetlele tše kopana, e lego tša sererwa, moko wa ditaba, kgopolo ya ka gare le sekatšhišinyo. Go ya pele go bontšhitšwe ka ga mahlakore a mabedi, e lego: (a) lehlakore la go rulaganya ditaba le (b) lehlakore la go rulaganya polelo.

Go hlalošitšwe gore lehlakore la go rulaganya ditaba le lebane le dielemente tše nne tša thulaganyo ya sengwalo e lego baanegwa, ditiragalo, nako le felo.

Ge a tšwela pele Groenewald (1993:18), yo mongwe wa basekaseki o tšweleditše kamano ya thulaganyo ya ditaba tša sengwalo le thekniki ya tebelelo ye mongwadi a e dirišitšego go rulaganya ditaba. Polelo yeo ya Groenewald e tlaleleditšwe ke Lotman (1968:49) ge a arola kamano ya dithekniki ka mahlakore a mabedi, e lego (a) lehlakore leo le tsepamego le (b) lehlakore leo le rapamego. Lehlakore la go rulaganaya polelo le hlalošitšwe ka go re le lebane le polelo sengwalong.

Thulaganyo ya metera e dirišitšwe seretong sa 'Ba Masemola'. Go tšwela pele go gateletšwe dikgopolo tše pedi, e lego molawana wa kgaogano le molawana wa kwano. Go sa le bjalo go tiišeditšwe gore thulano e tswalwa ke thulaganyo, ke ka fao e lekotšwego seretotumišong sa "Ba Masemola'. Le ge go le bjalo, go lemogilwe gore sereto se ga sa rulaganywa ka thulano.

6.1.5 Kgaolo ya bone

Kgaolong ye ya bone go bontšhitšwe tirišo ya thulaganyo ya metara ge e lebane le molawana wa kgaogano le molawana wa kwano. Ge go dirišwa molawana wa kgaogano, go lemogilwe gore go na le mafoko ao a nago le dikarolometara le mafoko ao a se nago le dikarolometara go tšwa seretong sa 'Ba Masemola'. Ke ka fao go momagantšhitšwego methaladi ye mengwe go tšwa seretotumišong se go leka go tšweletša mafoko goba methaladi ka nepagalo. Tirišo ya molawana wa kwano e bontšhitše gore go na le dinoko le dihloa tša mošito tšeo di swanago le tšeo di fapanago.

Go iša pele go laeditšwe ka ga poeletšo ya mantšu ge e hlalošwa go ya ka dihlogwana tše: maina ao a swanago, mahalathi ao a swanago le madiri ao a swanago seretotumišong sa 'Ba Masemola'. Go ya pele go tšweleditšwe tlhalošo ya sereto seo sa 'Ba Masemola' le tirišo ya dithekniki tšeo di fapafapanego ka tatelano go godiša moko wa ditaba.

Ka kakaretšo thulaganyo ya sereto e maatlafaditše tumišo le tswalano ya Batau ba GaMasemola.

6.1.6. Kgaolo Ya bohloano

Kgaolo ye ya bohloano e gateletše bohlokwa bja mongwalelo ge bo lebane le polelo le khuduego. Ke ka fao ka polelo mongwadi a dirišago mantšu ao a sa tlwaelegago go tanya phišego ya babadi goba batheeletši.

Ramaila o dirišitše polelo ye bogale tlhabanong ya marumo a setšhaba sa GaMasemola go tšweletša khuduego yeo e lebanego le bošoro. Ramaila o tšwetše pele go šomiša dithekniki tše di lebanego le mongwalelo ka tatelano go kgonthiša khuduego seretotumišong sa 'Ba Masemola'.

Ge a diriša bontši bjalo ka thekniki, Ramaila o bo nepišitše le phatlalatšo, tswalano, hlogo ya bo- le ma- go nepiša maikutlo a bogale le bošoro. Ka go realo bontši bjoo bo tlemagantšha merafe ye mengwe. Ka gona bo tšweletšwa khuduego ya bogale le bošoro seretotumišong seo sa 'Ba Masemola'.

Go dirišitšwe gape thekniki ya tshwantšhišo e le go bapetša thwii bonatla le bogale bja setšhaba sa GaMasemola le phišo ya letšatši. Ka go realo go tšweleditšwe khuduego ya bošoro.

Thekniki ya mothofatšo e tšweleditšwe go fa selepe sebopego sa motho. Mošomo wa selepe ke go rema, ka gona ba GaMasemola ke ba bagale, ebile ke ba bašoro ge ba šetše ba kgebetla motho ntle le kwelobohloko. Go tšwela pele Ramaila o šomišitše kemedi bjalo ka thekniki go tšweletša khuduego ya tlhompho le bogolo bja kgoši ya bona Matlebjane. Nong e dirišitšwe go kaya (emela) kgoši, ka ge e feta dinonyana ka moka. Go bjalo le Kgoši Matlebjane yoo a tšewago bjalo ka moetapele wa setšhaba sa GaMasemola ka bophara. Ka go realo o a hlompšha.

Gape go boletšwe ka poeletšo ya lentšu le mothladi bjalo ka dithekniki tša go gatelela dikgopolo tša moreti le go hlohla kgahlego ya mmadi goba motheeletši go balela pele.

Thekniki ya nyenyefatšo seretotumišong sa 'Ba Masemola' e dirišitšwe ka boati go tšweletša khuduego ya lerato, ke go re moselana wa -ana o šomišitšwe go hlagiša lethabo.

Lehlaodi bjalo ka thekniki le dirišitšwe go gatelela bobotse bja setšhaba sa Babinatau ba GaMasemola. Go gateletšwe mebala ya boswana, maefatšwana le bohudedu. Ka go realo khuduego ke ya kgahlego. Seo se tiišwago ke mebala yeo, ke motswako wa bona wo mmothe.

Go akaretšwa ka go re moreti o dirišitše dithekniki tša mongwalelo go bonagatša khuduego ya bošoro le bogale ye e renago seretong se.

7.BIBLIOKRAFI

1. Abrams, M.H. 1971. *A glossary of literary terms*. New York: Holt, Rinehart & Winston, Inc.
2. Abrams, M. H. 1981. *A glossary of literary terms*. 4th Ed. New York: Holt, Rinehart & Winston.
3. Abrams, M.H 1985. . *A glossary of literary terms* 5th Ed. New York: Holt, Rinehart & Winston
4. Abrams, M.H. 1999. *A glossary of literary terms*. 7th Ed. New York: Holt, Rinehart & Winston.
5. Bal, M. 1980. *Narratology, Introduction to the theory of narratives*. London: University of Toronto.
6. Baldick, C. 1990. *The concise Oxford dictionary of literary terms*. London: Oxford University Press.
7. Beckson, K. & Ganz, A. 1961. *A Reader's Guide to Literary terms*. London: Thames and Hudson.
8. Beckson, K.& Ganz, A. 1995. *A Reader's Guide to Literary terms*: New York . The Noonday Press.
9. Brown, C.F.1966. *Introduction to metrics:The theory verses*. London: Mouton and Co.
10. Chatman, S.B. 1978. *Story and discourse: Narrative structure in fiction and film*. London: Cornell University Press.
11. Cloete, T.T. 1992. *Literêre terme en teorieë*. Pretoria: Haum. Literer.
12. Cohen, B.B. 1973. *Writing about literature*. Glenview, Illinois: Scott Foresman and Company.
13. Cole, D.T. 1955: *An introduction to Tswana*. London: Longmans.
14. Cuddon, J.A. 1976. *A dictionary of literary terms*. Oxford: Andre Deutsch LTD.

15. Cuddon, J.A. 1977. *A dictionary of literary terms* . Oxford: Basil Blackwell.
16. Cuddon, J.A. 1991. *A dictionary of Literary terms*. Oxford: Blackwell.
17. Cuddon, J.A. 1998. *A dictionary of literary terms*. 3rd Ed. Oxford: Basil Blackwell.
18. Damane, M. & Sanders, P.B. 1974. *Lithoko: Southern Sotho praise poems*. Oxford: Claredon Press.
19. De Groot, A.W. 1946. *Algemene versleer*. Den Haag: Service.
20. Doke, C.M. 1927. *Textbook of Zulu grammar*. Johannesburg: Longmans S.A (Pty) Limited.
21. Engelbrecht, J.C.R. & Herman, F.J.N. 1983. *Pula 2 Northern Sotho grammar*. Pretoria: Groenkloof.
22. Finnegan, R. 1970. *Oral literature in Africa*. Oxford: Claredon Press.
23. Forster, E.M. 1927. *Aspects of the novel*. London: Edward Arnold.
24. Fowler, A. 1982. *Kinds of literature*. Oxford: Claredon Press.
25. Genette, G. 1980. *Narrative discourse*. Oxford: Basil Blackwell.
26. Gérard, A.S. 1993. *A comparative literature and African literatures*. Pretoria: Via Africa.
27. Grammont, M. 1960. *Le vers francais, ses moyens d'expression son hammanie*. Paris: Librairie de la Grave.
28. Grobber, G.M.M. 1989. *Time order in the three novels of O.K. Matsepe: The story behind the text*. Thesese ya Bongaka. Pretoria: UNISA.
29. Grobber, G.M.M., Kotsane, S.J., Makopo, S.A., Mamabolo, A.M., Matsapola, D.W., Moganedi, A.B. & Makoko, M.S. 1989. *Mahube sesotho sa leboa: Mphato wa 10*. Johannesburg: Varia Books.

30. Groenewald, P.S. 1983. 'The Literature in Northern Sotho: 1960-1982'. *SA Journal of African Languages*, Vol 3(1):1-22.
31. Groenewald, P.S. 1988. 'Poësie in Noord-Sotho vanaf 1935'. *Journal of African Languages*, Vol 3(1): 1-22.
32. Groenewald, P.S. 1991. *Thutadingwala BA(Hons) Sesotho sa leboa*. Pretoria: University of Pretoria Press.
33. Groenewald, P.S. 1992. *Dingwalo. B A (Hons) Sesotho sa Leboa*. Yunibesithi ya Pretoria, Pretoria.
34. Groenewald, P.S. 1993. *Thutadingwalo ya Sesotho sa leboa 1*. Pretoria: Via Afrika.
35. Groenewald, P.S. 1993. *Thutadingwalo ya Sesotho sa leboa 3*. Pretoria: Via Afrika.
36. Grové, A.P. 1957. *Beskouings oor Poësie*. Pretoria: Van Schaik.
37. Guma, S.M. 1971. *The form, content and technique of traditional oral literature in Southern Sotho*. Pretoria: Van Schaik.
38. Hawksworth, M. 1753. *Epic in Eighteenth Century*. London:Oxford University Press.
39. Heese, M. & Lawton, R. 1978. *The owl critic*. Elsie's River: Nassou Ltd.
40. Heese, M. & Lawton, R. 1983. *The owl critic: An introduction to literary criticism*. Cape Town: Nassou.
41. Hollander, J. 1982. 'The metrical emblem'. *Kenyan Review*, Vol 21,(1): 279-296.
42. Holman, C.H. 1936. *A handbook to literature*. New York: Odyssey.
43. . Holman, C.H. 1972. *A handbook to literature*. New York: Odyssey Press.

44. Hornby, A.S. 1963. *Advanced learner's dictionary of current English*. London: Oxford University Press.
45. Ingarden, R. 1960. *Das literarische kunstwerk*. Tubingen: Max Niemeyer Verlag
46. Jacottet, E. 1962. *Grammer ye nyenyane ya sesotho*. Morija :Sesuto BookDepot
47. Kedington, R. 1759. *The epic*. London: Oxford Publisher.
48. Kerkhoff, E.L. 1962. *Kleine deutsche stilistik*. Bern :Franke`Verlag.
49. Kgatla, M.P. 2000. *Kgolo, tšwelopele le katlego ya kangelokopana ya Sepedi (1951-1999)*. Thesese ya Bongaka. Pretoria: Ynibesithi ya Pretoria.
50. Kgobe, D.M. 1994. *Content, form and technique of traditional and modern prose poetry in Northern Sotho*. Thesese ya D.Lit & Phil. Pretoria: UNISA.
51. Kunene, D.P. 1971. *Heroic poetry of the Basotho*. Oxford : Clarendon Press.
52. Lazarus, A.L. 1971. *A glossary of literature and companion*. Illinois:Urbana University Press.
53. Lazarus, A.L. & Smith. 1983. *A glossary of literature and companion*. Illinois: Urbana University Press.
54. Lebaka, K.J. 1999. *Megokgo ya lethabo: Kanegelo ya Sepedi*. Thesese ya MA. Pretoria:Yunibesithi ya Pretoria.
55. Lotman, J.M. 1968. *Leksii po structural noi poetike*. Providence, Rhode Island: Brown.
56. Louwrens, L. J. 1994. *Dictionary of Northern Sotho grammatical terms*. Pretoria: Via Afrika.

57. Madden, D. 1980. *A premier of the novel for readers and writers*. London: Scarecrow Press.
58. Maibelo, J.R., Mojalefa, M.J., Lentsoane, H.M.L. & Puleng, N.S. 1991. *Direti tšene*. Cape Town: Vivilia.
59. Maja, M.B., Mailetse, R.B., Sepota, M.M. & Kgobe, D.M. 2004. *Polelo ke lehumo*. Braamfontein: Macmillan.
60. Makwela, A.O. 1977. A critical analysis of praise poems in Northern Sotho with special reference to E.M. Ramaila. University of the North.
61. Mampho, E.E. 1999. *Padisetšo ya mathomo*. MA. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.
62. Mampuru, D.M. 1991. *Senakangwedi 5*. Pretoria: Out of Africa.
63. Mampuru, D.M. & Sepota, M.M. 2005. *Polelo ke lehumo*. Braamfontein: Macmillan.
64. Marggraff, M.M. 1994. *The moral story in Zulu (1930-1955)*. Thesese ya MA. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.
65. Masola, P.M., Mohlamonyane, J.N. & Maripane, J.P. 1998. *Mokaka 'kgomo 3*. Pietermaritzburg: Shuter & Shuter (Pty)Ltd.
66. Masola, I.S. & Kgatla, P.M. 1993. *Makgonatšohle*. Pietermaritzburg: Shuter & Shuter (Pty)Ltd.
67. Mathibe, M.A. 2001. *Papetšo ya direto tša lehu le polokong: Ratlabala le Matšoba Lentsoane*. Thesese ya MA. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.
68. Merchant, P. 1971. *The epic*. Bristol: Methuen and Co. Ltd.

69. Mojalefa, D.A. 1989. *A critical analysis of praise poems in Northern Sotho with special reference to E.M.Ramaila*. Taodišwana ya Honase. Pretoria: UNISA.
70. Mojalefa, M.J. 1993. *Tshekatsheko ya seretokangelo sebilwane*. Pretoria: University of Pretoria.
71. Mojalefa, M.J. 1995. (a) *Pego ye e beakantšwego ya nyakišišo ya makxotlho (Lekgothoane)*. Thesese ya Bongaka. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.
72. Mojalefa, M.J. 1995. (b) *Ntlahle ya pele (BA) sepedi 102*. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.
73. Mojalefa, M.J. 1996. *Ntlahla ya boraro (BA)Sepedi 303*. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.
74. Mojalefa, M.J. 1997. 'Thaetlele'. *South African Journal of African Languages* Vol17(1):13-17
75. Moloti, P.D. & Legodi, W.M. 1995. *Tšhaba mediti 3*. Pietermaritzburg: Shutter & Shooter.
76. Moloti, P.D. & Legodi, W.M. 1995. *Tšhaba mediti 4*. Pietermaritzburg: Shutter & Shooter.
77. Moloti, P.D. & Legodi, W.M. 1995. *Tšhaba mediti 5*. Pietermaritzburg: Shutter & Shooter.
78. Nokaneng, M. 1988. *Segagešo*. Bloemfontein: Via Afrika.
79. Öhman, S. 1979. *Frontiers of speech communication research*. New York: Balabon.
80. Peck, J. & Coyle, M. 1984. *Literary terms and criticism*. London: Macmillan.

81. Perrine, L. 1983. *The story and structure*. New York: Harcourt Brace.
82. Phala, R.S. 1999. *Thellenyane Batlabolela: Tiragatšo ya boitshwaro*. Thesese ya MA. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.
83. Potter, J.C. 1967. *Elements of literature*. New York: Odyssey.
84. Pretorius, W.J. 1989. *Aspects of Northern Sotho poetry*. Pretoria: Via Afrika.
85. Prince, G. 1989. *Dictionary of Narratology*. Lincoln and London: University of Nebraska Press.
86. Ramaila, E.M. 1945. *Setlogo sa Batua*. Johannesburg: Afrikaanse Pers.
87. Ramaila, E.M. 1956. *Seriti sa Thabantsho*. Johannesburg: Afrikaanse Pers.
88. Ratlabala, S. & Bopape, M. 1968. *Ithute direto*. Pretoria: Van Schaik.
89. Rimmon-Kenan, S. 1983. *Narrative fiction: Contemporary Poetics*. London: Methuen.
90. Schapera, I. 1965. *Praise Poems*. London: Oxford University Press.
91. Seignueret, J.C. 1988. *Dictionary of literary terms and motifs*. New York: Greenwood Press.
92. Serudu, M.S. 1981. *New trends in Northern Sotho poetry, with special reference to A. M. L. Lentsoane's Mokgako*. Pretoria: UNISA.
93. Serudu, M.S. 1987. *The novels of O.K. Matsepe*. Thesese ya Bongaka. Pretoria: UNISA.
94. Serudu, M.S. 1989. (a) *Koketšatsebo*. Pretoria: De Jager-HAUM.

95. Serudu, M.S. 1989. (b) *Thakgaletswalo 3*. Pretoria: De Jager-HAUM.
96. Serudu, M.S., Mampuru, D. M., Kgatla, R.T. & Masola, I.S. 1987. *Sesotho sa Leboa sa mahlahla mphato wa 9*. Pretoria: De Jager-HAUM.
97. Serudu, M.S., Mampuru, D.M., Kgatla, R.T. & Masola, I.S. 1989. *Sesotho sa Leboa sa mahlahla mphato wa 10*. Pretoria: De Jager-HAUM.
98. Short, M. 1999. 'Graphological deviation, style variation and point of view in *Marabu Stork Nightmare* by Welesh'. *Journal of Literary Studies*. Vol 15 (3/4): 305-323.
99. Shipley, J.T. 1968. *Dictionary of word literature criticism, forms, technique*. Totowa, New Jersey: Littlefield.
100. Strachan, A. 1988. *Uthingo lwenkosazan'a Ntuli: 'n Narratologiese ondersoek*. Thesese ya Bongaka Tshwane: Yunibesithi ya Tshwane.
101. Swedenburg, H.T. 1944. *The theory of the epic in England 1600-1800*. New York: Russell.
102. Thobakgale, R.M. 1996. *Dikanegelokopana tša S.N. Nkadimeng*. Thesese ya M.A. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.
103. Van Gorp, H. 1984. *Lexicon van Literere terme*. Leuven: Wolters.
104. Van Luxemburg, J. 1981. *Inlieding in de literatuur/wetenschap*. Muiderberg: Coutinho.
105. Van Zyl, H.J. 1941. *Praiseó! in Northern Sotho*. Johannesburg: Afrikaanse Pers.
106. Wales, K. 1995. *A dictionary of stylistics*. New York: Longman.

107. Wilsmore, S.J. 1987. 'The role of title in identifying literary works'. *Journal of aesthetic and art criticism*, Vol .45
108. Yelland, H.L, Jones S.C.J. & Easton, K.S.W- 1950. *A handbook of literary terms*. London. Sydney Agnus and Robertson Publishers.
109. Ziervogel, D., Lombard, D.P. & Mokgokong, P.C. 1969. *Handboek van Noord-Sotho*. Pretoria: Van Schaik.
110. - 1988. *Northern Sotho terminology and orthography no.4*. Pretoria: Government Printers.

8. SUMMARY

The purpose of this study is to trace and describe the form, origin and history of the praise poem 'Ba Masemola'. This praise poem was included in the volume *Seriti sa Thabantsho* (1956). In that period, E. M. Ramaila collected and transcribed traditional praise poems of different groups, such as the Bapedi, the Batau, the Mapulana, and others. During his collection, Ramaila urged these groups not to forget their descent and history, and pointed out that these particulars were all brought together in their praise poems.

Of the clans that are represented by their praise poems in this volume, only the Batau are discussed in this study. The Batau is a large group that is in its turn divided into five smaller groups, namely the Mphanama, Masemola, Nchabeleng, Makobe and Bakgaditsi groups. From among these smaller units the 'Ba Masemola' are selected for closer examination. Among the praise poems about the 'Ba Masemola' different kings are praised, for instance Mokwene, Tseke, Mabowe, and others. Not all these poems will be scrutinised, though occasional reference will be made to them.

The most important concepts that are discussed in this study are the following: the praise poem, the narrative poem (poem with epic characteristics) and the epic. These genres share certain characteristics, yet also differ from each other. With regards to the content of the poem, several important characters are praised. The foremost figures that are mentioned here are the praise poet, the praised one and the 'audience'. Their conduct differentiate them from characters found in (other) narratives works. The actions that are described can be divided into two groups, namely those that operate autonomously from other actions, and those that link with other actions. Nevertheless, all these happenings belong to the past.

The milieu in this praise poem largely corresponds to that found in the narrative works, mainly because in the traditional settings, the praise poem is a declamatory piece that has several characteristics in common with the stage performance.

In the description of the structural composition of this praise poem, a distinction will be made between the poem as literary work and the poem as verse. In the first case the theme, title and structure of the poem will be examined. The description of the structure of 'Ba Masemola' entails the different techniques Ramaila employs to carry across his 'message' and elucidates his point of view.

In the examination of the verse composition, the first emphasis is on metrical principles that govern form, i.e correspondence and co-ordination, and the way in which Ramaila used them is then illuminated. In the stylistic finish of the poem there is a noticeable emotional charge. This can be mentioned as an important quality of the poem, and brings to the fore the bravery and fearlessness of the clan of GaMasemola.

KEY TERMS

1. Praise poem
2. Narrative or epic poem
3. Epic
4. Title
5. Descent/totem
6. Verse composition
7. Correspondence
8. Co-ordination
9. Structuring techniques
10. Stylistic techniques/stylistics

9. OPSOMMING

Die doel van hierdie ondersoek is om die vorm, oorsprong an geskiedenis van die prysdig 'Ba Masemola' na te gaan en te beskryf. Dié prysdig is in die bundel *Seriti sa Thabantsho* (1956) opgeneem. E. M. Ramaila het toentertyd tradisionele prysdig van verskillende stamme, soos die Bapedi, die Batau, die Mapulana, en nog meer, gaan versamel en opgeteken. Tydens hierdie versameltoeg het Ramaila by dié groepe daarop aangedring dat hulle nie hulle afkoms en geskiedenis mag vergeet nie, en daarop gewys dat hierdie gegewens alles in hulle prysdigte saamgevat word.

Van die volkgroepe wat in hierdie bundel deur hulle verse word, word daar in hierdie navorsing slegs na die Batau gekyk. Die Batau is 'n groot groep wat op sy beurt in vyf kleiner groepe verdeel word, naamlik die Mphanama-, die Masemola-, die Nchabeleng-, die Makobe- en die Bakgaditsigroepe. Van hierdie kleiner eenhede word die 'Ba Masemola' vir nadere betragting uitgesonder. Tussen die prysdigte oor die 'Ba Masemola' word verskillende konings vereer, soos Mokwene, Tseke, Mabowe, en ander. Ook hier kom die gedigte nie almal onder die loep nie, hoewel daar plek-plek na hulle verwys word.

Die belangrikste begrippe wat hier hanteer word, is die volgende: die prysdig, die epiese gedig en die epos. Dié genres deel sekere eienskappe, maar verskil tog ook van mekaar. Wat die inhoud van hierdie gedig betref, word daar verskeie belangrike karakters besing. Die vernaamste figure wat hier genoem word, is die prysdigter, die aangepresene en die 'toeskouers'. Hulle optrede onderskei hulle van die karakters wat in (ander) verhalende werke aangetref word. Die handeling wat beskryf word, kan in twee groepe verdeel word, naamlik dié wat selfstandig of onafhanklik van ander staan, en dié wat aansluiting by ander handeling vind. Die gebeure lê ewenwel in die verlede.

Die milieu in dié prysdig kom grootliks met dié ooreen wat in verhalende werke gevind word, hoofsaaklik omdat die prysdig in die tradisionale opset 'n deklamasiestuk is wat verskeie kenmerke met die opvoeringstuk deel.

In die beskrywing van die strukturele samestelling van hierdie prysdig word daar tussen die gedig as literêre werk, en die gedig as vers onderskei. In die eerste geval word die tema, die titel en die bou van die gedig nagegaan. Die beskrywing van die bou van 'Ba Masemola' handel oor die verskillende tegnieke wat Ramaila aanwend om sy 'boodskap' oor te dra en sy gesigpunt toe lig.

In die ondersoek van die verstegniese samestelling van die gedig word eers op die metriese beginsels gelet wat versvorm bepaal, naamlik korrespondensie en koördinasie, en dié word daarna toegelig soos Ramaila dit hanteer het. In die stilistiese kenmerk van hierdie gedig genoem word, en bring die dapperheid en onverskrokkenheid van die volksgroep van GaMasemola na vore.

SLEUTELWOORDE

1. Prysdig
2. Verhalende of epiese gedig
3. Epos
4. Titel
5. Afkoms/totem
6. Verstegniese afwerking
7. Korrespondensie
8. Koördinasie
9. Struktureringstegnieke
10. Stilistiese tegnieke/stilistika